

TARTU RIIKLIKU ÕLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIHK № 69

ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ В 1893 г.

TÖID POLIITILISE ÕKONOOMIA
ALALT
ТРУДЫ ПО ПОЛИТИЧЕСКОЙ
ЭКОНОМИИ

TARTU 1958

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
VIHK 69 ВЫПУСК

TÖID POLIITILISE ÖKONOOMIA
ALALT
ТРУДЫ ПО ПОЛИТИЧЕСКОЙ
ЭКОНОМИИ

TARTU 1958

Redaktsioonikolleegium:

A. Raud (vastutav toimetaja), R. Hagelberg, E. Rannak, M. Bronštein,
A. Kõõrna, U. Vanaaseme ja U. Mereste.
E. Uuspõld, M. Mardi (sekretärid).

Редакционная коллегия:

А. Рауд (ответственный редактор), Р. Хагельберг, Э. Раннак, М. Бронштейн,
А. Кээрна, Ю. Ванааземе, У. Мересте.
Э. Ууспыльд, М. Марди (секретари).

REDAKTSIOONIKOLLEEGIUMILT

Käesoleva artiklite kogumiku on koostanud TRU poliitilise õkonoomia kateedri õppejõud. Käsitlusele on võetud sotsialismi poliitilise õkonoomia küsimused ja majandusliku mõtte ajaloo ning rahvamajanduse ajaloo küsimused Eesti NSV-s. Artiklid valmisid 1956. a. oktoobriks, kuid tehnilistel põhjustel on nende avaldamine hilineanud. Seetõttu tuli kogumiku trükiks ettevalmistamise käigus teha arvulise ja faktilise materjali osas mõningaid parandusi.

ОТ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

Настоящий сборник статей составлен преподавателями кафедры политической экономии Тартуского гос. университета. В этом сборнике представлены, во-первых, вопросы политической экономии социализма и, во-вторых, вопросы истории экономической мысли и истории народного хозяйства Эстонской ССР. Статьи были подготовлены к печати к октябрю месяцу 1956 г., но в виду технических причин их опубликование запоздало. Поэтому в ходе подготовки сборника к печати были сделаны некоторые исправления в части цифрового и фактического материала.

TÜKIPALGA RAKENDAMISEST EESTI NSV KERGETÖÖSTUSE ETTEVÖTETES

V. Türk

Juhindudes V. I. Lenini õpetusest, et töötootlikkus on lõppkokkuvõttes kõige tähtsam, kõige peamiseks uue ühiskondliku korra võiduks, on kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus sotsialistliku ülesehitustöö kõigil etappidel omistanud ja omistavad ka edaspidi esmajärgulist tähtsust töötootlikkuse järjekindlale tõusule. Nii on kuuendal viisaastakul ette nähtud töötootlikkuse suurendamine tööstuses vähemalt 50 protsendi võrra ja ehituses vähemalt 52 protsendi võrra. Selle grandioosse ülesande teostamisel peetakse silmas kõiki töötootlikkuse kasvu tegureid, mis võimaldavad edasi arendada sotsialistlikku rahvamajandust ning saavutada sotsialistliku tootmise eesmärki.

Sotsialistlikus tööstuses on töötootlikkuse kasvu tegurite hulgas tähtis koht töötajate materiaalse huvitatuse printsiibil. Ehkki sotsialistlikus ühiskonnas on töö muutunud vabaks ja loovaks tööks ning töötajad suhtuvad teadlikult oma tööülesannetesse, ei saa ühiskondliku töö organiseerimisel tugineda ainult töötajate töövaimustusele, nende entusiasmile. On väga tähtis, et iga töötaja oleks materiaalselt huvitatud oma töö tulemustest. Iga töötaja peab olema veendunud, et mida rohkem ja paremini ta toodab, seda kõrgem on tema töötasu. Töötaja töö tasustamisel lähtutakse töö järgi jaotamise majandusseadusest, mille kohaselt töötasu määratakse kindlaks töö hulga ja kvaliteedi järgi. Töö järgi jaotamise majandusseaduse ellurakendamisel etendab tööstuses väga suurt osa tükipalga õige kasutamine, sest sotsialistlikus tööstuses on määravaks palgavormiks tükipalk. Selle erikaal Eesti NSV kergetööstuse üksikutes ettevõtetes ulatub 75—85% üldisest tootmistööliste palgafondist.¹ NSV Liidu riiklikus tööstuses saavad ümmarguselt neli viiendikku töölistest palka tükitöö alusel. Tükipalga laialdane kasutamine sotsialistlikus tööstuses on tingitud tema olulistest eelistest võrreldes ajapalgavormiga. Ta soodustab enam töötootlikkuse kasvu kui ajapalgavorm.

Kuid tükipalga rakendamisel meie tööstuses on tänapäeval rida puudusi, mis vähendavad palga mõju töötootlikkuse kasvule. Kehtiv tariifisüsteem ja saavutatud töö normeerimise tase ei ole

kohati enam töötootlikkuse tõstmise abinõuks, vaid on kujunenud seda takistavaks teguriks. Seepärast on NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsus seadnud ülesandeks läbi viia põhjalik reform nii tariifisüsteemi kui ka töö normeerimise osas. Järgnevalt vaadeldakse Eesti NSV mõningais kergetööstuse ettevõtetes töö normeerimise olukorda, tariifisüsteemi ja progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamise tulemusi ning tehakse katse esitada põhimised abinõud, mis soodustaksid sellel alal esinevate puuduste kõrvaldamist.

Töö normeerimine kui tükipalgavormi alus

Tükitöö korral sõltub töölise palga suurus tema poolt valmistatud toodangu hulgast (s. o. tooteühikute ehk n. ö. «tükkide» arvust, mis vastavad ettenähtud kvaliteedi nõuetele) ja kindlaksmääratud tükitööhinnetest. Antud töötingimuste puhul oleneb töölise poolt väljalastav toodangu hulk tema individuaalsetest võimetest (kvalifikatsioonist, töovilumusest), kuid kehtestatud tükitööhinne ei olene mitte tema individuaalsetest võimetest, vaid antud toodangu valmistamisel saavutatud töötootlikkusest ja tööliste keskmisest elutasemest.

Tükitööhinne sõltub antud ajanormist ja antud ajavahemikule vastavast tariifi-palgamäärast ($H = Na \cdot Tp$, kus H — tükitööhinne, Na — ajanorm, Tp — tariifi-palgamäär antud ajavahemikus). Seega mõjutavad tükitöö alusel töötava töölise palka kehtiv ajanorm ja tariifi-palgamäär, mis määratakse kindlaks töö normeerimise käigus ning tariifisüsteemiga. Milline on olukord Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes töö normeerimise osas?

Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsusele alluvates ettevõtetes oli 1956. aastal kokku 32 751 normi, millest 57,6% oli tehniliselt põhjendatud ja kronometreeritud ning 42,4% kogemuslik-statistilised. Üksikute tööstusharude kaupa

¹ Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsuse arhiiv, aastad 1950—1956.

Märkus: Töös kasutatud üldistav faktiline materjal kuulub ettevõtetele, mis on allunud kuni 1957. a-ni järgmistele ministereeriumidele: 1950. a. — 27. IV 1953. a. Eesti NSV Kergetööstuse Ministereeriumile, 27. IV 1953. a. — 19. IX 1953. a. Eesti NSV Kerge- ja Toiduainetetööstuse Ministereeriumile, 19. IX 1953. a. — 10. X 1955. a. Eesti NSV Laiatarbe Tööstuskaupade Ministereeriumile, 10. X 1955. a. — 7. VI 1957. a. Eesti NSV Kergetööstuse Ministereeriumile. Alates 7. VI 1957. a. alluvad need ettevõtted Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsusele. Töö käigus nimetatakse neid ettevõtteid (ja tööstusharusid, mille moodustavad antud ettevõtted) Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu kergetööstuse ettevõteteks ja tööstusharudeks, sõltumata nende alluvusest minevikus ülalnimetatud tööstusministereeriumidele. (Eesti NSV Teataja 1950, nr. 7, art. 52, lk. 98; 1953, nr. 6, art. 53, lk. 114; 1953, nr. 12, art. 153, lk. 202; 1955, nr. 13, art. 98, lk. 240; 1956, nr. 11, art. 110, lk. 235; Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi seadus 7. VI 1957. a. «Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasisest täiustamisest Eesti NSV-s», § 8 ja § 9).

olid märgitud näitajad järgmised: naha- ja jalatsitööstuses 63,2% ja 36,8%; õmblustööstuses 46,8% ja 53,2%; trikotaažitööstuses 72,2% ja 27,8%; kummi- ja klaasitööstuses 38,5% ja 61,5%.² Andmete kohaselt on Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes kehtivatest töönormidest ümmarguselt $\frac{2}{5}$ kogemuslik-statistilised normid. Tegelikult on neid tunduvalt rohkem ja nimelt järgmistel põhjustel.

Tehniliselt põhjendatud normide koostamisel ei ole kasutatud alati ja kõikjal ajanormi üksikute osade jaoks väljatöötatud normatiive ega seadmete tehniliste passide andmeid. Märgitud puudust süvendab omakorda asjaolu, et ei viida läbi tehniliste passide korrigeerimist vastavalt masinate füüsilisele ja moraalsele kulumisele ja nende moderniseerimisele. Puudused normide väljatöötamisel ei võimalda seega koostada tehniliselt põhjendatud ajanorme, mis vastaksid antud ettevõttes saavutatud tootlikkuse tasemele. Enamikus Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsusele alluvates ettevõtetes on palju selliseid nimeliselt tehniliselt «põhjendatud» toodangunorme, mida töölised täidavad 1,5—2-kordselt. Tegelikult on need normid kogemuslik-statistilised.

Kronometreeritud normid ei ole sageli samuti õigesti koostatud. Reeglikohaselt taotletakse kronometreerimise abil saada algmaterjale ajanormi koostamiseks. Kronometreerimisega selgitatakse välja eeskujulikud töövõtted, tööoperatsioonide ratsionaalne koostis ja struktuur. Selleks on vaja kronometreerida mitme eeskujuliku töölise töövõtteid, mitte aga ainult ühe parema töölise töövõtteid, mida senini on praktiseeritud (erandiks on muidugi need juhud, kui ettevõttes sooritab antud tööd ainult üks tööline). Samuti on suureks puuduseks, et kronometreeritud normide väljatöötamisel ei kasutata peaaegu üldse tööpäeva pildistamist, mille kaudu saab kindlaks määrata tööpäeva kui terviku kasutamise ökonoomsust. Senini on tööpäeva pildistamine toimunud statistiliselt (kui olukord on kriitiline, s. t. norme ületatakse mitmekordselt) ja plaanitult (mõned korrad aasta jooksul).

Töö normeerimise aluste puuduste tõttu on seega kogemuslik-statistiliste normide erikaal veelgi suurem, s. o. kuni 80% kõigist normidest. Seda kinnitavad täiendavalt töönormide täitmise tulemused. Nii täitsid töölised töönorme 1956. aasta detsembrikuus Eesti NSV naha- ja jalatsitööstuse ettevõtetes keskmiselt 182,8%-liselt, trikotaažitööstuse ettevõtetes — 165,2%-liselt ja õmblustööstuse ettevõtetes — 171,2%-liselt. Seejuures täideti norme põhitootmistsehhi 1,5—1,8-kordselt, kuid abitootmistsehhi 2,1—2,5-kordselt. Võrdluseks võime märkida, et 1957. aasta algul oli kogu NSV Liidu jalatsitööstuses keskmine normide täit-

² Aluseks on võetud nende ettevõtete andmed, mis kuulusid Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsuse alluvusse 1. I 1956. aastal. Ka edaspidi lähtutakse nende ettevõtete andmeist.

mise protsent 155, õmblustööstuses — 140 ja trikootažitööstuses — 137³

Töönormide täitmise madalam protsent põhitootmistsehhides võrreldes abitootmistsehhidega on tingitud esiteks normidest ja teiseks tootmise mehhaniseerimise tasemest. Põhitootmistsehhides on toodangunormid kõrgemad kui abitootmistsehhides, sest siin on tehniliselt põhjendatud normide erikaal suurem. Abitootmistsehhides kehtivad peamiselt kogemuslik-statistilised normid, mida on kergem ületada. Nii puudusid 1955. aasta lõpuks jalatsivabriku «Aktiiv» ja klaasivabriku «Tarbeklaas» abitootmistsehhides üldse tehniliselt põhjendatud normid. Ka on abitootmistsehhides tehniliselt põhjendatud ajanormide väljatöötamine raskendatud, sest toodangu sortiment muutub pidevalt. Märgitud tsehhides täidetakse neid jooksvaid ülesandeid, ilma milleta ei saaks põhitootmistsehhides igapäevane töö kulgeda normaalselt (näiteks masinate remont). Tingituna toodangu pidevast muutumisest kasutatakse abitootmistsehhides laialdaselt kogemuslik-statistilisi norme.

Ka töö mehhaniseerimise aste on põhi- ja abitootmistsehhides erinev. Põhitootmistsehhides on enamik töid mehhaniseeritud, mistõttu ülekaalus on masinaga tehtavad tööd. Näiteks 1956. aastal oli Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadis kõigist tööoperatsioonidest 60% masinaga tehtavaid töid. Abitootmistsehhides on tööde mehhaniseerimise tase madalam, eriti transporditöödel, kus peaaegu kõik tööd tehakse käsitsi. Tööde mehhaniseerimise madal tase muudab ka töötingimused raskeks. Abitootmistsehhides, eriti transporditöödel on raskendatud ka kontroll tööde täitmise üle.

Töönormide täitmise kõrge protsent loob rahulolu meeolelu ettevõtete kollektiivis ja varjab tööaja kadusid. 1955. aastal oli Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsuse ettevõtete ainult jooksvate tööseisakute näol tööaja kadusid 16 646 inim-päeva ehk 0,8% ettenähtud plaanilisest tööajafondist; 1956. aastal moodustas jooksvate tööseisakute aeg ca 1% plaanilisest tööajafondist. Kui siia juurde arvata veel tööaja kaod vahetusepikkuste tööseisakute, tööluuside ja administratsiooni loal töölt puudumise tõttu, siis ulatub see juba üle 1% plaanilisest ettenähtud tööajafondist. Üksikutes ettevõtetes ja üksikutes tööloikudes on aga see protsent palju kõrgem. Vaatamata sellele ületatakse töönorme mitmekordselt.

Töönormide täitmise kõrge protsent jätab tagaplaanile ka tootlikkuse tõstmise ülesande nendes ettevõtetes, kus tootmisjuhid ei tungi sügavalt ettevõtte ökonoomika küsimustesse. Viienda viis-aastaku esimesel poolel jätsid paljud Eesti NSV kergetööstuse ettevõtted täitmata tootlikkuse tõstmise ülesande, kuid töönorme täideti samal ajal rohkem kui 1,5-kordselt. Töönormide täitmise tase ei väljenda seega saavutatud tootlikkuse tõelist kasvu ühes või teises ettevõttes.

³ «Социалистический труд», № 3, 1957, lk. 142.

Kogemuslik-statistiliste normide rakendamine tööstusettevõtetes soodustab palga võrdsustamist tööliste vahel ning võib moonutada kehtiva tariifisüsteemiga taotletavaid eesmäärke. Et kogemuslik-statistilised normid ei peegelda õigesti saavutatud tootlikkuse taset ühes või teises tööloigus või ka tööoperatsioonis, siis võib kujuneda olukord, kus madalama liigi töödele on kehtetatud suhteliselt madalamad toodangunormid, kõrgema liigi töödele aga suhteliselt kõrgemad toodangunormid. Madalamaid norme on võimalik ületada suuremas ulatuses kui kõrgemaid norme. Selle tagajärjel võrdsustubki erineva kvalifikatsiooniga töölistel tegelik palk, mida võime tähele panna Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadis (vt. tabel 1).

Tabel 1⁴

Tööliste keskmine palk Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadis 1956. aasta oktoobrikuus

Tööliste liik	Stantsimistsehh					Laiatarbetsehh			
	4	5	6	7	9	4	5	6	7
Keskmine oktoobrikuu palk (rublades)	678	632	713	643	638	699	676	592	734

Teistes osakondades ei ole palga võrdsustamine niivõrd selgepiiriline kui stantsimis- ja laiatarbetsehhis; neis esineb palga kõikumisi peamiselt tööliste kahe teineteisele järgneva liigi piires. Näiteks 6. liigi tööliste keskmine palk on kõrgem 7. liigi tööliste keskmisest palgast (sandaali põhitsehh) või 5. liigi tööliste keskmine palk on kõrgem 6. liigi tööliste keskmisest palgast (galanteriitsehh). Sealjuures antud tööliste poolt kulutatud tööaeg oli antud kuus võrdne.

Tööliste palgade võrdsustamine kogemuslik-statistiliste normide kasutamise tõttu põhjustab tööstusettevõtetes tööliste tööjõu ebaõiget kasutamist ning loob meistritele võimaluse omavolitamiseks tööde jaotamisel tööliste vahel. Nii teevad paljud kõrgema kvalifikatsiooniga töölised (7., 8. ja 9 liik) madalama liigi tööd, kusjuures madalama liigi töö erikaal ulatub mõnel juhul kuni 50%-ni kogu tööst. Töölised ei saa palka vastavalt keskmisele töönormide täitmisele. Näiteks Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadi laiatarbetsehhis täitsid 1956. aasta oktoobrikuus 7 liigi töölised töönorme 187%-liselt, kuid nende keskmine palk oli 734 rubla. Kui nad oleksid teinud oma liigile vastavat tööd, oleks nende tegelik palk olnud 845 rubla. Kuid sealjuures teevad paljud madalama liigi töölised (3., 4. ja 5. liigi töölised) omakorda kõrgema

⁴ Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadi raamatupidamise materjalid, 1956. aasta.

liigi tööd. Näiteks Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadi laiatarbesehhis said 4. liigi töölised 1956. aasta oktoobrikuus palka 699 rubla 165%-lise normide täitmise puhul. Kui aga 4. liigi töölised oleksid teinud oma kvalifikatsioonile vastavat tööd, siis oleks oktoobrikuus nende tegelik palk olnud 536 rubla. Selline olukord on omane teatud osas ka teistele osakondadele ja teistele tööstusettevõtetele.

Töölisele tema kvalifikatsioonile mittevastava töö andmise praktika võimaldab mõnedel vastutustundetutel meistritel kasutada ebaõigesti oma seisundit sel teel, et osale sama liigi tööliste antakse kõrgema liigi tööd, teistele aga madalama liigi tööd. Tulemuseks on ühthe töölise tööjõu pidev ebaõige rakendamine ja ebavõrdne palk sama kvalifikatsiooniga töölistel. Oleks soovitatav madalama liigi töö jaotada võrdselt sama liigi tööliste vahel või jaotada seda siis perioodiliselt (ühed teevad madalama liigi tööd ühel kuul, teised teisel kuul). Meistrite omavolitsemine ülalmärgitud juhul desorganiseerib tööliste kollektiivi, mõjub ebatervelt juhtiva administratiivpersonalile ja tööliste vahelistesse suhetesse. Peale selle pidurdab taoline praktika ettevõttes tööliste kvalifikatsiooni tõstmist.

Asjaolu, et töölised ei saa palka vastavalt normide täitmisele, viitab ka sellele, et tööliste kvalifikatsiooni astme (liigi) määramine, nende kvalifikatsiooni kindlakstegemine ei toimu pahatihti eeskirjade kohaselt. Ei saa lugeda normaalseks nähtust, kus 4. liigi tööline võib teha 7 või 8. liigi tööd. Seadusega ettenähtud piires võib ta teha äärmisel juhul 6. liigi tööd. Võib-olla ka tööd ei ole õigesti tarifitseeritud, kuid see on omaette küsimus.

Töö normeerimise ebanormaalsel olukorda süvendas veelgi senine normide korrigeerimise praktika, mille kohaselt normid vaadati läbi iga aasta algul tsentraliseeritud korras. Näiteks vaadati 1956. aasta esimese kahe kuu jooksul NSV Liidu tööstuses läbi üle 90 miljoni normi, mis kandis kampaanialikku iseloomu.⁵ Enamikul juhtudel ei võtnud normide läbivaatamisest osa töölised, mistõttu see oli formaalne ja viidi läbi n. ö. arvestuslikul mee-

Tabel 2^a

Toodangunormide dünaamika Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadis aastail 1950—1955 (%-des eelmise aasta suhtes)

	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Põhitootmistsehhid	16,2	15,8	16,3	10,8	10,4	16,7
Abitootmistsehhid	33,0	20,7	12,5	21,3	—	26,6

⁵ «Социалистический труд» № 9, 1956, lk. 54.

⁶ Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadi arhiiv, töö ja palga osakonna materjalid, aastad 1950—1956.

todil. Toodangunormide tõstmine ei olnud seetõttu kooskõlas ettevõtete töötootlikkuse kasvu tempoga.

Viienda viisaastaku (1951—1955) jooksul tõsteti Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadis töönorme põhitootmistsehkhides 92,2% võrra, abitootmistsehkhides aga 108,5% võrra, samal ajal aga kasvas töötootlikkus 57,5% võrra (vt. tabel 2). Üksikutel aastatel on töönormide tõstmise protsendi ja töötootlikkuse kasvu vahe veelgi suurem. Vaatamata iga-aastasele normide läbivaatamisele jäi püsima kogemuslik-statistiliste normide suur ülekaal. Lisaks sellele hakkasid enamikus ettevõtetes töölised pärast normide läbivaatamist töönorme ületama endises suuruses, ilma et oleks ellu viidud organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani. Näiteks oli 1954. aastal Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadi põhitootmistsehkhides keskmine normide täitmise protsent 164,3. 1955. aastal tõsteti töönorme 16,7% võrra, kuid pärast seda ei langenud töönormide täitmise tase, vaid tõusis isegi 1955. aasta esimesel poolel 166,8%-ni. 1956. aasta detsembris aga tõusis normide täitmine 177%-ni. See sai võimalikuks tänu sellele, et kehtestatud toodangunormid varjasid olulisi tööaja kadusid. 1955. aasta töönormide tõstmise tulemusena tihendati tööpäeva, mis ei nõudnudki ettevõtte tehnilise taseme tõstmist. Kindlustati peamiselt töö organisatsioonilist külge.

Ülaltoodud töö normeerimise olukorra vaatlemisega toime esile tüüpilised puudused tööstusettevõtetes, mis on muutnud töönormid palga taseme reguleerimise abinõuks ja viinud mõnedes ettevõtetes, osakondades ja tsehkhides palga võrdsustamisele. See on kahtlemata vähendanud tükipalga aktiveerivat toimet töötootlikkuse kasvule. Palga võrdsustamine vähendab madalama liigi tööliste huvi oma kvalifikatsiooni tõstmise vastu ja kisub alla kõrgema kvalifikatsiooniga tööliste töömeeleolu.

Puuduste kõrvaldamist töö normeerimise alal on alustatud tehniliselt põhjendatud ajanormide väljatöötamisega igas tööstusettevõttes. Et kogemuslik-statistiliste ajanormide erikaal on tegelikult väga suur ($\frac{4}{5}$ kõigist ajanormidest) ja kehtivad normid ei näita enam töö mahtu, vaid reguleerivad palga taset, siis nõuab uute, tehniliselt põhjendatud normide väljatöötamine aega. Seda ei ole võimalik kohe teha. Seepärast on esmajärguliseks ülesandeks kehtivate normide taseme ühtlustamine. Praegu on see tase väga erinev. Näiteks Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadis on norme, mida töölised suudavad täita 100—125%-liselt (saapavabrik), samaaegselt on aga norme, mida täidetakse 200 ja enam protsenti. Üksikutele töödele kehtestatud normide täitmise tase erineb 100% võrra ja enam. Töönormide täitmise taseme nivelleerimisega kõrvaldatakse üks palga võrdsustamise põhialuseid. Kui kõikide tööde kohta kehtestatakse ühesuguse tasemega ajanormid, siis määrab tööliste palkade suuruse juba nende kvalifikatsiooni aste (tingimusel, et nad täidavad oma kvalifikatsioonile vastavaid tööüles-

andeid ja tööintensiivsus on sama). Töönormide taseme nivelleerimine muudaks ühesuguseks ka üksikute tööoperatsioonide kohta kehtestatud normide tegeliku täitmise ja arvestuslike normide vahe, mis samuti soodustaks palga võrdsustamise likvideerimist.

Normide taseme ühtlustamisega tuleb paralleelselt läbi viia tööpäeva pildistamist ja töövõtete kronometreerimist, mille kaudu saadakse lähteandmeid tehniliselt põhjendatud ajanormide koostamiseks. On vaja korrastada ka seadmete passide andmed (täiendada neid vastavalt masina füüsilisele ja moraalsele kulumisele või moderniseerimisele), et seadmete passi andmeid võiks kasutada põhi- ja abiaja (operatsiooniaja) kindlaksmääramisel. Tehniliselt põhjendatud ajanormide koostamisega väheneb ka norme arv, mis on mõnes ettevõttes väga suur.

Töö normeerimise olukorra parandamisele aitaks kaasa normeerijate kaadri kvalifikatsiooni tõstmine. Käesoleval ajal on Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsusele alluvates ettevõtetes (välja arvatud Kreenholmi Manufaktuur) 23% normeerijate kõrgema haridusega, 25% keskhariidusega ja 52% alg- või lõpetamata keskhariidusega. Peale selle puudub suuremal osal kõrgema või keskhariidusega normeerijatel spetsiaalne tehniline ettevalmistus. Spetsiaalse ettevalmistusega normeerijaid on väga vähe. Antud puuduse kõrvaldamiseks oleks otstarbekohane organiseerida esialgu mõned normeerijate kvalifikatsiooni tõstmise kursused. Viimastel ei tuleks tähelepanu pöörata niivõrd normeerimise meetodite ja võtete kirjeldamisele, kuivõrd normeeritavate tööde tehnoloogilisele küljele, et normeerijatel oleks küllaldane ettekujutus töö iseloomust, produkti valmistamise tehnoloogiast.

Tehnilise ettevalmistusega normeerijate kaadri loomisel on tähtis koht ka nende töö tasustamise aluste muutmisel. Kehtiva palgasüsteemi järgi on normeerijate palk madalam nii tööliste kui ka insener-tehniliste töötajate keskmisest palgast. See aga ei stimuleeri tehnilise ettevalmistusega töötajate üleminekut töö normeerijaks. Oleks õigustatud viia ka töö normeerijate palk insener-tehniliste töötajate palga tasemele. Sellisel juhul oleks võimalik täita töö normeerija koht tööstusettevõtetes tehnilise ettevalmistuse saanud töötajaga, kes ei oleks enam kantseleitöötaja, vaid tsehhi juhataja lähem abiline töö organiseerimisel, kes kindlustaks tööliste töötasustamise töö hulga ja kvaliteedi järgi.

Töö normeerimise olukorda parandab tunduvalt uus töönormide läbivaatamise kord. Senini viidi normide korrigeerimine läbi tsentraliseeritud korras, mispuhul toodangunormide tõstmise ja tükitööhinnete alandamise protsent oli ette nähtud olenemata tootlikkuse tõusust. Toodangunormide tõstmise ülesande määramisel arvestati normitäitmise protsenti, kuid jäeti tagaplaanile iga ettevõtte konkreetset tootmistingimused.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu 15. augusti 1956. aasta määrus

sega «Töönormide läbivaatamise korra muutmisest» tühistati töönormide tsentraliseeritud läbivaatamise kord. Alates 1957. aasta 1. jaanuarist viiakse läbi töönormide läbivaatamine kalenderplaanide alusel. Kalenderplaanid töötab välja iga ettevõtte, arvestades töötotlikkuse kasvu ülesannet, plaanis ettenähtud tööliste keskmise palga taset ja toodangu omahinna alandamise ülesannet. Uute normide kehtestamise tähtpäevad määratakse kindlaks tehniliste, majanduslike ja organisatsiooniliste abinõude elluviimise plaani alusel, mis kindlustab töötotlikkuse kasvu. Seega ei ole töönormide läbivaatamine omaette küsimus, vaid on kooskõlla viidud töötotlikkuse kasvu ülesannetega. See aga nõuab iga töönormi korrigeerimise teaduslikku põhjendamist, mis paneb inseneritehnilised ja juhtivad töötajad sügavalt mõtlema organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani väljatöötamisele ning nõuab selle plaani tingimatut elluviimist.

Uute, tehniliselt põhjendatud normide väljatöötamine ei tähenda muidugi veel nende ellurakendamist. Selleks on vaja luua objektiivsed eeldused, mis kindlustavad igas ettevõttes töö õige organiseerimise. Töö organiseerimine peaks tagama kõigi töötajate tööjõu (elava töö) maksimaalse ärakasutamise töö keskmise intensiivsuse puhul. Selleks oleks vaja täiustada tootmis-tehnilisi seadmeid, sest põhitootmistehhides kasutatakse veel käsitsitööd või rakendatakse masinaid, mis pannakse käima tööliste füüsilise jõuga. Selliseid masinaid on võrdlemisi palju, näiteks Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadi galanterii- ja sadulsepatehhis ning enamikus teistes kergetööstuse ettevõtetes. Lisaks sellele on vaja parandada ettevõtete varustamist tooraine ja materjalidega.

Saavutatud töötotlikkuse tasemele vastavate töönormide kehtestamine võib soodustada esialgu toodangu kvaliteedi langust. Töölised, kes on harjunud täitma norme poolteisekordselt ja enam, püüavad ka tehniliselt põhjendatud toodangunorme täita samas ulatuses, sealjuures aga halvendades toodangu kvaliteeti. Selle võimaluse ärahoidmiseks on vaja veelgi tõhustada tehnilist kontrolli valmistoodangu üle ja isegi võib-olla määrata kindlaks normide ületamise maksimaalne piir. Viimane on eriti vajalik uutele tariifitingimustele ülemineku ajaks. See hoiaks ära ka palgafondi tunduva ülekulutamise. Uute, tehniliselt põhjendatud normide rakendamine eeldab ka uue tariifisüsteemi kehtestamist, mis kindlustaks tehniliselt põhjendatud normide täitmise puhul tööliste vähemalt senise palga.

Tariifisüsteemi rakendamise eest NSV kergetööstuse ettevõtetes

Tariifisüsteem on tööliste õige töötasustamise alus. Temast oleneb lõppkokkuvõttes, kui võrd õigesti on mitmesugustes tööstusharudes ja erinevate töölisgruppide jaoks palk diferentseeritud

vastavalt erinevustele kvalifitseeritud ja kvalifitseerimata töö, raske ja kerge töö vahel. Tariifisüsteemi aluse moodustavad: tariifi-palgamäärad, tariifivõrgud ja tariifi-kvalifikatsiooniteatmikud.

Tariifisüsteemi üheks olulisemaks koostisosaks on tariifi-palgamäärad. Tariifi-palgamäär määrab kindlaks mitmesuguste tööde eest makstava tasu suuruse vastavalt kindlaksmääratud tariifivõrgule ja kvalifikatsiooniteatmikule. Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes kehtivad tariifi-palgamäärad on tunduvalt maha jäänud tööliste tegelikust palga tasemest. Nii oli 1955. a. tööliste keskmiseks kuupalgaks Eesti NSV naha- ja jalatsitööstuse ettevõtetes 818 rubla, õmblustööstuse ettevõtetes 713 rubla ja trikotaažitööstuse ettevõtetes 839 rubla. Kuid kõrvuti sellega on naha- ja jalatsitööstuse teise grupi ettevõtetes tööliste kõrgeimaks tariifikohaseks kuupalgaks 563 rubla, madalaimaks tariifikohaseks kuupalgaks aga ainult 236 rubla. Trikotaažitööstuses on tööliste kõrgeimaks tariifikohaseks kuupalgaks 643 rubla, minimaalseks kuupalgaks aga 268 rubla. Kehtivad tariifi-palgamäärad Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes on sattunud vastuollu ka minimaalse palga suurusega, mis on määratud kindlaks NSV Liidu Ministrite Nõukogu, NLKP Keskkomitee ja ÜAÜKN-i ühise määrusega 8. septembrist 1956. aastast. Selle määruse kohaselt on tööstus-ettevõtetes (välja arvatud maarajoonid) tööliste ja teenistujate minimaalseks palga suuruseks 300—350 rubla kuus. Tööliste tege-

Tabel 37

Tööliste ja teenistujate jagunemine kuupalga suuruse järgi 1956. aastal
(% -des tööliste arvust)

Jrk.	Palga suurus rublades	Kogu Eesti NSV rahva- majandus	Eesti NSV tööstus	Eesti NSV jalatsitööstus
	1	2	3	4
1	kuni 300	14,4	5,9	1,5
2	301—400	8,9	4,8	} 20,0
3	401—500	14,5	9,9	
4	501—600	12,1	11,6	} 50,0
5	601—700	11,0	13,0	
6	701—800	9,7	12,1	
7	801—1000	13,6	18,1	} 25,0
8	1001—1200	7,1	10,5	
9	üle 1200	8,7	14,1	} 3,5
		100,0	100,0	100,0

⁷ Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudi statistiliste materjalide fond ja Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsuse arhiiv, aastad 1955—1957.

lik keskmine palga tase Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes ületab antud minimaalse palga piiri.

Tabeli 3 andmete kohaselt said Eesti NSV jalatsitööstuses 1956. aastal palka alla 300 rubla kuus ainult need vähesed töölised, kes mingisugustel põhjustel ei saanud töötada keskmise töö intensiivsusega (näiteks tervislikel põhjustel). Üldiselt on tööliste tegelik palk suurem määrusega ettenähtud minimaalsest palgast, vaatamata tööliste kvalifikatsioonile või elukutsele. Võrreldes aga Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsuse ettevõtetes kehtivaid tariifi-palgamäärasid (vastavalt tariifivõrgule) määruses kindlaksmääratud minimaalse palgamääraga, järeldub, et tööliste esimesele, teisele, kolmandale ja neljandale liigile vastavad tariifi-palgamäärad on madalamad kui 330 rubla kuus.

Tööliste tegeliku palga taseme kaugenemine tariifikohasest palgast võimaldab esiteks moonutada tööstusettevõtetes kehtiva tariifivõrgu aluseid. Tööliste keskmine palk üksikutes ettevõtetes kujunes välja stiihiliselt, mitte aga ettevõtetes saavutatud tootlikkuse taseme järgi. Nõrgenes vastastikune seos tootlikkuse taseme ja tööliste tegeliku keskmise palga vahel. Kujunes välja erinev keskmine palk sama tootmisprofiili ja töötingimustega ettevõtetes (vt. tabel 4).

Tabel 4^a

Tööliste ja teenistujate keskmine tegelik aastapalk rublades

Aasta	Naha ja jalatsite kombinat „Kommunaar“	Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaat	Jalatsivabrik „Aktiiv“	Nahavabrik „Kroom“
1950	9 167	7 874	7 023	10 708
1955	10 884	8 267	9 424	9 532

Ülalmärgitud tabelis toodud ettevõtetes oli tootlikkuse tase peaaegu ühesugune, välja arvatud nahavabrik «Kroom», kus tootlikkuse tase oli madalam kui teistes Eesti NSV naha- ja jalatsitööstuse ettevõtetes. Kõigis vaadeldavates ettevõtetes oli tööliste keskmiseks kvalifikatsiooniastmeks ca 6,5 liiki. Seega puudub naha- ja jalatsitööstuse ettevõtete vahel kooskõla palga taseme osas. On jäänud püsima põhjendamatult suur vahe naha ja jalatsite kombinadi «Kommunaar» ning Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadi tööliste palga vahel, mis veelgi suurenes viienda viisaastaku jooksul. Mõlemate ettevõtete töösaavutused on ka peaaegu ühesugu-

^a Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsuse arhiiv, ettevõtete bilansid, aastad 1950—1956.

sed, tööliste keskmise kvalifikatsiooni aste sama ja võrreldava toodangu erikaal samuti ühesugune.

Tööliste tegeliku palga taseme kaugenemine tariifikohasest palga tasemest põhjustab teiseks muutusi tööliste palgafondi struktuuris. Nende muutuste tagajärjel vähenes tariifikohase palga erikaal tööliste tegelikus palgas, mida iseloomustab järgmine tabel (vt. tabel 5).

Tabel 5⁹

Tööliste palgafondi struktuur 1955. aasta lõpuks (%-des)

Tööstusharu või ettevõtte	Päeva palgafond								Palga teised liigid kuufondist
	Tükitöölised					Ajatöölised			
	Tariifipalk	Täiendav tasu normide üle- tamise eest	Progressiiv- lisatasu	Preemia	Kokku	Tariifipalk	Preemia	Kokku	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Eesti NSV kergetööstus	54,5	38,3	5,6	1,6	100,0	89,9	10,1	100,0	7,6
Tartu NJK ¹⁰	53,6	42,9	—	3,5	100,0	95,1	4,9	100,0	13,1

Tükitöölise tegelikus palgas on langenud tariifipalga erikaal peaaegu pooleni, mistõttu kehtiv tariifisüsteem tükitöölise palga taset enam täielikult ei reguleeri. Tariifikohase palga madal erikaal tükitöölise töötasus võimaldab ettevõtte piires mõnedel juhtival administratiivtöötajatel määrata tööliste üksikute gruppide palga taset subjektiivsetel kaalutlustel. Selle tagajärjel saavad madalama liigi töölised paljudel juhtudel kõrgemat palka kui kõrgema liigi töölised. Nii näiteks Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadis 1956. aasta oktoobrikuus said stantsimistsehhi 4. liigi töölised palka keskmiselt 678 rubla, kuid 9. liigi töölised said ainult 638 rubla. Sama ettevõtte laiatarbetssehhis oli antud kuus 4. liigi tööliste keskmine palk 699 rubla, kuid 6. liigi töölistel vaid 592 rubla. Kõik märgitud töölised kulutasid tööaega võrdselt. Taolist olukorda võime kohata ka teistes tööstusettevõtetes. Sellise ebanormaalse olukorra tekkimist põhjustavad suurel määral ka puudused töö normeerimise alal. Mõnedel juhtudel on normid nii välja töötatud, et mida kõrgem on töölise tariifikohane palk, seda kõrgem on toodangunorm ja seda madalam normitäitmise tase. Ja vastupidi, mida madalam on töölise tariifikohane palk, seda mada-

⁹ Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsuse arhiiv, töö ja töötasu osakonna materjalid, aastad 1955—1957.

¹⁰ Tartu NJK — Tartu Naha ja Jalatsite Kominaat.

lamad on toodangunormid ja seda kõrgem on normitaitmise tase. Märgitud nähtus esines 1956. aastal Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadi sandaalitsehhis ja juurdelõiketsehhis ning mõnedes teistes kergetööstuse ettevõtetes.

Seega põhjustab tükitöölise töö tasustamisel tariifi-palgamäärade mittekindipidamine võrdsustamist, mis pidurdab tööliste kvalifikatsiooni tõusu, töö organiseerimise paremustamist ning töötötlikkuse kasvu. Taolise võrdsustamise vastu tuleb tööstusettevõtetes otsustavalt võidelda. Selle negatiivse nähtuse kõrvaldamise peamiseks abinõuks on tehniliselt põhjendatud normide väljatöötamine ja rakendamine ning tariifi-palgamäärade ja tariifivõrgust kindipidamine.

Ajatöölise palgafondis on jäänud määravaks kehtiv tariifisüsteem. Ajatöölise tegelikust palgast moodustab tariifikohane palk ligi 9/10 ja mitmesugused täiendavad tasud ainult 1/10. See tõttu kuulub ajatöölise palga diferentseerimisel reguleeriv osa kehtivale tariifisüsteemile.

Tükitöölise ja ajatöölise palgafondi struktuuri võrdlemisest järgneb veel, et sõjajärgsel perioodil tükitöölise keskmine palk on kaugenenua ajatöölise keskmisest palgast. Kui tükitöölise tegelik palk ületab tariifikohase palga Eesti NSV kergetööstuses 45,5 protsendi võrra, siis ajatöölise tegelik palk ületab tariifikohase palga ainult 10,1 protsendi võrra. See on omakorda aga üheks põhjuseks, miks käesoleval ajal rakendatakse tükipalgavormi ka sellistes tootmistingimustes, kus see pole majanduslikult otstarbekas. Viimane võimaldab säilitada vananenud tariifi-palgamäärade puhul tööliste poolt saavutatud palga taset. Tariifisüsteemi osatähtsuse suurendamiseks tükitöölise töötasustamisel on vaja tõsta kehtivaid tariifi-palgamäärasid. Sellisel teel oleks võimalik kaotada vahet tööliste tegeliku palga taseme ja tariifikohase palga taseme vahel. On selge, et vahet tegeliku palga taseme ja tariifikohase palga taseme vahel ei saa kaotada tegeliku palga taseme alandamise teel. Sellisel juhul langeks tööliste keskmine palk, mis on aga vastuolus sotsialistliku riigi majanduspoliitikaga. Tariifi-palgamäärade tõstmise ulatuse määravad kaasajal sotsialistliku laiendatud taastootmise seadused ja konkreetseid tootmistingimused. Lähtudes eeldustest, mille kohaselt, esiteks, Eesti NSV kergetööstuse ettevõtteis on tükitöölise keskmiseks liigiks (kvalifikatsiooni astmeks) 6,5, teiseks, tükitöölise töötasus on tariifipalga erikaaluks 70—75% ja, kolmandaks, tööliste minimaalseks palgapiiriks on 300—350 rubla kuus, on vaja tõsta kehtivaid tariifi palgamäärasid ca 1/3 võrra.

Tariifisüsteemi teiseks koostisosaks on tariifivõrk, mis määrab kindlaks vahekorrad töö tasustamisel kvalifikatsiooni järgi. Tariifijärk iseloomustab tööliste kvalifikatsiooni taset: madalamale kvalifikatsioonile vastab madalam tariifijärk, kõrgemale kvalifikatsioonile vastab kõrgem tariifijärk. Eesti NSV kergetöös-

tuse ettevõtetes on 9 erinevat tariifivõrku (neist 6 on kinnitatud 1954. aastal ja 3 on kinnitatud 1955. aastal). Antud tariifivõrgud on kas 7-, 8-, 9- või 15-järgulised, kusjuures äärmiste tariifikoefitsientide kõige väiksem suhe on 1:2,4 ning suurim suhe 1:2,7

Vaatamata tariifivõrkude rohkusele ei vasta nad täiel määral Eesti NSV kergetööstuse ettevõtete kaasaegsetele töö organiseerimise tingimustele. Töö iseloomu muutumise ja tööliste kvalifikatsiooni tõusu tagajärjel ei leidugi enam Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes töid, mis vastaksid kehtivate tariifivõrkude esimestele liikidele. Vastavalt sellele ei jagune enam töölised oma kvalifikatsiooni astme kohaselt tariifivõrgu kõikide liikide vahel.

Tabel 6¹¹

Tükitöölise jagunemine tariifiliikide järgi Tallinna Õmbluskombinaadis ja V. Klementi nimelises Õmblusvabrikus 1957. aastal (%-des)

Tariifiliik	Kehtiva tariifivõrgu järgi		Projekteeritava tariifivõrgu järgi	
	Tallinna Õmbluskombinaat	V. Klementi nimeline Õmblusvabrik	Tallinna Õmbluskombinaat	V. Klementi nimeline Õmblusvabrik
2	1,70	—	2,37	—
3	1,70	4,50	4,57	3,70
4	11,50	16,20	23,38	18,70
5	29,80	35,70	30,83	43,60
6	26,50	29,50	22,43	22,40
7	14,90	8,30	16,42	11,60
8	12,21	5,80	—	—
Väljaspool tariifivõrku	1,69	—	—	—
	100,00	100,00	100,00	100,00

Vastavalt tabeli 6 andmetele ei ole kergetööstuse ettevõtetes 1. tariifiliigile vastavaid töid, kuna 2. tariifiliigile langevad ainult mõned tööd. Peamisteks tööliikideks on 4., 5., 6. ja 7. liik, millele langeb ca $\frac{3}{4}$ tööde üldarvust. Seoses sellega, et Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes ei ole töid, mis vastaksid kehtivate tariifivõrkude esimestele liikidele, on vähenenud tariifivõrgu tegelik piirsuhe. Kehtiva tariifivõrgu järgi on küll ette nähtud näiteks saapavabrikus põhitöölisele üheksaliigiline tariifivõrk piirsuhtega 2,4, kuid tegelikult kehtib seitsmeliigiline tariifivõrk piirsuhtega alla kahe. Sama võib öelda ka õmblustööstuse kohta. NSV Liidu jalatsi-, karusnaha- ja galanteriitööstuses on

¹¹ Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsuse töö ja töötasu osakonna materjalid, aastad 1956—1957.

tegelikuks tariifivõrgu piirsuhteks 1,84.¹² Ka projekteeritava tariifivõrgu rakendamine õmblustööstuse ettevõtetes ei lahenda antud küsimust täielikult. Tariifivõrgu piirsuhte vähenemine pidurdab tööliste kvalifikatsiooni tõstmist, kuna nad ei ole sellest materiaalselt huvitatud, sest palga kasv on kvalifikatsiooni tõstmisel väike. Selleks et säilitada kehtestatud tariifivõrgu piirsuhet, on vaja võtta baasiliseks ehk 1. liigile vastavaks tööks antud tööstusharu kõige lihtsam töö. Vastavalt sellele peab tariifivõrgu 1. liigile vastav töö muutuma. Sel juhul oleks võimalik tarifitseerida tööstusharus esinevaid töid kehtiva tariifivõrgu kõikide liikide alusel.

Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes kehtivate tariifivõrkude rohkus ei ole õigustatud ka seepärast, et vahe üksikute tariifivõrkude minimaalsete tariifi-palgamäärade vahel on niivõrd väike, et see ei mõjuta oluliselt tööliste keskmist palka. Kõige madalam päevane tariifi-palgamäär on kehtivate tariifivõrkude järgi jalatsi-, õmblus- ja õmblus-karusnahatööstuse ettevõtetes 9 rbl. 70 kop., trikotaažitööstuse ettevõtetes 10 rbl. 50 kop., karusnahatööstuse ettevõtetes 11 rbl. ja kummitööstuse ettevõtetes 11 rbl. 12 kop. Lisaks sellele on vahe üksikute tariifiliikide vahel väga väike, näiteks klaasitööstuse ettevõtetes 4—9 kop. tunnis, mis ei stimuleeri töölisi küllaldasel määral tõstma oma kvalifikatsiooni.

Kehtivate tariifivõrkude asemele on kergetööstuse ettevõtetes otstarbekas koostada neli erinevat tariifivõrku: kaks tariifivõrku ajatööliliste ja kaks tariifivõrku tükitööliliste, kusjuures üks tariifivõrk oleks ette nähtud normaalsetes töötingimustes töötavatele tööliste, teine tariifivõrk aga rasketes ja tervist kahjustavates töötingimustes töötavatele tööliste. Tariifiliikide vahed võiksid suurened nii absoluutselt kui ka suhteliselt, mis soodustaks tööliste kvalifikatsiooni kasvu.

Tariifisüsteemi kolmandaks põhiliseks koostisosaks on tariifikvalifikatsiooniteatmik. See sisaldab ettevõttes või tööstusharus tehtavate tööde tootmis-tehnilisi iseloomustusi ja loob sellega aluse tööliste kvalifikatsiooni ja nende poolt tehtavate tööde võrdlushinde määramiseks. Kehtivad tariifi-kvalifikatsiooniteatmikud on Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes olemasolevast tootmis-tehnilisest tasemest maha jäänud. Nendes kirjeldatud tööde iseloomustused ei vasta enam tegelikele tootmistingimustele, paljudel juhtudel pole nähtud ette töid, mis kujunevad välja tehnoloogilise protsessi täiustamise käigus. Mõnedes kergetööstuse harudes, nagu klaasitööstuses ja osaliselt tekstiilitööstuses, puuduvad üldse tariifi-kvalifikatsiooniteatmikud. Töölisele kvalifikatsiooni astme määramine ja tööde tarifitseerimine toimub nendes tööstusharudes vananenud juhendite alusel. See ei võimalda kvalifikatsiooni taseme kindlaksmääramisel kasutada ühtset kriteeriumi. Nii võivad lukksepaks saada väga mitmesuguse üldharidus-

¹² «Социалистический труд» № 3, 1957, lk. 142.

liku ja spetsiaalharidusliku tasemega töölised. Siin võib töölistel olla keskharidus (eriti viimastel aastatel läheb palju keskkoolilõpetajaid tootvale tööle), lõpetamata keskharidus, algharidus ja mõnedel töölistel puudub isegi algharidus. Ka spetsiaalne haridus võib seisneda kas 4—6-kuulises kursuses tootmistööd katkestamata või kuni kaheaastases spetsiaalses erikoolis. Lukksepa kvalifikatsiooni aste ei sõltu antud tingimustes töölise üldhariduslikust ega erihariduslikust tasemest, vaid sellest, kuidas ta tööga toime tuleb. Niisiis ei sõltu töölise kvalifikatsiooni aste tema üldharidusliku ja spetsiaalse ettevalmistamise ajast, vaid põhiliselt erialase meisterlikkuse tasemest.

Kehtivad tariifi-kvalifikatsiooniteatmikud on ametkondliku iseloomuga teatmikud, s. t. igal rahvamajanduse nõukogu valitsusel on oma teatmik. Kuid see ei võimalda kasutada tööde tarifitseerimisel ühtset kriteeriumi. Uue tariifireformiga oleks otstarbekas kehtestada igale tööstusharule oma tariifi-kvalifikatsiooniteatmik, mis sisaldaks antud tööstusharus tehtavate tööde tootmis-tehnoloogilisi iseloomustusi, sõltumata sellest, millises ettevõttes see töö sooritatakse ja missuguse valitsuse alla see ettevõtte kuulub.

Lisaks sellele koostatakse veel tariifi-kvalifikatsiooniteatmikud tüüpiliste elukutsete (töö liikide) järgi, mis esinevad enamikus tööstusharudes. Need on üldised tariifi-kvalifikatsiooniteatmikud.

Ehkki on vaja välja töötada igale tööstusharule oma tariifi-kvalifikatsiooniteatmik, ei tähenda see veel, et igale tööstusharule tuleks kinnitada erinev tariifivõrk erineva piirsuhtega, erineva tariifiliikide arvuga ja tariifiliikide vahega. Otstarbekas oleks kasutada kergetööstuses üheksaliigilist tariifivõrku, mille piirsuhteks oleks ca kolm.

Üksikute kergetööstuse harude tariifi-kvalifikatsiooniteatmike abil me määrame kindlaks tööd, mis vastavad antud tariifivõrgu üksikutele liikidele. Nii näiteks õmblustööstuses jaguneksid tööd esimese kuue tariifiliigi vahel, jalatsitööstuses jaguneksid tööd esimese seitsme liigi vahel jne. Sel teel me suudaksime täpselt võrrelda kergetööstuse üksikute harude spetsiifilisi töid ning ellu viia töö järgi jaotamise majandusseadust. Vastavalt töötajate materiaalse ja kultuurilise heaolu tõusule ning tööviljakuse kasvule on otstarbekas kehtivat tariifisüsteemi perioodiliselt korrigeerida. See on eriti vajalik tariifi-kvalifikatsiooniteatmike ja tariifipalgamäärade puhul, mis kõige enam alluvad muutustele tootmise organiseerimise alal ja töötajate elutaseme tõusule.

Progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamine Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes

Tükipalga rakendamisel tööstusettevõtetes kuulub eriline koht mitmesuguste palgasüsteemide valikule ja erinevate palgasüsteemide kasutamisele. Iga palgasüsteemi kasutamisel peetakse eelkõige silmas töö järgi jaotamise majandusseaduse olemust, et ta

soodustaks töötötlikkuse kasvu ning võimaldaks alandada toodangu omahinda. Paljudes Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes rakendatakse teiste tükipalgasüsteemide kõrval ka progressiivset tükipalgasüsteemi, mille kasutamine, võrreldes teiste tükipalgasüsteemidega, nõuab kõige enam analüüsi ja majanduslikku põhjendatust.

Tekstiilivabrik «Punane Koit», naha ja jalatsite kombinaat «Kommunaar» ja klaasivabrik «Tarbeklaas» kasutavad pidevalt progressiivset tükipalgasüsteemi, kuna Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaat ning Tallinna Tekstiili-Galanteriivabrik kasutavad antud palgasüsteemi ajutiselt. Teistes Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsuse ettevõtetes ei rakendata üldse progressiivset tükipalgasüsteemi. Niisiis on Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamisel kaks põhisuunda — ühed ettevõtted rakendavad märgitud palgasüsteemi ajutiselt ja tootmise kitsaskohtades, teised ettevõtted aga kasutavad seda pidevalt.

Progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamine Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes on andnud paljudel juhtudel häid tulemusi. Nii näiteks tekstiilivabrikus «Punane Koit» tõusis kangalihtijate töötötlikkus 29% võrra nende üleviimisel kaudselt tükipalgasüsteemilt progressiivsele tükipalgasüsteemile. Samal ajal kasvas nende keskmine palk 15,2% võrra. Progressiivse tükipalgasüsteemi kasutamine ergutab poolmeistreid tõstma oma töötötlikkust, kusjuures nende töötötlikkuse kasv ennetab keskmise palga kasvu. Ka Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadis ning naha ja jalatsite kombinaadis «Kommunaar» on progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamine andnud häid tagajärgi tootmisülesannete täitmisel. Kuid siinjuures on nõutav rea tingimusté, eelduste täitmine, mis on vajalikud progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamisel. Tihti neid aga tööstusettevõtete poolt antud palgasüsteemi kasutamisel ignoreeritakse. Nendeks eeldusteks ehk tingimusteks on: 1) pideva tööprotsessi kindlustamine, 2) tehniliselt põhjendatud normide kasutamine, 3) progressiiv-lisatasu skaala koostamine ja 4) eeldatava majandusliku efekti kindlaksmääramine ja saavutamine.

Progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamisel on esmaseks eelduseks pideva tööprotsessi kindlustamine. Selleks peavad olema töölisel pidevalt varustatud vajalike materjalidega, tööriistadega, energiaga jne. Seda ei saa kaugeltki öelda nende kergetööstuse ettevõtete kohta, kes rakendavad pidevalt progressiivset tükipalgasüsteemi, nagu tekstiilivabrik «Punane Koit» (vt. tabel 7).

Tabeli 7 andmete kohaselt on tekstiilivabrikus «Punane Koit» aastatel 1951—1956 üldine tööseisakute kestus, mis haarab neid tükitöölisi, kes said töötasu progressiivse tükipalgasüsteemi järgi, suurenenud ümmarguselt 7,5 korda, kusjuures tööseisakute osatähtsus kulutatud tööajast on kasvanud 1,68%-lt 2,24%-ni. Prog-

Tööseisakute maht tekstiilivabrikus «Punane Koit», mis haarab neid tükitöölisi, kes said töötasu progressiivse tükipalgasüsteemi järgi

Aasta	T ö ö s e i s a k u d	
	Inimtundides	Protsentides kulutatud tööajast
1951	9 813	1,68
1952	20 206	0,91
1953	46 249	1,75
1954	62 206	1,82
1955	64 673	2,03
1956	74 515	2,24

ressiivse tükipalgasüsteemi aktiivset mõju töötootlikkuse kasvule vähendavad tööseisakud, sest vahetusesisesed tööseisakud arvestatakse töölise tööaja hulka. Seega lüheneb tegelik tööaeg, mis ei võimalda töölistel täie pingega töötada ettenähtud tööpäeva jooksul. Taoline olukord, kus progressiivse tükipalga rakendamisel ei kindlustata tööprotsessi pidevat kulgemist, valitseb ka klaasivabrikus «Tarbeklaas» ning naha ja jalatsite kombinatis «Kommunaar».

Kuid tööseisakud ei avalda pidurdavat mõju mitte ainult toodangu mahule, vaid ka toodangu omahinnale. Selle tagajärjel suurenevad kaudsed kulutused ja palga erikaal tooteühiku omahinnas. On vaja pidevalt võidelda tööseisakute likvideerimise eest, mille käigus selgitatakse välja tööseisakute põhjused ja nende kõrvaldamise abinõud. Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes on põhilisteks tööseisakute põhjusteks materjalidega mitteküllaldane varustamine, masinate avariid ja tööjõu puudumine mitmesugustel põhjustel. Nii ulatusid tööaja kaod tekstiilivabrikus «Punane Koit» tööseisakute ja tööjõu puudumise tõttu 1956. ja 1957. a. I poolel üle 2,5% plaanilisest tööajafondist, kuna masinate plaanilisest kasutamise ajast kulutatakse ca 16% mittetootlikult masinate remondiks. Märgitud tööaja kadusid on võimalik vältida tööseisakute põhjuste kõrvaldamise teel (varustamise paremustamine, seadmete uuendamine ja moderniseerimine jne.). Nendes kergetööstuse ettevõtetes, kus rakendatakse progressiivset tükipalgasüsteemi ajutiselt ja tootmiskitsaskohtades, on antud tööloikudes kindlustatud pidev tööprotsess.

Progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamise teiseks eelduseks on tehniliselt põhjendatud ajanormide olemasolu. Need ajanormid ei võimalda suures ulatuses töönorme ületada, vaid nende normide täitmine ja ületamine põhjustab alati töötootlikkuse tõusu. Ainult töötootlikkuse tõusu tagajärjel on või-

¹³ Tekstiilivabriku «Punane Koit» töö ja töötasu osakonna materjalid, aastad 1950—1956.

malik maksta tükitöölistele lisaks põhitasule progressiiv-lisatasu. Nendes Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes, kus kasutatakse vaadeldud palgasüsteemi pidevalt, ulatub tehniliselt põhjendatud ajanormide erikaal normide üldarvust ainult ca 20—30%. Selle tõttu on paljude tööde kohta kehtestatud kogemuslik-statistilised normid, kuid nende tööde teostajate töötasustamine toimub progressiivse tükipalgasüsteemi alusel. Tulemuseks on palga osatähtsuse säilimine või kasv toodangu omahinnas tootlikkuse kasvu tingimustes. Et antud palgasüsteemi rakendamisel oleks kindlustatud ka toodangu omahinna alandamine, on vaja eelnevalt kehtestada tehniliselt põhjendatud ajanormid. Ettevõtetes, kus rakendatakse progressiivset tükipalgasüsteemi ajutiselt (Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaat) ja kus kehtivad enamikus tehniliselt põhjendatud ajanormid nende tööde kohta, millede teostamise eest töölisel saavad palka märgitud palgasüsteemi alusel, seal on tagatud toodangu omahinna alandamine. Seetõttu on seal progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamine majanduslikult põhjendatud.

Kolmandaks progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamise eelduseks on progressiiv lisatasu skaala koostamine. Sel puhul määratakse kõigepealt kindlaks progressiiv-lisatasu skaala lähtebaas. Lähtebaasi valikust oleneb suurel määral antud palgasüsteemi rakendamise efektiivsus ja mõju tootlikkuse tõusule. Sõltuvalt saavutatud tootlikkuse tasemest on progressiiv-lisatasu skaala lähtebaas väga mitmesugune. Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes on progressiiv-lisatasu skaala lähtebaas valitud nii, et see on keskmiselt 5—10% madalam antud tööloigis normide täitmise keskmisest protsendist. Selline progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamine avaldab eriti aktiveerivat mõju mahajäänud tööliste individuaalsele tööviljakusele, kes ei ole suutnud sammu pidada keskmise tootlikkuse kasvu tempoga. Kuid kergetööstuse ettevõtetes on mahajäänud tööliste erikaal väga väike võrreldes tükitööliste üldarvuga. Nii näiteks 1955. aastal tekstiilivabrikus «Punane Koit» ei suutnud täita töönorme 100%-liselt 5% kangrutest. Niisiis ei võimalda taoline progressiiv-lisatasu skaala lähtebaasi valik kasutada progressiivset tükipalgasüsteemi efektiivselt. Ta avaldab aktiivset mõju tükitööliste väga väikesele osale (nendele, kes ei suuda täita töönorme) ning enamikule tükitöölistele muutub progressiiv-lisatasu täiendavaks tasuks ka saavutatud töötulemuste puhul, ilma et nad oleksid tõstnud tootlikkuse taset.

Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes, kus rakendatakse progressiivset tükipalgasüsteemi, oleks soovitatav erilist tähelepanu pöörata progressiiv-lisatasu skaala lähtebaasi kindlaksmääramisele eriti seepärast, et nendes ettevõtetes ei ole töö normeerimise tase vajalikul kõrgusel, mida tõestab tehniliselt põhjendatud normide veel väike erikaal. Kui töö normeerimine on saavutanud sellise taseme, et tegemist on tõeliselt tehniliselt põhjendatud normidega,

ning töönormid sammuvad töötootlikkuse tõusu eel, siis võiks ka progressiiv-lisatasu lähtebaas kokku langeda keskmise töönormide täitmise tasemega. Ettevõtetes, kus kasutatakse madalaid toodangunorme, on vaja lähtuda progressiiv-lisatasu skaala lähtebaasi kindlaksmääramisel saavutatud töönormide täitmise tasemest ja nimelt peavad skaalade lähtebaasid olema saavutatud töönormide täitmise tasemest kõrgemad. Sel juhul avaldab progressiivne tükipalgasüsteem aktiivset mõju töötootlikkuse kasvule. Muidugi mõista ei tule sellest aru saada nii, et madalate progressiiv-lisatasu skaalade lähtebaaside kasutamine kaotab antud palgasüsteemi mõju töötootlikkuse kasvule üldse. See mõju jääb alles (kuigi vähendatud kujul), kuid on loodud pind palga kiiremaks kasvuks võrreldes töötootlikkuse kasvuga, on soodustatud palga erikaalu kasv toodangu omahinnas, mis omakorda pidurdab toodangu omahinna alandamist.

Pärast progressiiv-lisatasu skaala lähtebaasi kindlaksmääramist toimub progressiiv-lisatasu skaala koostamine. Eesti NSV kergetööstuses, mida juhib Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsus, koostatakse progressiiv-lisatasu skaala projekt ettevõtetes, lähtudes üleliidulisest tüüpeeskirjast. See saadetakse vastavale Rahvamajanduse Nõukogu Valitsusele, kus antud skaala projekt vaadatakse veel kord läbi ja kinnitatakse. Taolist progressiiv-lisatasu skaala koostamise viisi tuleb pidada õigeks. Progressiiv-lisatasu skaalad on väga mitmesuguseid olenevalt konkreetsetest töötingimustest (vt. tabelid 8 ja 9).

Lisatasu arvutatakse kangrutele sellelt tötöotäsuft, mida nad saavad esimese sordi toodangu pealt otseste tükitööhinnete järgi (s. o. tükitööhinnete järgi, mis kehtivad kuni lähtebaasini). Mõlematel juhtudel on progressiiv-lisatasu skaala lähtebaasiks 100%, mille ületamisega kaasneb progressiiv-lisatasu kasv. Erinevus aga seisneb skaalade astmikus. Kangrud, kes töötavad tüüp-teenindamismismormides ettenähtud arvul telgedel, saavad progressiiv-lisatasu 3-astmelise skaala alusel; kangrud, kes aga töötavad suuremal arvul telgedel, kui tüüp-teenindamismismormides on ette nähtud, saavad progressiiv-lisatasu 11-astmelise skaala järgi, kusjuures lisatasu määr ületab kahekordselt esimese skaala järgi saadava lisatasu. Erinev skaalade astmik tuleneb erinevaist töötingimustest. Tüüp-teenindamismismormides ettenähtud arvul telgedel töötamine ei ole nii pingutav ega ka nii tootlik kui töötamine suuremal telgede arvul kui tüüp-teenindamismismormides on ette nähtud. Siit tuleneb vajadus materiaalselt enam stimuleerida neid kangruid, kes töötavad suuremal telgede arvul kui tüüp-teenindamismismormides on ette nähtud. See stimuleerib kangruid üleminekuks suurema telgede arvu teenindamisele, mistöötü vabaneb kvalifitseeritud kaadrit, keda saab hiljem kasutada uutēs kudumistsehhihes. Samuti hoitakse sel teel kokku töötöudu ning saavutatakse kõrgem töötootlikkuse tase.

Progressiiv-lisatasu skaala (nr. 1) kangrutel, kes töötavad tüüp-teenindamisnormis ettenähtud telgede arvul, tekstiilivabrikus «Punane Koit» 1957. aastal

Normide täitmine %-des	Lisatasu %-des tükitöötasust, mida saavad töölised otseste tükitööhinnete alusel I sordi toodangu eest
100—106	10
106—110	15
üle 110	25

Tabel 9¹⁵

Progressiiv-lisatasu skaala (nr. 2) kangrutele, kes töötavad suuremal telgede arvul, kui on tüüp-teenindamisnormis ette nähtud, tekstiilivabrikus «Punane Koit» aastal 1957

Normide täitmine %-des	Lisatasu %-des tükitöötasust, mida saavad töölised otseste tükitööhinnete alusel I sordi toodangu pealt
100—101	20
101—102	23
102—103	26
103—104	29
104—105	32
105—106	35
106—107	38
107—108	41
108—109	44
109—110	47
üle 110	50

Võrreldes kangrute progressiiv-lisatasu skaalad nr. 1 ja nr. 2 näeme, et skaala nr. 2 astmik on tõmmatud liialt laiaks. See on mõeldav vaid siis, kui töönormid on niivõrd kõrged, et neid ainult vähesed suudavad ületada ning saavutada skaala lõppastet. Tegelikult aga oli 1955. aastal kuude läbilõikes kangrute keskmine normide täitmise % kõrgem skaala lõppastme normist (välja arva-

¹⁴ Tekstiilivabriku «Punane Koit» töö ja töötasu osakonna materjalid, aastad 1955—1957.

¹⁵ Tekstiilivabriku «Punane Koit» töö ja töötasu osakonna materjalid, aastad 1955—1957.

tud ainult märtsikuu, mil normide täitmise keskmine % oli 109,4). 1956. aastal saavutasid üle 50% kangrutešt skaala lõppastme normi täitmise ja ületamise, mistõttu ettenähtud progressiiv-lisatasu on enamikule muutunud igakuiseks täiendavaks tasuks. Progressiiv-lisatasu skaala astmete rohkus vähendab ka skaala astmetele vastavate lisatasu suuruste erinevust. Kui skaala nr. 1 järgi on vastavate lisatasu suuruste erinevus 5—10%, siis skaala nr. 2 järgi on see ainult 3%. Siit tuleneb progressiivse tükipalgasüsteemi mõju nõrgenemine töölise tootlikkusele. Skaala astmete rohkus teeb ka progressiiv-lisatasu arvutamise keeruliseks ja aeganõudvaks. Meie arvates oleks 6 astet skaalale nr. 2 küllaldane, sest siis tuleks astmete vahe 6%. See tuleneks kahest asjaolust: 1) skaalal nr. 1 on astmete vahe 5%, viimaste astmete vahe isegi 10%. Selleks et stimuleerida kangruid üle minema suurema arvu telgede teenindamisele, on vaja skaala nr. 2 astmete vahet suurendada ja astmete arvu vähendada; 2) see lihtsustaks ka progressiiv-lisatasu arvutamist ja kontrolli.

Pärast progressiiv-lisatasu skaala koostamist määratakse kindlaks progressiiv-lisatasu arvutamise meetod. Eesti NSV kerge-tööstuse ettevõtetes kasutatakse progressiiv-lisatasu arvutamiseks peamiselt lihtprogressiooni meetodit, kusjuures arvestatakse põhiliselt esimese sordi toodangut. Kuid Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadis, kus antud palgasüsteemi rakendatakse ajutiselt, said töölised progressiiv-lisatasu nii 1. kui ka 2. ja 3. sordi toodangu eest, mida ei tule õigeks pidada. Toodangu kvaliteet peab otseselt avaldama mõju ka lisatasule. Seda küsimust ei lahendata sordilisuse koefitsiendi kindlaksmääramisega. Oleks vaja ette näha nõue, et progressiiv-lisatasu arvutataks lihtprogressiooni meetodil ja ainult selle 1. sordi toodangu eest, mis ületab ettenähtud premeerimise skaala lähtebaasi.

Peale töö järgi jaotamise majandusseaduse tuleb progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamisel arvestada veel toodangu omahinna alandamise ülesannet. Viimane on tööstusettevõtete isemajandamise üheks põhiliseks ülesandeks ning kokkuhoiurežiimi teostamise meetodiks. Palk, nagu eespool märgitud, on üks toodangu omahinda moodustav element. Siit tuleneb ühe või teise palgasüsteemi rakendamisel vajadus arvestada töötasu mõju toodangu omahinnale. Progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamine ei tohi tuua kaasa toodangu omahinna tõusu.

Selleks et ära hoida progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamisel toodangu omahinna tõusu, peavad toodangu omahinnas alanema nn. tinglikud püsivkulud. Kuigi tööstuse praktikast teame, et sõna täpsel mõttes ei ole olemas püsivkulud — selliseid tootmiskulud, mis toodangu suurendamise puhul üldse ei muutu või mida ei ole võimalik alandada, tuleb nn. tinglike püsivkulude ja muutuvate kulude vahel toodangu omahinna analüüsimisel siiski vahet teha, sest nad avaldavad erinevat mõju toodangu omahin-

nale. Muutuvateks kulutusteks loetakse neid tootmiskulusid, mis muutuvad proportsionaalselt toodangu vähenemise või suurenemisega. Nn. tinglikud püsivkulud on aga taolised tootmiskulud, mis ei muutu kas üldse või muutuvad eaproportsionaalselt toodangu vähenemise või suurenemisega. Nn. tinglike püsivkulude hulka loetakse suurem osa tsehhikulusid ja kõik tehase üldkulud (insener-tehnilise ja juhtiva personali palk (välja arvatud insener-tehniliste töötajate preemia), kaasa arvatud ka noorema teenindava personali palk, kulutused hoonete, seadmete ja inventari kasutamiseks ning jooksvaks remondiks, amortisatsioon, kulutused leitudustegevusele ja eksperimentaalsele tööle, töökaitsele tehtavad kulutused, kantselei, posti ja telegraafi kulutused ning väljaminekud komanderinguteks).

Toodangu omahinna alandamise eesmärgil peab olema nn. tinglike püsivkulude alandamiselt saadav kokkuhoid suurem kui progressiiv-lisatasu, mis makstakse välja töölistele. Nõndanimetatud tinglike püsivkulude alandamine toodangu omahinnas sõltub otseselt toodangu mahust (teiste tegurite samaksjäämisel), progressiiv-lisatasu suurus aga oleneb skaala astmikest ja toodangu hulgast üle skaala lähtebaasi.

Et oleks võimalik võrrelda toodangu omahinnas nn. tinglike püsivkulude alandamise teel saadavat kokkuhoidu progressiiv-lisatasuga, mis makstakse välja töölistele toodangunormide ületamise eest, määrame kindlaks nende suhte kolmandasse suurusse. Selleks ühiseks suuruseks võiks olla otsene tükitöötasu, mida saavad töölised selle toodangu eest, mis kuulub tasustamisele progressiivse tükipalgasüsteemi alusel (vt. tabel 10).

Tabel 10¹⁶

Progressiiv-lisatasu suhe sama toodangu põhitöötasusse Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes aastatel 1952—1956 (%-des)

Aasta	Tekstiilivabrik «Punane Koit»	Naha ja jalatsite kombi- naat «Kommu- naar»	Klaasivabrik «Tarbeklaas»
1952	26,8	20,0	34,0
1953	31,9	16,6	35,0
1954	36,9	48,0	30,1
1955	38,4	34,4	35,9
1956	30,0	41,4	36,1

1957 aasta jaanuaris moodustas tekstiilivabrikus «Punane Koit» progressiiv-lisatasu suhe otsesesse tükitöötasusse 40,7%.

Progressiiv-lisatasu suhet sama toodangu valmistamise eest

¹⁶ Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsuse arhiiv, raamatupidamise materjalid, aastad 1952—1956.

makstavasse otsesesse tükitöötasusse on võimalik arvutada ka järgmise valemi abil (kui progressiiv-lisatasu arvutatakse välja lihtprogressiooni meetodil):

$$P_1 = \frac{T \cdot S}{100 + T}, \text{ kus } P_1 \text{ — progressiiv-lisatasu suhe otsesesse tükitöötasusse,}$$

T — toodang %-des üle lähtebaasi,
 S — progressiiv-lisatasu skaalas ettenähtud lisatasu koefitsient vastavalt toodangu kasvule.

Valemi kasutamise näitena toome näitajad, mis iseloomustavad tekstiilivabriku «Punane Koit» majanduslikku tegevust 1957. aasta jaanuaris. $T=116,5$; $S=0,50$. Et lisatasu makstakse esimese sordi toodangu eest, siis tuleb kogutoodangu täitmise % korrigeerida sordilisuse koefitsiendiga, mis on 81%. Järelikult $116,5 \cdot 0,81=94,4$.

$$P_1 = \frac{94,4 \cdot 0,5}{116,5} = 0,405; 0,405 \cdot 100 = 40,5\%.$$

Kui aga kasutatakse lisatasu arvutamiseks astmelise progressiooni meetodit, siis võime kasutada järgmist valemit lisatasu suhte kindlaksmääramiseks otsesesse tükitöötasusse:

$$P_1 = \frac{(T_1 \cdot S_1) + (T_2 \cdot S_2) + (T_3 \cdot S_3) \dots}{100 + T_n},$$

kus

- T_1, T_2, T_3 . — normitäitmise aste üle lähtebaasi,
 S_1, S_2, S_3 — normitäitmise astmele vastav lisatasu koefitsient,
 T_n — lähtebaasi ületamise %.

Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadi saapavabrikus oli 1952. aasta kolmandas kvartalis lisatasu suhe sama toodangu põhitöötasusse 10%, 1954. aastal aga juurdelõikajatel 21% ja 1956. aasta I poolel põhjatsehhis 23%. Võrdluseks võime märkida, et ühes rasketööstuse ettevõttes, Moskva Piduritehases, moodustas progressiiv-lisatasu suhe põhitöötasusse mähkijatel 38%, malmivalu vormijatel 21% ja üksikutel tööpinkidel töötajatel 6%.¹⁷

Tabelis 10 (lk. 25) toodud andmetest võime järeldada, et progressiiv-lisatasu moodustab üle $\frac{1}{3}$ sama toodangu eest saadava põhitöötasu suuruselt. Siinjuures võime täheldada lisatasu suurenemist põhitöötasuga võrreldes. Ettevõtetes, kus rakendatakse progressiivset tükipalgasüsteemi pidevalt, on progressiiv-lisatasu erikaal tööliste töötasus tunduvalt kõrgem võrreldes ettevõtetega, kus märgitud palgasüsteemi rakendatakse ajutiselt. Taolist nähtust ei saa pidada õigeks, sest progressiiv-lisatasu suurenemine tööliste töötasus soodustab palga kiiremat kasvu võrreldes töötollikkuse kasvuga. Seda aga tuleb vältida. Lisaks sellele on kerge-tööstuse ettevõtetes lisatasu suhe põhitöötasusse kõrgem kui raske-

¹⁷ «Социалистический труд» № 5, 1957, lk. 122.

tööstuse ettevõtetes. Tegelikult peaks see olema vastupidi. Järgneb, et antud palgasüsteemi rakendamine ei ole Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes kohati majanduslikult põhjendatud. See tuleb eriti ilmsiks siis, kui me võrdleme tööliste väljamakstud progressiiv-lisatasu kokkuhoiuga, mis saavutatakse progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamise teel.

Pärast progressiiv-lisatasu suhte kindlaksmääramist otsesesse tükitöötasusse on vaja kindlaks määrata ka nn. tinglike püsivkulude kokkuhoiu suhe otsesesse tükitöötasusse. Ettevõtte kui terliku nn. tinglike püsivkulude kokkuhoiu suhet tükitöötasusse arvutatakse järgmiselt: 1) määratakse kindlaks kokkuvõid püsivkulude arvel ja 2) selle suhe otsesesse tükitöötasusse. Selleks kasutame järgmist valemit:

$$K = \frac{P}{P_0} T \cdot 100, \text{ kus } K - \text{tinglike püsivkulude kokkuhoiu suhe otsesesse tükitöötasusse protsentides,}$$

$$P - \text{tinglikud püsivkulud, mis langevad toodangule, mille eest makstakse tööliste progressiiv-lisatasu,}$$

$$T - \text{toodang üle progressiiv-lisatasu skaala lähtebaasi,}$$

$$P_0 - \text{otsene tükitöötasu.}$$

Valemi kasutamise näitena toome näitajad, mis iseloomustavad Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadi majanduslikku tegevust 1954. aastal. $P=69\ 000$; $T=25\%$; $P_0=105\ 000$. Need oleksid valemis:

$$K = \frac{69 \cdot 0,25}{105} = 0,164; 0,164 \cdot 100 = 16,4\%.$$

Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaadis, kus rakendatakse progressiivset tükipalgasüsteemi ajutiselt, oli tinglike püsivkulude kokkuhoiu suhe otsesesse tükitöötasusse 1952. aasta kolmandas kvartalis 13,1%, 1954. aastal juurdelõikajatel 17,1%, 1956. aasta

Tabel 11¹⁸

Tinglike püsivkulude kokkuvõid, mis saadakse toodangu suurendamise teel progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamisel (suhe otsesesse tükitöötasusse %-des)

Aasta	Tekstiilivabrik «Punane Koit»	Naha ja jalatsite kombinaat «Kommunaar»	Klaasivabrik «Tarbeklaas»
1952	30,6	40,0	46,3
1953	22,3	38,5	36,8
1954	14,0	13,4	30,0
1955	10,8	22,3	29,7
1956	16,8	23,8	28,8

¹⁸ Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Kergetööstuse Valitsuse arhiiv, ettevõtete bilansid ja raamatupidamise materjalid, aastad 1952—1956.

I poolel aga 21,4%. Toodud tabelite 10 ja 11 järgi oli vaadeldud perioodi algul tinglike püsivkulude kokkuhoid väljamakstud progressiiv-lisatasust suurem, kuid alates 1954. aastast ületas progressiiv-lisatasu tinglike püsivkulude kokkuhoiu, mis saadakse toodangu suurendamise teel töötotlikkuse tõusu tagajärjel. Sellest järgneb, et töölistele ei maksta progressiiv-lisatasu mitte kokkuhoiu arvel, mis saadakse tinglike püsivkulude vähendamise teel tooteühiku omahinnas, vaid palgafondist, mis on juba aasta algul ette nähtud. Progressiivse tükipalgasüsteemi kasutamine on juba aasta algul ette planeeritud, kusjuures nähakse ette progressiiv-lisatasu summa tootmistööliste palgafondist. Seepärast ei olegi vajadust pöörata tähelepanu tinglike püsivkulude kokkuhoiule, mis peaks saavutatama töötotlikkuse kasvu tagajärjel. Progressiiv-lisatasu on muutunud täiendavaks tasuks, mille suuruse määramisel ei arvestata eeldatavat kokkuhoidu, mis saavutatakse tinglike püsivkulude vähendamise teel toodangu omahinnas.

Töötotlikkuse tõstmise huvides on progressiiv-lisatasu siiski vaja viia sõltuvusse tinglike püsivkulude kokkuhoiust, mis saavutatakse toodangu suurendamise teel. Antud vahekorda on võimalik kindlaks määrata igas Eesti NSV kergetööstuse ettevõttes, kasutades sealjuures ülaltoodud valemeid. Kuid millisel määral võib ära kasutada saavutatud kokkuhoidu progressiiv-lisatasu väljamaksmiseks? Täies ulatuses seda muidugi ei või teha. Nimelt seepärast, et 1) nn. tinglikud püsivkulud ei ole absoluutselt sõltumatud toodangu mahust, vaid teatud määral suurenevad koos toodangu mahuga, ehkki mitte proportsionaalselt, ja 2) ka progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamisel peab jääma võimalus toodangu omahinna alandamiseks. Arvestades mainitud kahte tingimust võidakse ära kasutada lisatasu maksmiseks tinglike püsivkulude kokkuhoiust keskmiselt pool. Kui aga kasutatakse progressiivset tükipalgasüsteemi ajutiselt tootmise kitsaskohtades, siis võiks ka rohkem kokkuhoiust ära kasutada.

Eeltoodud progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamise analüüsist võime ära märkida järgmise seose lisatasu skaala astmiku ja nn. tinglike püsivkulude kokkuhoiu vahel: mida suuremad on tinglikud püsivkulud võrreldes töötasuga, seda enam on võimalik maksta progressiiv-lisatasu, seda järsemate astmetega on võimalik koostada progressiiv-lisatasu skaalat. Edasi võime märkida, et progressiiv-lisatasu suurus oleneb ka antud palgasüsteemi rakendamise ulatusest ja kestusest. Mida laialdasemalt ja pikema ajavahemikul rakendatakse progressiivset tükipalgasüsteemi, seda vähem järsu astmikuga lisatasu skaalad tuleb koostada. Seda aga ei ole Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes pahatihti arvestatud.

Vajalik seos progressiivse tükipalgasüsteemi ja töötotlikkuse kasvu vahel saavutatakse kõigi eespool vaadeldud tingimuste üheaegsel täitmisel. Progressiivne tükipalgasüsteem eeldab pidevat

tööprotsessi antud ettevõttes või antud tööloigus, tehniliselt põhjendatud normide olemasolu, progressiiv-lisatasu skaala koostamist ning eeldatava majandusliku efekti kindlaksmääramist.

* *
*

Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes on ülekaalus kogemuslik-statistilised normid, kuna tehniliselt põhjendatud norme on ainult keskmiselt 20% kõigist normidest. Töö normeerimise paremustamise eesmärgil on vaja Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes kasutada kõiki tehnilise normeerimise võtteid. Ajanormi koostamisel tuleb arvestada seadmete tehniliste passide andmeid, töövõtete kronometreerimise ja tööpäeva pildistamise tulemusi. Pärast tehniliselt põhjendatud normide koostamist järgneks nende rakendamise eelduste loomine. Kuid üheaegselt tehniliselt põhjendatud normide rakendamisega peaks toimuma ka tariifi-palgamäärade tõstmine. Sel teel väldiksime tööliste keskmise palga langust tehniliselt põhjendatud normide kehtestamise puhul, mis vastab sotsialistlikule majanduspoliitikale.

Selleks et tehniliselt põhjendatud normide puhul säiliks tööliste keskmine palk, on vaja tõsta kehtivaid tariifi-palgamäärasid ca $\frac{1}{3}$ võrra. Töötasustamise lihtsustamiseks kergetööstuse ettevõtetes on otstarbekas loobuda tariifivõrkude paljusest ning nende asemel kehtestada neli erinevat tariifivõrku — kaks tariifivõrku ajatööliste ja kaks tariifivõrku tükitööliste, kusjuures üks tariifivõrk on ette nähtud normaalsetes töötingimustes töötavatele tööliste, teine tariifivõrk aga rasketes ja tervist kahjustavates töötingimustes töötavatele tööliste. Tariifiliikide vahed võiksid suureneda nii absoluutselt kui ka suhteliselt, mis kindlustaks tööliste materiaalse huvi oma kvalifikatsiooni tõstmise vastu. Erinevate tööde tarifitseerimiseks on otstarbekas koostada igale kergetööstuse harule vastav tariifi-kvalifikatsiooniteatmik.

Progressiivse tükipalgasüsteemi kasutamise paremustamiseks Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes on tarvis ellu viia kõik antud palgasüsteemi rakendamise eeldused — pideva tööprotsessi kindlustamine, progressiiv-lisatasu skaala lähtebaasi kindlaksmääramine vastavalt tootlikkuse tasemele, vähese astmete arvuga progressiiv-lisatasu skaala koostamine, kusjuures astmete vahed soodustaksid tööliste materiaalse huvi kindlustamist oma töö tulemuste vastu. Progressiiv-lisatasu väljamaksmisel on nõutav eelnev nn. tinglike püsivkulude kokkuhoiu kindlaksmääramine, mis saavutatakse toodangu suurendamise teel. Selleks et progressiivse tükipalgasüsteemi kasutamisel oleks võimalik alandada toodangu omahinda, peab tinglike püsivkulude kokkuvõtte olema väljamakstavast progressiiv-lisatasust suurem. Sellisel juhul on progressiivse tükipalgasüsteemi rakendamine majanduslikult põhjendatud, soodustab tootlikkuse tõusu ja toodangu omahinna alandamist.

О ПРИМЕНЕНИИ СДЕЛЬНОЙ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ЭСТОНСКОЙ ССР

В. Тюрк

Резюме

Автор рассматривает в данной статье вопросы о состоянии нормирования труда, о результатах применения тарифной системы и форм заработной платы на предприятиях УЛП СНХ¹ Эстонской ССР. Автор делает предложения по улучшению применения сдельной заработной платы в легкой промышленности.

На предприятиях УЛП СНХ Эстонской ССР еще много опытно-статических норм труда (фактически $\frac{4}{5}$), которые не соответствуют достигнутому уровню производительности труда. На некоторых предприятиях имела место уравниловка заработной платы. Нормы труда в большинстве случаев не являются фактором роста производительности труда: они превратились в инструмент регулирования уровня заработной платы. Для устранения недостатков по нормированию труда нужно улучшить организацию повышения квалификации нормировщиков и изменить сложившийся порядок пересмотра норм труда. Нормировщики должны быть технологами, получающими среднюю заработную плату инженерно-техническим работникам.

Неудовлетворительное состояние нормирования труда обусловлено в значительной мере устаревшей тарифной системой. Действующие тарифные ставки не соответствуют достигнутому уровню заработной платы и отстают от последнего. В связи с этим изменилась структура фактической заработной платы сдельщиков. Так, например, в целом на предприятиях УЛП СНХ Эстонской ССР тарифная ставка сдельщиков составляет только 54,5% от фактической заработной платы. Автор рекомендует повысить удельный вес тарифной ставки к фактической заработной плате сдельщиков не менее чем на 75—80 процентов.

При применении прогрессивно-премиальной системы сдельной заработной платы на всех предприятиях не учитывается еще в достаточной мере выполнение качественных показателей плана. Устранение имеющихся недостатков по применению сдельной заработной платы окажет положительное влияние на рост производительности труда.

¹ Управление легкой промышленности Совета народного хозяйства.

ЕЩЁ О ПОЛИТИКЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ *

Н. Эрман

XX съезд Коммунистической партии Советского Союза, отметив значительное отставание нашей экономической науки от потребностей развития советского общественного строя, поставил перед советскими экономистами задачи не только теоретической разработки новых проблем экономики, но и пересмотра некоторых общеизвестных положений.

Постановка вопроса о пересмотре некоторых теоретических «истин» рядом наших экономистов говорит о наличии определенных сомнений, а следовательно о необходимости свободной, творческой дискуссии по ряду вопросов, без чего экономическая наука, как и всякая наука, не может развиваться.

Вопрос, который разбирается в данной дискуссионной статье, также относится к числу общеизвестных истин, но все же, по-видимому, нуждается в дополнительном изучении.

Теория индустриализации СССР разработана в трудах В. И. Ленина и И. В. Сталина; этой теме посвящено много научных трудов советских экономистов, философов, историков.

Несмотря на это, нельзя сказать, что разрешены и изучены полностью все проблемы, дано правильное обобщение и обоснование процесса социалистической индустриализации.

Необходимость разработки этих проблем особенно остро встала в последнее время, после XX съезда КПСС.

Сама постановка вопроса о социалистической индустриализации различными авторами настолько разнообразна и противоречива, что нуждается в уточнениях и разъяснениях.

В основном существовало три определения социалистической индустриализации, — три трактовки вопроса.

В различных работах члена-корреспондента Академии наук СССР Л. А. Леонтьева индустриализация СССР рассматривалась как экономический закон социализма, прошедший через сознание и волю людей, сознательно осуществляемый ими.

В своей работе «Предмет и метод политической экономии» т. Леонтьев говорит: «Таким образом социалистическая индустриализация явилась законом социалистического развития нашего общества». ¹

* Печатается в порядке обсуждения. Написана в 1956 году.

¹ Л. Леонтьев, Предмет и метод политической экономии. Стенограмма лекций В. П. Ш. Москва, 1945, стр. 34.

В брошюре «Политическая экономия в трудах Ленина и Сталина»² Л. Леонтьев пишет: «В нашей стране можно проследить, как проявляется объективная необходимость, познанная и превращенная в цель деятельности всего нашего общества. Такой объективной необходимостью явилась социалистическая индустриализация нашей страны»

Эта объективная экономическая необходимость была своевременно понята нашей партией и легла в основу генеральной линии социалистического строительства. Индустриализация явилась, следовательно, законом социалистического развития нашего общества. Таким же экономическим законом стала коллективизация сельского хозяйства.»²

Точно также Л. Леонтьев определяет индустриализацию и в брошюре «И. В. Сталин — создатель политической экономии социализма».³

Подобная формулировка имела место и в программе по политической экономии для технических, сельскохозяйственных, педагогических, медицинских, искусствоведческих вузов и государственных университетов, выпущенной отделом преподавания общественных наук Министерства Высшего образования СССР в 1951 году.

В некоторых работах индустриализация рассматривается как исторический период довоенного развития нашей страны, необходимый для превращения ее из отсталой, аграрной в передовую, индустриальную.

Так, в сборнике «Развитие советской экономики», выпущенном Институтом экономики Академии Наук СССР в 1940 г., в главе XVIII, посвященной индустриализации, автор Д. И. Черномордик рассматривал ее чисто исторически, как определенный период развития страны, не делая попыток обосновать ее экономически. Эта трактовка была широко распространена; в экономической и исторической литературе вообще принято называть периодом индустриализации период бурного развития нашей экономики во время осуществления довоенных пятилеток, когда наша страна совершила скачок, при помощи которого превратилась из отсталой страны в передовую, из аграрной — в индустриальную.

И, наконец, в целом ряде научных трудов индустриализация определяется как политика партии, направленная на развитие тяжелой промышленности.

Необходимо отметить, что в большинстве этих работ авторы, говоря о политике индустриализации, также относят действие этой политики только к довоенному периоду и не дают ее обо-

² Л. Леонтьев, Политическая экономия в трудах Ленина и Сталина. Изд. «Правда», М., 1948, стр. 10.

³ Л. Леонтьев, И. В. Сталин — создатель политической экономии социализма. Изд. «Правда». М., 1950 г.

снования действием и требованиями объективных экономических законов.

А. Леонтьев в статье «Советский метод индустриализации» пишет, что историческое превращение нашей страны из отсталой, аграрной в передовую, индустриальную «достигнуто в результате политики, которую проводила Ленинско-Сталинская партия в годы великой реконструкции, в годы трех пятилеток. Это во-первых политика социалистической индустриализации страны .»⁴

Таким образом, по мнению А. Леонтьева, действие политики индустриализации охватывает ограниченный исторический отрезок времени — три довоенных пятилетки.

Такая постановка вопроса характерна и для некоторых работ А. Курского, Б. М. Соколова, Ф. П. Кошелова и ряда других. Следует отметить, что в настоящее время вышеуказанные авторы не защищают и не развивают своих концепций, но в то же время ни одна из них не отвергнута. Исключением являются только работы Л. А. Леонтьева, которые подвергались критике за субъективно-идеалистический подход к трактовке экономических законов.

В ряде работ последнего времени, включая и учебник политической экономии, применяются формулировки, позволяющие делать противоположные выводы по вопросу о социалистической индустриализации. В связи с этим путаница и неясность ряда положений сохранились и в настоящее время.

Можно ли считать индустриализацию экономическим законом социализма?

Индустриализация нашей страны, как это сформулировано в решениях съездов партии, в работах И. В. Сталина, в Кратком курсе Истории ВКП(б), представляла собой комплекс мероприятий по превращению нашей страны из аграрной в индустриальную, способную производить собственными силами необходимое оборудование. Социалистическая индустриализация преследовала задачи:

- 1) Переоборудовать старые заводы и фабрики на основе новой техники.
- 2) Создать сотни машиностроительных заводов и вооружить их современной техникой.
- 3) Сделать крен в сторону тяжелой индустрии.

Индустриализация должна была обеспечить хозяйственную самостоятельность страны, укрепить ее обороноспособность и создать условия, необходимые для победы социализма в СССР.

Следовательно, социалистическая индустриализация СССР явилась объективной исторической необходимостью. Процесс индустриального развития стран, строящих социализм, является обязательным, закономерным. Но индустриализация при опреде-

⁴ Большевик, № 7—8, 1946. (Разрядка наша — Н. Э.)

ленных условиях происходит и в капиталистических странах, отличаясь рядом особенностей.

При коммунизме на основе высокого уровня развития производительных сил и соответствующих им новых производственных отношений также будет происходить процесс дальнейшего бурного индустриального развития.

Очевидно, индустриализация является экономическим законом, присущим как капитализму, так и социализму, но проявляющимся различно в зависимости от конкретных исторических, политических и экономических условий.

Если в условиях капиталистического способа производства при господстве частной собственности и стихийном действии экономических законов индустриализация осуществляется стихийно, то в условиях социалистической экономики, развивающейся планомерно, индустриализация становится сознательно организованным процессом, осуществляемым на основе претворения в жизнь политики социалистической индустриализации.

Страны, строящие социализм, имеют различный уровень экономического развития, численность населения, природные ресурсы, исторические особенности.

Если Китай с его экономической отсталостью, огромным населением, богатыми природными ресурсами и большими потребностями нуждается в создании целостной системы промышленности, то Албания, Венгрия и другие небольшие страны не могут идти по такому пути, а должны развиваться по линии расширения связей, кооперирования отраслей и развития тех отраслей, которые экономически целесообразны для системы социалистических стран.

Индустриализация, как экономический закон, тесно связана с действием других экономических законов; все они при социализме должны использоваться и применяться обществом в зависимости от особенностей экономического развития, положения страны и существующей конкретной исторической обстановки, посредством гибкой политики государства. Одинакового, стандартного разрешения вопросов индустриализации не должно быть; механическое копирование опыта одних стран другими вредно и недопустимо при наличии возможности широкого кооперирования производства. Методы и темпы индустриализации зависят от конкретных экономических условий и должны найти правильное отражение в экономической политике государства. Субъективное истолкование вопросов индустриализации, игнорирование роли соответствующей политики государства может принести только вред делу социализма.

Неправильно также трактовать индустриализацию одномерно, только как промышленный переворот или исторический период развития страны, или только как политику государства. И то, и другое означает на деле отрыв политики от действия объективных экономических законов, приводит к субъектив-

стскому толкованию исторического развития страны в отрыве от конкретных экономических и политических условий.

При социализме и коммунизме индустриализация, как экономический закон, используется и применяется государством на пользу общества в результате осуществления политики индустриализации.

Политика Коммунистической партии на всех этапах существования нашей страны оказывает решающее воздействие на развитие Советского общества.

Политика Коммунистической партии и Советского государства выражает коренные, жизненные интересы трудящихся, она направлена на удовлетворение новых, назревших потребностей экономического развития общества. На каждом этапе развития Советского государства партия и правительство, учитывая реальные условия и возможности, определяют конкретные задачи хозяйственного строительства, исходя из требований объективных экономических законов, используя их для развития социалистической экономики.

Объективные экономические законы, действующие в социалистической экономике, создают возможности для быстрого и непрерывного развития народного хозяйства страны. Но при социализме экономические законы действуют не стихийно. Их необходимо познавать и использовать для блага советских людей, правильно применять при разработке и проведении в жизнь хозяйственной политики государства.

Только тогда хозяйственная политика правильна и успешна, когда она основана на требованиях объективных экономических законов развития общества, исходит из конкретных хозяйственных и политических условий данного этапа развития страны.

Политика социалистической индустриализации нашей страны, последовательное осуществление которой в довоенные годы обеспечило превращение СССР в кратчайший срок из отсталой, аграрной страны в передовую индустриальную державу, также была вызвана к жизни насущными потребностями развития социалистической экономики. Политика индустриализации основана на требованиях экономических законов, она организует и мобилизует миллионные массы трудящихся нашей страны на решение задач строительства коммунизма, на обеспечение непрерывного развития и совершенствования всего социалистического производства.

Следовательно, сам закономерный процесс индустриализации осуществляется при помощи политики индустриализации, вытекающей из требований объективных экономических законов, проводимой сознательно Коммунистической партией и Советским государством. Политика индустриализации направлена на осуществление преимущественного роста производства средств производства по сравнению с производством предметов потреб-

ления, и ее нельзя ограничить каким-то узким историческим отрезком времени, периодом довоенных пятилеток.

В большинстве работ об индустриализации страны, за исключением нескольких работ последнего времени, необходимость осуществления политики индустриализации не обосновывается действием объективных экономических законов.

Недостаточно ясно и глубоко освещен этот вопрос также в учебнике политической экономии. В первом издании учебника, в XIII главе, озаглавленной «Социалистическая индустриализация», имеются только два указания на связь индустриализации с действием экономических законов социализма. На стр. 341 первого издания учебника говорится: «Социалистическая индустриализация осуществлялась на основе закона планомерного развития народного хозяйства в интересах строительства социализма и удовлетворения растущих потребностей трудящихся»,⁵ на стр. 344—345 имеется второе указание о том, что в борьбе за индустриализацию «важную роль сыграло последовательное применение экономического закона распределения по труду.»⁶

Как видно из приведенного, индустриализация здесь не обосновывается действием других экономических законов, кроме закона планомерного развития.

Во втором издании учебника этот недостаток частично исправлен, так как на стр. 348 имеется уже прямое обоснование индустриализации требованиями экономических законов.

«Социалистическая индустриализация диктуется требованиями закона обязательного соответствия производственных отношений характеру производительных сил и основного экономического закона социализма . . .»⁷

Но это положение в учебнике, к сожалению, не развито, не раскрыто глубже.

За последнее время вышло в свет еще несколько работ, в которых рассматриваются проблемы индустриализации. В статьях А. Корягина «Преимущественный рост производства средств производства — необходимое условие неуклонного подъема народного хозяйства»,⁸ Е. Фролова «Тяжелая индустрия — основа экономического могущества СССР»⁹ и Д. Надточеева «Ленинский план строительства коммунизма в СССР»¹⁰ необходимость индустриализации обуславливается действием закона преимущественного роста производства средств производства. Е. Фролов и Д. Надточеев приводят также указания Ленина о том, что перво-

⁵ Политическая экономия. Учебник. Госполитиздат. М. 1954.

⁶ Там же, стр. 344—345.

⁷ Политическая экономия. Учебник. Второе дополненное издание. Госполитиздат, М. 1955, стр. 348.

⁸ Коммунист, № 5, 1953.

⁹ Коммунист, № 3, 1955.

¹⁰ И. Д. Надточеев, Ленинский план построения социализма и коммунизма в СССР М., «Знание», 1955.

очередное развитие тяжелой индустрии и электрификации является условием построения материальной базы коммунизма. Но авторы не развивают эти положения, не делают вывода о необходимости проведения индустриализации в период построения коммунизма.

Между тем В. И. Ленин в своем плане построения социализма в СССР решающее значение отводил индустриализации страны и видел в социалистической индустриализации решающее условие победы не только социализма, но и коммунизма.

Это подтверждается известной ленинской формулой «Коммунизм — это есть Советская власть, плюс электрификация всей страны». В. И. Ленин подчеркивал, что без электрификации нельзя построить современную, основанную на новейшей передовой технике, промышленность. «Только тогда, когда страна будет электрифицирована, когда под промышленность, сельское хозяйство и транспорт будет подведена техническая база современной крупной промышленности, только тогда мы победим окончательно».¹¹

Под окончательной победой В. И. Ленин подразумевал победу коммунизма.

Выдвигая необходимость осуществления индустриализации как всемерного развития крупной индустрии и электрификации в качестве одной из главных задач политики партии, В. И. Ленин обосновывал ее объективными закономерностями развития социалистической экономики. Он подчеркивал, исходя из теории воспроизводства Маркса, объективную необходимость преимущественного роста производства средств производства при осуществлении расширенного воспроизводства как при социализме, так и при коммунизме.

Преимущественный рост производства средств производства по сравнению с производством предметов потребления при расширенном воспроизводстве В. И. Ленин сформулировал как экономический закон во всех общественных формациях.

Это ленинское положение получило свое дальнейшее развитие в трудах И. В. Сталина, обосновавшего решающее значение преимущественного роста производства средств производства для победы социализма в нашей стране. Эти положения нашли свое воплощение в политике социалистической индустриализации, провозглашенной XIV съездом ВКП(б).

В резолюции XIV съезда ВКП(б) говорится: «... съезд поручает ЦК руководствоваться в своей политике следующими основными положениями: ... в) вести экономическое строительство под таким углом зрения, чтобы СССР из страны, ввозящей машины и оборудование, превратить в страну, производящую машины и оборудование, чтобы таким образом СССР в обстановке капиталистического окружения отнюдь не мог превратиться в

¹¹ В. И. Ленин, Соч., т. 31, стр. 484.

экономический придаток капиталистического мирового хозяйства, а представлял собой самостоятельную экономическую единицу, строящуюся по социалистически .»¹² ,

Ленинская политика индустриализации нашла свое воплощение в неустанной борьбе Коммунистической партии за ее последовательное осуществление. Начиная с XV съезда ВКП (б), который поручил ЦК «продолжать неослабным темпом политику социалистической индустриализации .»¹³, во многих важнейших решениях партии подчеркивается необходимость продолжать линию на обеспечение преимущественного роста производства средств производства.

В настоящее время, особенно в свете решений январского и июльского Пленумов ЦК КПСС 1955 года и в решениях XX съезда КПСС, которые вновь подчеркнули необходимость первоочередного развития производства средств производства, встает вопрос о необходимости дальнейшего развития теории индустриализации, теоретического обоснования действия политики индустриализации на дальнейший период развития нашей страны, обоснования политики индустриализации требованиями объективных экономических законов и т. д.

Необходимость этого подтверждается наличием попыток со стороны отдельных экономистов принизить роль преимущественного развития производства средств производства, попытки ревизии марксистско-ленинских положений, которые получили резкий отпор на страницах нашей печати и в решениях январского Пленума ЦК КПСС 1956 года.

Задачу создания материально-производственной базы коммунизма можно выполнить только при последовательном осуществлении политики Коммунистической партии и Советского государства, направленной на обеспечение первоочередного развития тяжелой индустрии. Действие этой политики распространяется и на послевоенный период развития нашей страны, так как только на основе ее неуклонного проведения можно обеспечить создание материально-производственной базы коммунистического общества.

Политика социалистической индустриализации обусловлена требованиями и других объективных экономических законов, действующих в социалистической экономике.

Необходимость осуществления политики индустриализации диктуется требованиями экономического закона, обуславливающего переход общества от низшей ступени развития к высшей — закона соответствия производственных отношений характеру производительных сил.

Как и всякий общий экономический закон, закон соответствия проявляется по-особому в каждой общественной форма-

¹² КПСС в резолюциях, изд. 7, ч. 2, М. 1954, стр. 75.

¹³ Там же, стр. 318.

ции. При социализме, когда имеется налицо полное соответствие производственных отношений характеру производительных сил, развитие последних происходит наиболее полно.

Новые социалистические производственные отношения, в основе которых лежит господство общественной собственности, становятся главным двигателем мощного развития производительных сил общества.

Если капиталистические производственные отношения и, в первую очередь, частная капиталистическая собственность, приводят к расхищению природных богатств страны, тормозят рациональное использование сил природы, порождают стихийное, нерациональное размещение производительных сил, то общественная собственность при социализме создает возможности для разумного, планомерного использования природных сил и ресурсов страны в интересах всего общества.

Только господство общественной социалистической собственности создает объективную возможность осуществления непрерывного технического прогресса во всех отраслях народного хозяйства страны.

Для социалистических производственных отношений характерны также и новые взаимоотношения классов и общественных групп, основанные на уничтожении эксплуатации, установлении товарищеского сотрудничества и социалистической взаимопомощи трудящихся. Эти новые отношения, ликвидация безработицы и паразитических классов также способствуют более быстрому развитию производительных сил.

Непрерывный и быстрый рост производства стимулируется и социалистическим распределением национального дохода, при котором растет благосостояние народа, систематически растет платежеспособный спрос населения.

Таким образом, характерное для социализма соответствие производственных отношений характеру производительных сил, превращающее их в главный двигатель развития производительных сил, создает объективные условия и необходимость бурного развития производства при социализме.

Но объективные экономические законы при социализме действуют не стихийно, как слепые силы, а используются сознательно. Сознательная организация общественного производства при социализме определяется господством общественной собственности и возможна в результате познания и использования объективных экономических законов советскими людьми, руководимыми Коммунистической партией и Советским правительством.

Объективные возможности и необходимость бурного развития производительных сил при социализме, вытекающие из характера действия и требований закона соответствия производственных отношений характеру производительных сил, были правильно и своевременно осознаны Коммунистической партией и Советским правительством и нашли свое воплощение в поли-

тике социалистической индустриализации страны, осуществление которой явилось одним из важнейших условий победы социализма и дальнейшего движения нашей Родины к коммунизму.

Для построения коммунистического общества необходимо в первую очередь мощное развитие производительных сил и соответствующих им производственных отношений. Необходимым условием развития производительных сил является повышение удельного веса производства средств производства по сравнению с производством предметов потребления. Соотношение между производством средств производства (1-ое подразделение) и производством предметов потребления (2-е подразделение) является важнейшей пропорцией в народном хозяйстве.

При социализме возможность непрерывного роста производства обеспечивается господством общественной социалистической собственности, являющейся основой производственных отношений. Но быстрый и неуклонный рост производства при социализме не является стихийным, автоматическим. Социалистические производственные отношения создают лишь возможность быстрого и бескризисного развития, которую нужно превратить в действительность. Для этого Коммунистическая партия в своей политике должна учитывать и умело использовать экономические законы, обеспечивая практически, в планомерном порядке, постоянный рост производительных сил.

Неуклонный, быстрый и бескризисный рост социалистического производства означает осуществление непрерывного расширенного социалистического воспроизводства, законом которого, как указывал В. И. Ленин, является экономический закон преимущественного роста производства средств производства.

В. И. Ленин указывал: «Чтобы расширить производство («накоплять» в категорическом значении термина), необходимо произвести сначала средства производства, а для этого нужно, следовательно, расширение того отдела общественной продукции, который изготовляет средства производства...»¹⁴

Далее В. И. Ленин отмечал, что такое соотношение между 1 и 2 подразделениями общественного производства, как закономерность расширенного воспроизводства, будет иметь силу как для социализма, так и для коммунизма.

Таким образом, для осуществления непрерывного роста и развития социалистического производства Коммунистическая партия должна последовательно проводить политику индустриализации, которую, таким образом, необходимо осуществлять как при социализме, так и при коммунизме. Необходимость проведения этой политики диктуется требованиями закона расширенного воспроизводства.

Преимущественный рост производства средств производства

¹⁴ В. И. Ленин, Соч. т. 2, стр. 137.

позволяет осуществлять непрерывный рост социалистического производства, широко применять новую технику, обеспечить развитие и совершенствование всех отраслей социалистического производства и неуклонное повышение благосостояния советского народа.

Именно поэтому Коммунистическая партия неизменно добивается непрерывного расширения производства на базе преимущественного роста I подразделения общественного производства.

Политика индустриализации проводилась при разработке и осуществлении ленинского плана ГОЭЛРО, в период довоенных пятилеток, во время Великой Отечественной войны, в послевоенное время; только на основе ее последовательного осуществления можно выполнить основную экономическую задачу СССР и построить материально-производственную базу коммунистического общества.

Уже принятый в 1920 году VIII Всероссийским съездом Советов государственный план электрификации России (ГОЭЛРО) предусматривал перевод всего хозяйства страны на базу крупного современного производства, рост промышленной продукции страны на 80—100% и постройку электростанций мощностью в 1,5 млн. киловатт.

В период довоенных пятилеток наша страна в кратчайший срок ликвидировала технико-экономическую отсталость, совершила скачок, превратившись из отсталой в передовую индустриальную державу.

Продукция крупной промышленности СССР с 1913 г. по 1940 г. выросла почти в 12 раз; а объем продукции тяжелой промышленности — в 15 раз.

В послевоенные годы Коммунистическая партия неуклонно развивает тяжелую промышленность, обеспечивает дальнейший преимущественный рост производства средств производства.

Удельный вес тяжелой индустрии в общем объеме промышленного производства вырос с 34% в 1924—25 гг. до 70,6% в 1955 г. Задание по увеличению производства средств производства на 80% за 1951—55 гг., намеченное директивами XIX съезда по пятому пятилетнему плану, перевыполнено: достигнуто увеличение на 91%.

В СССР за 1956 год произведено 35,8 млн. тонн чугуна, 48,7 млн. тонн стали, 429,2 млн. тонн каменного угля, 83,8 млн. тонн нефти, выработано электроэнергии 192 млрд. квт. ч. Производство средств производства в 1955 г. увеличилось по сравнению с 1940 г. в 3,89 раза.

Январский Пленум ЦК КПСС 1955 г., разоблачив ошибочные, немарксистские взгляды некоторых экономистов, потребительски трактовавших основной экономический закон социализма и отрицавших необходимость преимущественного роста производства средств производства в настоящий период, подчеркнул не-

обходимость проведения твердой линии на дальнейшее первоочередное развитие тяжелой индустрии. В решениях январского Пленума ЦК КПСС указывается: «Коммунистическая партия, руководствуясь учением великого Ленина о всемерном развитии крупной машинной промышленности и электрификации страны, считает, как и прежде, своей главной задачей дальнейший подъем тяжелой индустрии, составляющей прочную основу всего народного хозяйства и несокрушимой обороноспособности нашей Родины, источник неуклонного роста благосостояния советского народа».¹⁵

Июльский Пленум ЦК КПСС 1955 г наметил программу дальнейшего мощного подъема тяжелой индустрии и создания на базе этого подъема изобилия предметов потребления в стране. Июльский Пленум указал, что всемерное повышение технического уровня производства на базе электрификации, комплексной механизации и автоматизации производственного процесса является одной из важнейших задач в области развития промышленности.

Новый мощный подъем народного хозяйства страны на основе преимущественного развития тяжелой индустрии намечен директивами XX съезда КПСС по шестому пятилетнему плану развития народного хозяйства СССР на 1956—1960 годы.

Директивы ставят задачу увеличения за пятилетку производства средств производства на 70% при общем росте промышленной продукции на 65%. В 1960 году намечено произвести 53 млн. тонн чугуна, 68,3 млн. тонн стали, 593 млн. тонн каменного угля, 135 млн. тонн нефти, электроэнергии 320 млрд. киловатт-часов.

В резолюции XX съезда Коммунистической партии Советского Союза говорится, что партия считает безусловно необходимым и впредь обеспечивать опережающий рост тяжелой промышленности, предполагая одновременно, что достигнутый в настоящее время уровень общественного производства позволяет развивать быстрыми темпами производство не только средств производства, но и предметов народного потребления.

Политика индустриализации обусловлена также требованиями основного экономического закона социализма. Советское государство может правильно направлять развитие социалистической экономики только исходя из требований основного экономического закона, путем осуществления политики, обеспечивающей непрерывное развитие и совершенствование производства на базе высшей техники, т. е. политики индустриализации, так как только преимущественное развитие производства средств производства может обеспечить непрерывный рост производства и совершенствование техники.

Сознательное использование основного экономического за-

¹⁵ Об увеличении продуктов животноводства. Постановление Пленума ЦК КПСС 31/1-1955 г. по докладу Н. С. Хрущева, стр. 3, изд. «Правда», 1955.

кона социализма находит, таким образом, свое выражение в осуществлении политики индустриализации, открывающей широкий простор для действия всех средств осуществления цели социалистического производства — обеспечения наиболее полного удовлетворения постоянного растущих потребностей и всестороннего развития всех членов общества.

Действие основного экономического закона социализма обуславливает также необходимость осуществления социалистического метода и быстрых темпов индустриализации.

В условиях капиталистического общества в соответствии с действием основного экономического закона капитализма индустриализация начинается с развития легкой промышленности, как наиболее прибыльной отрасли, и лишь через длительный процесс накопления и перераспределения прибылей может развиваться тяжелая промышленность.

Необходимость наиболее полного удовлетворения материальных и культурных потребностей общества, неуклонного повышения благосостояния народа при социализме, в условиях значительной экономической отсталости страны и низкого жизненного уровня населения, при которых начинается индустриализация, требует осуществления быстрых темпов индустриализации, которые можно обеспечить путем преимущественного развития 1-го подразделения, настойчивого и планомерного внедрения в производство новейших достижений науки, техники и передового опыта.

Политика индустриализации страны обуславливается и действием закона планомерного (пропорционального) развития народного хозяйства, который требует установления постоянной пропорциональности в развитии всего общественного производства (установление правильных соотношений всех сторон общественного производства — производства, распределения, обмена, потребления; правильных пропорций между 1 и 2 подразделениями; правильных межотраслевых и внутриотраслевых пропорций, правильного соотношения фондов накопления и потребления и т. д.).

Высокие темпы непрерывного и бескризисного развития можно обеспечить только путем планомерного развития народного хозяйства, установления правильных пропорций, которые должны складываться при социализме не стихийно, а посредством осуществления политики индустриализации.

Экономическим законом социализма является неуклонный рост производительности труда, который, как говорит Маркс, имеет при капитализме «не безусловное значение» в силу стихийного характера повышения производительности труда, определяемого погоней за прибылями.

Для капиталистов повышение производительности труда имеет целью не сбережение труда, а экономию от общей суммы заработной платы рабочих, которая достигается путем роста

эксплуатации, повышением интенсивности труда и сопровождается увеличением безработицы, снижением жизненного уровня трудящихся.

При этом рост производительности труда замедляется, носит неустойчивый, скачкообразный характер.

Лишь при социализме, на основе установления новых, социалистических производственных отношений, социалистической, планомерной организации труда, непрерывного подъема благосостояния и культурно-технического уровня трудящихся, открывается широкое пространство для действия закона неуклонного роста производительности общественного труда.

Неуклонный рост производительности труда означает сокращение затрат живого труда (рабочего времени) на производство общественного продукта, т. е. увеличение количества продуктов, произведенных в единицу рабочего времени. При этом увеличивается доля овеществленного труда в единице продукта при сокращении общей суммы труда (живого и мертвого).

Неуклонный рост производительности труда осуществляется за счет массового внедрения во все отрасли производства новейших достижений науки, техники, применения новых высокопроизводительных машин и механизмов, осуществления модернизации и улучшения использования орудий производства, улучшения и совершенствования организации труда и производства, строжайшего соблюдения режима экономии (экономии прошлого труда, воплощенного в сырье, материалах, топливе, электроэнергии).

Быстрый рост производительности общественного труда является решающим условием выполнения заданий партии по росту производства и дальнейшему повышению благосостояния народа.

В шестой пятилетке намечено увеличить производительность труда в промышленности на 50%, в строительстве на 52%. Только за счет роста производительности труда в шестой пятилетке должно быть получено более 80% прироста промышленной продукции, а 1% роста производительности труда означает уменьшение потребности в рабочей силе примерно на 165 тыс. человек, обеспечивает увеличение добычи угля более чем на 4 млн. тонн в год, добычи нефти на 800 тыс. тонн, выработки электроэнергии на 1,3 млрд. киловатт-часов, производства тканей на 75 млн. метров.

Следует отметить, что при повышении производительности труда несколько увеличивается его интенсивность за счет ускорения темпа производства. При капитализме рост интенсивности труда является одним из средств усиления эксплуатации рабочего, приводящим к выматыванию сил рабочего, истощению его организма, превращению рабочего в калеку и сокращению срока жизни трудящихся.

Чтобы не допускать этого в наших условиях, мы должны ре-

нительно осудить отдельные случаи огульного повышения норм выработки и снижения расценок без соответствующего технического переоборудования предприятий, внедрения новой техники, рационализации и улучшения организации производства.

Рост производительности труда должен обязательно сопровождаться ростом заработной платы, хотя первый должен иметь более высокие темпы. Улучшение материальных условий трудящихся — одно из условий роста производительности общественного труда.

Поэтому огромное значение в деле дальнейшего подъема производительности труда имеют намеченные партией и проводимые в жизнь мероприятия по сокращению рабочего дня, упорядочению всей системы заработной платы и повышению зарплаты низкооплачиваемым рабочим.

Осуществление закона неуклонного роста производительности труда требует проведения государством правильной хозяйственной политики, направленной на обеспечение постоянного роста производительности труда, для чего необходимо систематическое, последовательное внедрение в производство новой и новейшей техники. Это, в свою очередь, возможно только при обеспечении преимущественного роста производства средств производства. Преследующая эту цель политика социалистической индустриализации обусловлена, таким образом, действием и требованиями экономического закона неуклонного роста производительных сил страны.

Осуществление политики индустриализации расширяет сферу действия экономических законов социализма, создает возможности для широкого развития технического прогресса во всех областях народного хозяйства СССР, развития специализации и кооперирования, более правильного, планомерного размещения производительных сил страны.

В резолюции XX съезда КПСС указывается, что необходимость продолжать настойчивую борьбу за решение на путях мирного экономического соревнования в исторически кратчайший срок главной экономической задачи Советского Союза, заключающейся в том, чтобы, опираясь на преимущества социалистической системы хозяйства, догнать и перегнать наиболее развитые капиталистические страны по производству продукции на душу населения.

Только на основе последовательного осуществления проводимой Коммунистической партии с момента возникновения Советского государства политики, направленной на обеспечение преимущественного развития производства средств производства, можно обеспечить непрерывное повышение благосостояния народа, добиться создания изобилия материальных благ, построить материально-производственную базу коммунизма и решить основную экономическую задачу нашей страны.

VEEL SOTSIALISTLIKU INDUSTRIALISEERIMISE POLIITIKAST

N. Erman

Resümee

Sotsialistliku industrialiseerimise küsimuse asetus paljudes teaduslikes teostes on niivõrd vasturääkiv, et on vajalik selle küsimuse täiendav analüüsimine, eriti pärast NLKP XX kongressi ja viimase aja sündmusi.

Industrialiseerimist võib pidada majandusseaduseks, kuid on ebaõige piirata tema toimet ainult sotsialistliku süsteemiga või isegi lühikese ajaloolise perioodiga, tööstusliku revolutsiooniga. Industrialiseerimine kui majandusseadus on omane nii kapitalismile kui ka sotsialismile ja kommunismile, kuid ta avaldub ja toimib erinevalt sõltuvalt olemasolevatest ajaloolistest, majanduslikest ja poliitilistest tingimustest. Ei ole õige käsitleda industrialiseerimist ainult lühikese ajaloolise perioodi vältel teostatava poliitikana, lahutades poliitika objektiivsete majandusseaduste toimest. Industrialiseerimise majandusseaduse toime sotsialismi tingimustes ei ole stiihiline. Ta on seotud teiste majandusseaduste toimega, mida tunnetatakse ja kasutatakse riigi poolt vastava poliitika elluviimise teel. Seega peab sotsialistliku riigi poolt teostatav industrialiseerimise poliitika olema paindub, lähtuma majandusseaduste toime ja majandusseaduste nõuete konkreetsetest avaldumistingimustest teatud maal ja teatud ajavahemikul.

Industrialiseerimise poliitika ei tulene mitte ainult industrialiseerimise seaduse nõuetest, vaid ka tootmissuhete tootlikele jõududele vastavuse seadusest, tootmisvahendite tootmise eelistatud kasvu majandusseadusest, sotsialismi põhilisest majandusseadusest, rahvamajanduse plaanipärase (proportsionaalse) arenemise majandusseadusest ja töötootlikkuse pideva kasvu majandusseadusest.

Industrialiseerimise poliitika teostamine ei piirdu ainult sotsialismi ülesehitamise perioodiga, vaid esineb ka sotsialismi ülesehitamise lõpuleviimise ja sotsialismilt kommunismile järkjärgulise ülemineku perioodil ning kommunismi kõrgemal faasil. Ainult industrialiseerimise poliitika järjekindla elluviimise teel saab NSV Liit täita majandusliku põhiülesande ja üles ehitada kommunistliku ühiskonna.

О ПРОБЛЕМЕ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЙ ЗЕМЕЛЬНОЙ РЕНТЫ В КОЛХОЗНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ *

М. Л. Бронштейн

Теория и практика дифференциальной ренты и рентных отношений при социализме является составной частью более широкой проблемы расширенного воспроизводства в колхозно-кооперативном секторе и социалистическом народном хозяйстве в целом. Рентные отношения при социализме становятся одной из форм экономических взаимоотношений двух производственных секторов и классов, стоящих за ними. В силу этого исторические решения партии и правительства, направленные на быстрый подъем сельскохозяйственного производства и укрепление союза рабочего класса и крестьянства, уделяют значительное внимание проблеме дифференциальной ренты в колхозном производстве и дальнейшему совершенствованию рентных отношений.

Проблема дифференциальной ренты привлекает все большее внимание советских экономистов. Однако необходимо отметить, что в настоящее время имеются известные расхождения по определенным теоретическим и практическим вопросам. Данная статья преследует цель высказать точку зрения автора по ряду этих вопросов.

* *
*

Дифференциальная рента в условиях социализма по своему содержанию есть дополнительный чистый доход, получаемый предприятиями колхозно-кооперативного сектора в силу экономических и естественных особенностей производства в колхозах.

Труд, применяемый в различных условиях сельскохозяйственного производства, обладает различной производительностью. Колхозы, осуществляющие трудовую деятельность в более благоприятных условиях производства и сбыта, получают по сравнению с колхозами, находящимися в худших условиях хозяйствования, разностный дополнительный продукт (разностный излишек продукта).

Рентные отношения по поводу данного излишка имеют место

* Печатается в порядке обсуждения. Статья написана в 1956 г. и поэтому учитывала действующую в то время систему ценообразования и заготовок колхозной продукции.

только при определенных социально-экономических условиях. Рента, согласно марксистской теории аграрного вопроса, выражает определенные экономические отношения между классами. В обществе, где нет классов, где все средства производства и производственные предприятия являются объектом общенародной собственности, рентные отношения не возникают. Рентные отношения при социализме возникают в силу наличия двух форм социалистической собственности, двух производственных секторов. При этом земля, размеры которой ограничены, как объект собственности является государственной, но как объект хозяйства находится в пользовании предприятий колхозно-кооперативного сектора.

Из экономических и естественных особенностей производства в колхозах вытекают объективные особенности ценообразования на его продукты. Для того, чтобы колхозно-групповая собственность экономически реализовалась и колхоз был бы материально заинтересован в обработке всех земель и в том числе худших, цены должны устанавливаться по худшим условиям производства. Если имеется экономическая целесообразность производства данного вида сельскохозяйственной продукции в данной зоне, то необходимо, чтобы цена на эту продукцию обеспечивала и при объективно наихудших условиях производства возмещения общественно необходимых затрат и, кроме того, давала чистый доход для расширения воспроизводства.

Под общественно необходимыми затратами нельзя понимать фактические издержки производства в отстающих колхозах, которые плохо, бесхозяйственно используют землю и другие средства производства и вследствие этого имеют низкую производительность труда. В таких колхозах наблюдаются чрезмерно раздутые индивидуальные затраты труда, которые общество не может полностью возместить. Одновременно имеется тенденция определять общественно необходимые затраты в колхозном производстве как средние затраты в обществе на производство данной продукции. Например, тов. М. Моисеев определяет общественно необходимые затраты на производство данного продукта средней общественной себестоимостью.¹ Практическое осуществление такой точки зрения может привести лишь к тому, что колхозы, хозяйствующие в условиях ниже средних (менее плодородные почвы, большая отдаленность от места сбыта), не будут иметь возможности осуществлять даже простое воспроизводство.

В основе цен на продукты колхозного производства должны лежать общественно необходимые затраты труда, объективно складывающиеся при наихудших условиях хозяйствования. Таково обязательное условие

¹ М. Моисеев, Экономические связи индустрии и колхозного производства. «Коммунист» № 8, 1956, стр. 37.

нормального процесса воспроизводства во всех колхозах. При этом труд, затраченный при лучших условиях производства, приносит дополнительный чистый доход — источник дифференциальной ренты в колхозном производстве.

Нельзя считать правильным и следующее утверждение учебника политической экономии: «Существование дифференциальной ренты в колхозах связано с тем, что товары, произведенные при различных условиях производительности труда, продаются по одинаковой цене»² (разрядка наша. М. Б.). В этом случае проблема реализации дифференциальной ренты сведется к установлению одинаковых цен на продукты колхозного производства. В действительности дело не просто в одинаковости цен, а в их уровне. Если цены одинаковые, но не возмещают общественно необходимые затраты, то колхозы не будут получать чистый доход вообще и дополнительный чистый доход в частности. Одинаковость цен позволяет колхозам, осуществляющим производственную деятельность в лучших условиях, получать по сравнению с колхозами, находящимися в худших условиях хозяйствования, разностный дополнительный доход. Он является материальной основой дифференциальной ренты. Однако нельзя отождествлять разностный дополнительный продукт с дополнительным чистым доходом. Разностный дополнительный продукт может превратиться в дополнительный чистый доход, стать источником дифференциальной ренты только при ценособразовании по наихудшим условиям производства.

Кстати, необходимо отметить, что до последнего времени колхозы, расположенные даже в одном районе, не продавали фактически своей продукции по одинаковым ценам. Существовали одинаковые заготовительные, закупочные и рыночные цены. Но фактически средняя реализационная цена была не одинаковой, так как в различных колхозах складывался различный удельный вес заготовок, закупок и продукции, продаваемой на колхозном рынке.

При существовавших до сентябрьского пленума ЦК КПСС заниженных заготовительных ценах и высоком удельном весе в товарной продукции обязательных поставок дифференциальная рента зачастую практически не реализовывалась. Проведенное партией и правительством повышение заготовительных и закупочных цен и понижение норм обязательных поставок создали возможность для получения большинством колхозов дифференциальной ренты.

В нашей экономической литературе поднимается вопрос о том, какие из действующих цен на колхозную продукцию соответствуют общественно необходимым затратам труда на их производство. И. И. Козодоев в своем докладе о земельной ренте

² Политическая экономия. Учебник. Второе, дополнительное издание. М., 1955, стр. 517.

при социализме утверждает, например, что государственная заготовительная цена в основном базируется на плановой себестоимости, а закупочная цена соответственно на стоимости продукции колхоза, хозяйствующего в относительно худших условиях.³ Такая постановка вопроса является в настоящее время чисто умозрительной. Она не опирается на анализ фактического материала. Несомненно, что только после решения вопроса о методике определения себестоимости сельскохозяйственной продукции (только тогда может появиться и плановая себестоимость) и накопления бодьшого фактического материала можно будет глубоко исследовать и этот сложный вопрос. Но и в настоящее время можно заметить некоторую натяжку в утверждениях т. Козодоева.

Известно, что определенный уровень заготовительных цен обеспечивает реализацию части чистого дохода колхозов и в том числе и части дифференциальной ренты в общесоциалистическое накопление. В данном случае особенно важно, что путем установления низкого уровня заготовительных цен изымается в общесоциалистическое накопление часть чистого дохода, заключенного и в той продукции, которая продана колхозам по более высоким ценам (закупочным и рыночным). Следовательно, совершенно закономерно, что уровень заготовительных цен может быть ниже себестоимости продукции колхозов, хозяйствующих в относительно худших условиях. Закупочные цены выше заготовительных цен. По ряду продуктов новые закупочные цены возмещают расходы колхозов и позволяют произвести некоторые накопления. Но это происходит не всегда. Часть своей продукции колхозы продают по более высокой рыночной цене. Поэтому при существующей системе ценобразования только фактическая средняя реализационная цена должна обеспечивать и при наихудших условиях производства возмещение общественно необходимых затрат и чистый доход.

Величина дифференциальной ренты в колхозах зависит в настоящее время от дифференциации в условиях производства и степени соответствия между фактической реализационной ценой на продукцию и общественно необходимыми затратами при наихудших условиях хозяйствования. Исследование этих величин будет способствовать дальнейшей разработке проблемы дифференциальной ренты в колхозном производстве.

* \ *

*

Составной и важнейшей частью проблемы дифференциальной ренты в колхозном производстве является вопрос о ее распределении. Этот вопрос может быть разрешен только на основе

³ См. И. И. Козодоев, Дифференциальная земельная рента при социализме, Изд-во «Советская наука», М., 1955, стр. 19.

конкретного анализа экономических условий, в которых осуществляется колхозное производство. Необходимо различать две формы дифференциальной ренты — первую и вторую.

Дифференциальная рента I есть дополнительный чистый доход, полученный в колхозах, пользующихся лучшими по плодородию и местоположению государственными землями. Дифференциальная рента I должна полностью изыматься Советским государством. Каковы причины этого изъятия?

Во-первых, образование дифференциальной ренты I не требует дополнительных затрат труда, — поэтому сохранение дифференциальной ренты I в руках колхозов, расположенных в лучших условиях, нарушает требование экономического закона распределения по труду.

Во-вторых, путем передачи дифференциальной ренты I в руки государства происходит экономическая реализация государственной земельной собственности. Избыточный продукт, связанный с даровой природной силой, является при национализации земли излишком для общества в целом и должен поступать на общенародные нужды.

Дифференциальная рента II есть дополнительный чистый доход, полученный в колхозах при дополнительных вложениях в землю средств и живого труда со стороны сельскохозяйственных артелей и обслуживающих их предприятий государственного сектора. Поэтому в силу требования экономического закона распределения по труду дифференциальная рента II должна распределяться пропорционально затратам между государством и колхозом. Путем оставления части дифференциальной ренты II в сельскохозяйственных артелях фактически происходит экономическая реализация колхозами пользования землей как объектом хозяйства. Колхозы получают действенный материальный стимул в деле интенсификации сельского хозяйства и повышения производительности труда.

Приведенный выше принцип распределения дифференциальной ренты I вызывает возражения у некоторых советских экономистов. Наиболее полно эти возражения мотивированы в докладе И. И. Козодоева.⁴

Прежде всего тов. Козодоев считает догматизмом применение в условиях социализма известных положений Маркса, по которым рента, независимо от ее типа, «есть экономическая реализация земельной собственности».⁵ и В. И. Ленина о том, что «национализация есть передача ренты государству».⁶ Тов. Козодоев утверждает, что эти высказывания имеют в виду капиталистический строй и национализацию земли, осуществляемую буржуазией. При диктатуре рабочего класса нет экономической

⁴ См. И. И. Козодоев, Дифференциальная земельная рента при социализме, стр. 15—23.

⁵ К. Маркс, Капитал, т. III, М., 1953, стр. 646.

⁶ В. И. Ленин, Соч., т. II, стр. 160.

реализации государственной земельной собственности, а имеется лишь экономическая реализация колхозами владения землей как объекта хозяйства. Тов. Козодоев пишет: «В условиях социалистических производственных отношений дифференциальная земельная рента — это экономическая реализация колхозами и колхозниками (приусадебные участки) владения землей как объектом хозяйства».⁷

С такими взглядами, по нашему мнению, согласиться нельзя. Они сводят государственную собственность на землю к фикции, подменяют ее фактически групповой собственностью на землю. Как может вообще существовать государственная собственность на землю без ее экономической реализации? Непонятно тогда, на какой вообще основе государство должно изымать у колхозов ту часть дифференциальной ренты I, которую признает и тов. Козодоев? Совершенно неправильно и утверждение тов. Козодоева, что ленинское положение о передаче ренты государству не распространяется на национализацию земли в условиях диктатуры пролетариата. В «Основном законе о социализации земли», подписанном В. И. Лениным, прямо говорится: «Излишек дохода, получаемый от естественного плодородия лучших участков земли, а также от более выгодного их расположения в отношении рынков сбыта, поступает на общественные нужды в распоряжение органов Советской власти».⁸ Такова в действительности ленинская точка зрения по вопросу об изъятии дифференциальной ренты I в пользу государства диктатуры рабочего класса (имелось в виду изъятие и у кооперативных предприятий).

Несостоятельно и утверждение т. Козодоева о том, что передача государству ренты на основании государственной собственности на землю является фактически отождествлением земли как объекта собственности и земли как объекта хозяйства. Такое отождествление имело бы место лишь в случае передачи государству не только всей дифференциальной ренты I, но и той части дифференциальной ренты II, которая создана самими колхозами.

Тов. Козодоев предполагает, что изъятие государством всей дифференциальной ренты I ущемит интересы колхозов, ослабит стимулы колхозного производства. Но какой стимул для роста производительности труда создает оставление в руках колхоза продукта, который не является результатом дополнительных вложений труда? И на каком социалистическом основании тогда можно лишать этого стимула колхозы, расположенные в худших условиях хозяйствования? Напротив, при правильном

⁷ И. И. Козодоев, Дифференциальная земельная рента при социализме, стр. 27.

⁸ Аграрная политика Советской власти (1917—1918). Документы и материалы. М. 1954, стр. 137.

ценообразовании, опирающемся на затраты труда при худших условиях хозяйствования, изъятие государством всей дифференциальной ренты I будет стимулировать колхозы к более интенсивному ведению общественного хозяйства и созданию дифференциальной ренты II.

Наконец, тов. Козодоев возражает против необходимости изъятия государством всей дифференциальной ренты I, исходя из существующей в то время практики государственных заготовок сельскохозяйственных продуктов.

В докладе сказано: «Если бы наше государство ставило себе задачей получить всю дифференциальную ренту I и ту часть дифференциальной ренты II, образование которой представляет собой результат деятельности МТС, а эта часть является преобладающей в дифференциальной ренте II, то в этом случае наше государство, во-первых, нормы поставок и ставки натуроплаты устанавливало бы дифференцированно по каждому колхозу и, во-вторых, ввело бы систему индивидуального налогового обложения колхозов, чтобы таким путем взять ту часть дифференциальной ренты I и II, которая не будет взята путем ставок натуроплаты, норм поставок и механизма цен».⁹

Действительно, для изъятия государством всей (или точнее почти всей) дифференциальной ренты I необходима большая дифференциация норм обязательных поставок, заготовительных цен и ставок сельскохозяйственного налога по районам и даже внутри районов в зависимости от почвенных, климатических условий и местоположения. Но нельзя смешивать необходимость изъятия всей дифференциальной ренты I государством, необходимость вытекающую из существа и специфики социалистических производственных отношений, и практическую возможность ее реализации на данном этапе. Останемся подробнее на этом вопросе.

Имеется ли сейчас необходимость в большей дифференциации норм обязательных поставок, заготовительных цен и ставок налога в зависимости от почвенных условий и местоположения? Мы считаем, что имеется. Это можно подтвердить на примере колхозов Тартуского района Эстонской ССР.

Внутри Тартуского района имеются различные почвенные условия. По степени естественного плодородия район можно разделить на три основные зоны, в которых расположены колхозы.

Колхозы первой зоны пользуются нейтральными или слабокислыми дерново-карбонатными и слабоподзолистыми почвами с мощностью гумусного слоя до 20—30 см. и хорошим водным режимом. Это лучшие почвы в районе.

Колхозы второй зоны пользуются слабокислыми или кислыми дерново-карбонатными и средне-подзолистыми почвами.

⁹ И. И. Козодоев, Дифференциальная земельная рента при социализме, стр. 21.

Гумусный слой здесь 20—22 см., но водный режим менее благоприятен, чем в первой зоне.

Колхозы третьей зоны пользуются самыми плохими почвами в районе. Это сильно переувлажненные или сильноподзолистые почвы с кислой реакцией и тонким гумусным слоем.

При различных почвенных условиях внутри района нормы обязательных поставок и натуроплаты не дифференцированы. Как сказывались разные почвенные условия и одинаковость норм обязательных поставок на результатах хозяйственной деятельности колхозов в 1955 г., можно проследить по приведенной ниже таблице.

Группы колхозов Тартуского района по почвенным зонам	Денежный доход на 100 га с/х угодий в среднем по колхозам группы (в тыс. рублях)	Среднереализационная цена 1 литра молока в среднем по колхозам группы (в рублях)	Рост денежных доходов колхозов в среднем по группе (1955 г. в % к 1950 г.)
I	55,7	1,45	311,6
II	38,2	1,27	227,7
III	24,1	1,02	164,9

Различие в почвенных условиях в сильной степени отражается на результатах хозяйственной деятельности колхозов. Денежный доход на 100 га сельскохозяйственных угодий в колхозах первой зоны более чем в 2,3 раза превышает соответствующий доход в колхозах третьей зоны.

Одинаковость норм обязательных поставок приводит к тому, что удельный вес их в колхозах третьей и второй зоны значительно выше, чем в колхозах первой зоны, и они продают свою продукцию по значительно более низкой среднереализационной цене.¹⁰ Действительно, колхозы первой зоны имеют возможность оставлять себе часть дифференциальной ренты I, но это фактически происходит за счет колхозов второй и особенно третьей зоны.¹¹

Как следствие — колхозы различных почвенных зон внутри района поставлены в различные условия воспроизводства. Колхозы первой зоны увеличили за пять лет денежный доход в 3 с лишним раза, а колхозы третьей зоны только на 64,9%. Если

¹⁰ Молоко преобладает в структуре товарной продукции колхозов Тартуского района.

¹¹ На этом примере видна ошибочность взгляда на изъятие всей дифференциальной ренты I государством путем большей дифференциации норм поставок, как на ущемление интересов колхозного производства. Напротив, изъятие государством всей дифференциальной ренты I увеличит материальные стимулы роста производства во всех колхозах.

учесть проведенное государством за последние годы повышение заготовительных и закупочных цен, то фактически колхозы третьей зоны не осуществляли расширенного воспроизводства.

Приведенные выше данные показывают наличие необходимости большей дифференциации (вплоть до дифференциации внутри районов) норм обязательных поставок в целях создания равных условий расширенного воспроизводства во всех колхозах. В этом случае будет ликвидировано некоторое привилегированное положение колхозов в лучших почвенных условиях, а колхозы, расположенные в худших условиях, сумеют полностью возмещать свои расходы и получать чистый доход для накопления. Будут в большой степени реализованы требования основного экономического закона социализма и экономического закона распределения по труду в колхозном производстве.

Но имеется ли в настоящее время реальная возможность осуществления значительно большей дифференциации норм обязательных поставок вплоть до дифференциации внутри районов? Такой возможности в настоящее время нет. Объективной основой для осуществления значительно большей дифференциации норм обязательных поставок является различие в естественном и экономическом плодородии почвы. Но фактически у нас не проводилась систематическая экономическая оценка земли (земельное кадастрирование). Значительная доля виды в этом ложится и на экономическую науку. До последнего времени была распространена неправильная, игнорирующая действие закона стоимости в условиях социализма точка зрения, по которой оценка доходности земли может иметь место только в буржуазном обществе. Во втором издании БСЭ прямо указывается: «В Советском Союзе, где нет частной собственности на землю, нет оснований и для ведения кадастра».¹² Вследствие этого значительно затормозилась теоретическая и практическая разработка проблемы дифференциальной ренты.

Коммунистической партией и Советским правительством после исторического сентябрьского Пленума ЦК КПСС (1953 г.) была проведена большая работа по совершенствованию системы экономических связей двух производственных секторов и в том числе системы распределения дифференциальной ренты.

Посредством погектарного принципа поставок и твердых ставок натуроплаты было покончено с субъективизмом местных органов в политике заготовок, с попытками изъятия дифференциальной ренты II, созданной ведущими более интенсивное хозяйство колхозами.

На ликвидацию разрыва между ценообразованием и трудовыми и материальными затратами в колхозном производстве было направлено повышение заготовительных и закупочных цен и снижение норм обязательных поставок. Значительно большее число колхозов стало получать дифференциальную ренту.

¹² Большая Советская Энциклопедия, 2-е изд., том 19, стр. 287.

Благодаря дифференциации норм обязательных поставок, заготовительных цен и ставок натуроплаты по зонам страны в зависимости от почвенных и климатических условий, государство изымает у колхозов значительную часть дифференциальной ренты I. За последнее время наметилась совершенно правильная тенденция к еще большей дифференциации норм обязательных поставок и ставок натуроплаты.

Однако дальнейшее значительное увеличение дифференциации (вплоть до дифференциации внутри районов) зависит от накопления, изучения и теоретической обработки материалов по сравнительной оценке доходности различных участков земли и объективно складывающихся издержек производства в различных условиях хозяйствования. В этом заключается объективная основа дальнейшего совершенствования системы ценообразования и заготовок продуктов колхозного производства. В этом направлении нацеливают советских аграрников известные решения партии и правительства.

Необходимо специально оговориться, что и при максимально возможной дифференции ставок обязательных поставок или сельскохозяйственного налога государство практически не сможет с абсолютной точностью изымать у колхозника всю дифференциальную ренту I. Процесс изменения экономических и естественных условий производства в колхозах является непрерывно действующим фактором. Поэтому определенные отклонения будут иметь место. Они должны быть сведены к минимуму.

Определенные недостатки имеются у нас и в практике распределения дифференциальной ренты II. Приведенные в докладе т. Козодоева расчеты, убедительно показывают, что значительная часть дифференциальной ренты II, созданной МТС, остается в колхозах.¹³ Особенно большие несоответствия между степенью участия МТС в создании дифференциальной ренты II и полученной ими через натуроплату частью этой ренты наблюдаются в целинных колхозах. Но ни в коем случае нельзя согласиться с тов. Козодоевым в оценке этой практики. Неправильно считать ее закономерной и положительной.

Передача колхозам значительной части дифференциальной ренты II, образование которой представляет собой результат деятельности МТС, является фактически формой безвозмездной помощи колхозам за счет государства. Она может иметь место в течение определенного времени для поднятия уровня колхозного производства. Длительное сохранение такого положения только нанесет ущерб государству и станет тормозом в деле улучшения хозяйственной деятельности колхозов.

Нормальной экономической основой для совместной производственной деятельности предприятий государственного сек-

¹³ См. И. И. Козодоев, Дифференциальная земельная рента при социализме, стр. 19—21.

тора и колхозов может быть только хозрасчет. Он предполагает соизмерение материальных и трудовых затрат государственных предприятий в колхозах с результатами хозяйственной деятельности и соответствующее возмещение этих затрат со стороны колхоза.

На XX съезде партии указывалось на необходимость дальнейшего упорядочения системы ценообразования в колхозном производстве. Оправдание и возведение в закономерность имеющихся еще здесь недостатков, в том числе и недостатков в распределении дифференциальной ренты, не может содействовать решению поставленных XX съездом КПСС задач по новому мощному подъему социалистического сельского хозяйства.

DIFERENTSIAALRENDI PROBLEEM KOLHOOSITOOTMISES

M. Bronštein

Resümee

Diferentsiaalrendi ja rendisuhete teooria ning praktika kujutavad enesest sotsialismi tingimustes tunduvalt laiema probleemi — kolhooslik-kooperatiivses sektoris ja sotsialistlikus rahvamajanduses kui tervikus toimuva laiendatud taastootmise — koostisosa.

Käesoleva artikli ülesandeks ongi käsitleda vaieldavaid küsimusi diferentsiaalrendi alalt, selle teoreetilist ning praktilist külge.

Sotsialismi tingimustes on diferentsiaalrent oma sisult täiendav puhastulu, mida saavad kolhooslik-kooperatiivse sektori ettevõtted kolhoositootmise majanduslike ja looduslike iseärasuste tõttu. See täiendav puhastulu võib olla majanduslikult realiseeritud ainult tingimusel, kui põllumajandussaaduste hindade kujunemine toimub antud majandusliku vööndi halvemaid tootmis-tingimusi arvestades.

Kolhoositootmises esineva diferentsiaalrendi põhiliseks ja tähtsaimaks küsimuseks on selle jaotamine. Lähtudes sotsialistlike tootmissuhete olemusest ja sotsialismi majandusseaduste nõudeist, on tarvis tagada I diferentsiaalrendi täielik äravõtmine sotsialistliku riigi poolt. Diferentsiaalrent II peab jagunema proportsionaalselt riigi ja kolhoosi vahel vastavalt nende poolt tehtud tootmis- kuludele.

Käesoleval momendil on vajadus riiklike müügikohustuste tunduvalt suuremaks diferentseerimiseks (kaasa arvatud rajoonisene diferentseerimine kolhooside vahel), mille eesmärgiks on luua kolhoosides võrdsed tingimused laiendatud taastootmiseks. Kuid see diferentseerimine peab toimuma objektiivsetel alustel. Ta peab tuginema pinnase looduslike ja majanduslike iseärasuste teaduslikule arvestamisele, samuti kolhoositoodangule kujunevate hindade süsteemi edasisele täiustamisele.

RINGLEMISKULUDEST JA NENDE KLASSIFITSEERIMISEST

O. Kaasik

Ringlemiskulud on üheks tähtsamaks ühiskondliku töö organiseerimise taseme näitajaks ringlemissfääris. Ringlemiskulude tase (ringlemiskulude absoluutsumma suhe kaubakäibe absoluutsummasse, väljendatuna protsentides), on kaubandusorganisatsioonide töö oluliseks näitajaks. Ringlemiskulude tasemes väljenduvad kaubandusorganisatsioonide mitmekülgse tegevuse tulemused: seoste otstarbekus tööstusettevõtete ja kaubandusettevõtete vahel, materiaalse baasi kasutamise ratsionaalsus, transpordi organiseerimise tase ja transpordivahendite kasutamise efektiivsus, kaubandusvõrgu paigutamise otstarbekus ja arenemisaste. Ringlemiskulude kõrge tase näitab, et kaubandusorganisatsioonide juhid pole õppinud küllaldaselt tundma ökonoomikat, ei korralda vajalikul määral tööjõu jaotamist ringlemissfääris. Partei ja valitsus juhivad pidevalt tähelepanu kulude kokkuhoiu vajadusele ringlemissfääris. NLKP XX kongressi direktiivides kuuenda viie aasta plaani kohta nähakse ette ringlemiskulude alandamist riiklikus ja kooperatiivkaubanduses 17 protsendi võrra. See kohustab organiseerima tööd ringlemissfääris veelgi paremini, teostama ringlemiskulude analüüsi kaubandusettevõtete sisemiste reservide väljaselgitamiseks ja ühiskondliku töö kokkuhoidmiseks.

Ringlemiskulude analüüsi objektiivsel teostamisel on suure tähtsusega ringlemiskulude olemuse õige mõistmine.

Ringlemiskulude olemuse kohta sotsialismi tingimustes on seni ilmunud kirjanduses avaldatud vastandlikke arvamusi. Mitmed autorid on kritiseerinud selles küsimuses levinud ebaõigeid seisukohti ja on esitanud mitmeid ringlemiskulude struktuure. Käesolevas artiklis kritiseeritakse mõnede autorite poolt esitatud ebaõigeid seisukohti ning tehakse katset esitada ringlemiskulude struktuur, mis peaks autori arvates olema põhimõtteliseks aluseks kaubandusettevõtete kulude analüüsimisel.

*
* *
*

Taastootmise protsess moodustab järgmiste staadiumide ühtsuse: tootmine, jaotamine, vahetus, tarbimine. Viimased on üksteisega vastastikusel seoses ja sõltuvad üksteisest. Toode ühis-

kondlikud produktid jaotatakse nende huvides, kes valdavad tootmisvahendeid. Sotsialismi tingimustes, kus on kehtestatud tootmisvahendite ühiskondlik omand, toimub jaotamine ühiskonna huvides. Üks osa toodetud ühiskondlikust produktist läheb tagasi tootmisprotsessis kulunud vahendite uuendamiseks ja tootmisprotsessi laiendamiseks. Teine osa ühiskondlikust koguproduktist läheb ühiskondlikuks ja isiklikuks tarbimiseks. Tarbimine on tootmise eesmärk, kuid ta on tootmisest nii ajalisel kui ka ruumilisel eraldatud. See tingib paratamatult ringlemisfääri olemasolu, mille kaudu toimub toodetud produktide toimetamine tarbijani (kas siis tootlikuks tarbimiseks, s. o. tootmisvahendite vahetus tootmisettevõtete vahel, või isiklikuks tarbimiseks minevate tarbimisesemete vahetus elanikkonnas ostuvahendite vastu). Seega tekib vajadus ühiskondliku töö kulutamiseks ka ringlemisfääris. Siin kuuluvad ühiskondlike kulude hulka kulud, mis on seotud kaupade soetamiseks vajalike tingimuste loomisega, ringlussfääris toimuva kaupade täiendava töötlemisega seotud kulud (kaupade pakkimine, sorteerimine, komplekteerimine), kaupade müümisega seotud kulud, kulud sularaha väljalaskmiseks (emissioonikulud), kassaparaadi ülalpidamiskulud, kontrolli- ja arvestusaparaadi ning juhtimisaparaadi ülalpidamiskulud.

Kõiki neid ühiskondliku töö kulusid, mis on seotud kaupade viimisega tootjalt tarbijani, nimetame rahalises väljenduses ringlemiskuludeks. Peamine osa ringlemiskuludest langeb NSV Liidus riiklikele ja kooperatiivsetele kaubandusorganisatsioonidele, kolhoositurule ja varumisorganisatsioonidele, kes teostavad põllumajandussaaduste varumist, hooldmist ja säilitamist. Osa ringlemiskuludest langeb tööstus- ja põllumajandusettevõtetele, kes samuti tegelevad toodetud produktide suunamisega tarbijani.

Järgnevalt käsitleme ringlemiskulusid peamiselt kaubandusorganisatsioonides.

Kulud ringlemisfääris ei ole oma iseloomult ühesugused. Kaupade ringlemisprotsessis toimub ühelt poolt tootmisprotsessi jätkamine, nagu kaupade vedu, kaupade sorteerimine, pakkimine, komplekteerimine ja kaubavarude loomine.

Kõik nimetatud elava ja asjastatud töö kulud on oma iseloomult tootlikud. Ma nimetan neid täiendavaks ringlemiskuludeks. Nad on täiendavad kulud samasugustele kuludele tootmisfääris. «Need võivad olla tingitud tootmisprotsessidest, mis ringlemises jätkuvad ja mille tootlikku iseloomu ringlemise vorm järelikult ainult varjab.»¹ Seega, olgugi et kaubaringsuses ei looda otseselt produkti tema naturaalses ja esemelises vormis, toimub siin siiski tootmisprotsessi jätkamine, selle lõpetamine. Selles funktsioonis hõivatud kaubandustöötajate töö võtab seepärast samuti osa ühiskondliku produkti loomisest, loob väärtust ja nationaalset tulu. Need on kulud, mis suurendavad kauba väärtust.

¹ К. Маркс, Капитал, т. 2, Госполитиздат, М. 1951, lk. 133.

Teine protsess ringlemises teenindab otseselt ostu-müügi akti. Siia kuuluvad kulud reklaamile, müüjate palk, kaupluste sisse-seade kasutamise seotud kulud, kaubandusettevõtete ja -organisatsioonide juhtimise kulud. Need kulud ei ole seotud kauba tarbimisväärtusega, vaid kauba väärtuse üleminekuga kaubavormist rahavormi. Need kulud ei suurenda kauba väärtust. Nad on puhtad ringlemiskulud, mittetootlikud kulud, mis kaetakse materiaalses tootmissfääris loodud puhastulu arvel. Kuigi need kulud oma iseloomult on mittetootlikud, on nad ühiskonnale niisama vajalikud nagu täiendavad ringlemiskuludki. Nii ei ole ilma arvestuse ja aruandluseta mõeldav kaubaringlemise organiseerimine ega ka ühiskondliku tootmise arenemine üldse. Arvestuse ja aruandluse teostamine muutub seda vajalikumaks, mida rohkem kaotab tootmine individuaalse iseloomu, mida enam ta muutub ühiskondlikuks.

Lähtudes sellest osast, mida ühiskondlik töö etendab ringlemissfääris, s. o. sellest, missugusel viisil ta võtab osa väärtuse ja koos sellega natsionaalse tulu loomisest ning viimase jaotamisest ja ümberjaotamisest, nimetame me ringlemiskulusid täiendavaiks ja puhtaiks. Sellist jaotust tuleb tunnustada ka sotsialismi tingimustes. Täiendavate ja puhaste ringlemiskulude tunnustamine on meil suure teoreetilise ja praktilise tähtsusega. See võimaldab sügavamalt mõista kaubatootmise iseloomu sotsialismi tingimustes, selgitada välja kauba väärtuse kujunemise elemendid, õigesti planeerida hindu ja sel teel määrata kindlaks alused natsionaalse tulu jaotamiseks ja ümberjaotamiseks.

Viimasel ajal valgustatakse majandusteaduslikus ja eriti kaubandusökonoomika-alases kirjanduses kaubaringluse kaheksugust iseloomu, vaadeldes seda kui materiaalses tootmissfääri ühelt poolt ja kui ringlemissfääri teiselt poolt.²

Osa autoreid aga eitab veel sellise jaotamise vajadust (näiteks A. J. Abaturov³ ja N. N. Rjazov⁴). Samuti ei kasutatud neid mõisteid poliitilise ökonoomia õpiku esimeses ja teises trükis.⁵

Puhaste ja täiendavate ringlemiskulude eitamist sotsialismi tingimustes põhjendatakse sellega, et need mõisted on seotud kapitalistliku majandusega ja neid ei saa seepärast üle kanda

² «Seega ei ole ringlemiskulud nõukogude kaubanduses oma majanduslikult olemuselt ühesugused, nad koosnevad: a) täiendavaist tootmiskuludest ja b) kaupade realiseerimiskuludest...» А. Г. Куликов, Сущность, структура и пути снижения издержек обращения в советской торговле. Когумикус: Издержки обращения в СССР и пути их снижения, Госполитиздат, М. 1955, lk. 19. Samuti tunnustab sellist jaotust «Экономика советской торговли», Госполитиздат, М. 1955, lk. 219.

³ А. И. Абатуров, Издержки обращения в государственной торговле и основные пути их снижения, Госполитиздат, М. 1956, lk. 26.

⁴ Н. Н. Рязов, Издержки обращения в советской торговле. (Doktoriväitekirj.) М. 1945, lk. 101.

⁵ Политическая экономия. Учебник. Второе дополненное издание, М. 1954, lk. 537—538.

sotsialismi tingimustesse, kus tootmisviis on kapitalismiga võrreldes oluliselt muutunud. Nii kirjutab professor A. J. Abaturov: «Tingituna põhjalikest muudatustest majanduslikes tingimustes ja antagonistlike vastuolude puudumisest NSV Liidus, ei ole meil kapitalismile omaste terminite «puhtad ringlemiskulud» ja «täiendavad ringlemiskulud» rakendamine, nagu see leiab aset kapitalistlikus ühiskonnas, õigustatud.»⁶ Samal arvamusel on ka professor N. N. Rjazov: «Me arvame, et ringlemiskulude jaotamine nõukogude kaubanduses puhasteks ja heterogeenseteks ei ole vastuvõetav ei praktilisest vajadusest ringlemiskulude planeerimisel, ei nende majandusliku olemuse teoreetilise analüüsi seisukohalt ega ka nende dünaamika seaduspärasuste seisukohalt.»⁷

Selline põhjendus ei tundu olevat piisav. Säärane samastamine viib ringlemiskulude samastamisele kaubanduskapitali kuludega. Marx, analüüsides üksikasjaliselt ringlemiskulude olemust oma «Kapitali» II köites, toob välja puhaste ja täiendavate ringlemiskulude jaotamise mitte kaubanduskapitali kui tööstuskapitalist eraldunud osa seisukohalt, vaid ta vaatleb ringlemiskulusid tööstuskapitali ringkäigu seisukohalt, mis moodustab rahakapitali, tootliku kapitali ja kaupkapitali ühtsuse. Ta vaatleb ringlemiskulusid kui ühiskondliku töö erinevate protsesside peegeldust kaubaringlemises ja seda kaubatootmise seisukohalt üldse.

Sotsialismi tingimustes eksisteerivad puhtad ja täiendavad ringlemiskulud, kuid oma olemuselt on nad printsiipsaalselt erinevad kapitalismi tingimustes esinevatest samanimelistest ringlemiskuludest. Kapitalismi tingimustes on nii puhtad kui ka täiendavad ringlemiskulud allutatud lisaväärtuse realiseerimise eesmärgile. Antagonistlik vastuolu tootmise ja tarbimise vahel ning selle teravnemine kapitalismi üldkriisi perioodil loob olukorra, kus lisaväärtuse realiseerimine muutub raskemaks kui lisaväärtuse tootmine. See aga toob kaasa ringlemiskulude liigse paisutamise. Kaupade ostu-müügiga tegelevate töötajate arv kasvab pidevalt. 1955. a. töötas Ameerika Ühendriikides kõigist palgatöolistest ringlemissfääris 21%, Prantsusmaal 16,3%.⁸ Iga tuhande elaniku kohta oli Ameerika Ühendriikides enne Teist maailmasõda 40 kaubandustöötajat. Samal ajal oli NSV Liidus iga tuhande elaniku kohta 12 kaubandustöötajat.⁹ Kaupade realiseerimise raskused toovad kaasa kapitalistlikes riikides ka reklaamikulude suurenemise, nende üleliigse paisutamise. Reklaamikulude kasv ületab viimasel ajal umbes 3-kordselt kaubakäibe kasvu. Üksikute kaupade osas ulatuvad nad 25%-ni kõigist ringlemiskuludest.¹⁰ Kapitalismi tingimustes on ka täiendavate ringlemiskulude iseloom allutatud kaupade

⁶ А. И. Абатуров, *op. cit.*, lk. 26.

⁷ Н. Н. Рязов, *op. cit.*, lk. 101.

⁸ Статистические показатели экономического положения капиталистических стран (1950—1955). Внешторгиздат, М, 1956, lk. 82, tab. 1.

⁹ А. И. Абатуров, *op. cit.*, lk. 27.

¹⁰ Издержки обращения в СССР и пути их снижения, lk. 31.

realiseerimise eesmärgile, mille tulemusena nad muutuvad osaliselt puhasteks ringlemiskuludeks. Nii on kapitalistid suuremate kasumite saamise eesmärgil valmis kaupu pikemaks ajaks ladudesse kinni «külmutama», s. o. koguma selliseid kaupade varusid, mis ei ole vajalikud taastootmise normaalseks kulgemiseks, vaid selleks, et luua tingimusi kaupade müümiseks normaalsetest kõrgemate hindadega. See osutub võimalikuks, kuna «külmutamine» loob kunstlikult suurendatud nõudmise, n. ö. «kaubanälja». Samasuguse iseloomuga on osa kaupade vedamine ühest kohast teise, et kindlustada kõrge kasumi saamist. Täiendavatel kuludel on siin allutatud tähtsus. Nende puhul kerkib esile tarbimisväärtuse säilitamine ainult niivõrd, kuivõrd see on vajalik selleks, et realiseerida kaup ja koos sellega tema väärtus ja lisaväärtus. Kõik see toob lõpptulemusena kaasa ringlemiskulude üldise taseme tõusu jaekaubakäibes, kusjuures ringlemiskulud moodustavad 20—30% ja enamgi kaubakäibest. Näiteks väikestes universaalkauplustes New Yorgis moodustab ringlemiskulude tase 29,5% jaekaubakäibest, leiva- ja saiakauplustes kuni 50% jaekaubakäibest.¹¹

Ringlemissfäär sotsialismi tingimustes on vabastatud kapitalistidest ja spekulantidest. Ta teenindab tarbijate huvisid. Tarbijate nõudmiste uurimine (kauba tarbimisväärtus) on keskseks küsimuseks nõukogude kaubanduses. Ühiskondliku töö kulud kaubaringluses on allutatud sellele eesmärgile. Seega on täiendavatel kuludel sotsialismi tingimustes peamine tähtsus kaubaringluses. Puhaste ringlemiskulude osatähtsus aga väheneb pidevalt. On likvideeritud spekulatiivse iseloomuga kulud. See kõik toob kaasa ringlemiskulude taseme tunduva alanemise. Kui veel uue majanduspoliitika perioodil moodustasid ringlemiskulud 25% jaekaubakäibest, siis praegu on nad alanenud ligi 2 korda. 1955. a. moodustasid ringlemiskulud kogu NSV Liidu riiklikus ja kooperatiivkaubanduses 8,08% jaekaubakäibest.¹² Eesti NSV-s moodustasid ringlemiskulud 1956. a. 5,23% jaekaubakäibest,¹³ sellest kooperatiivkaubanduses 6,57%, riiklikus kaubanduses 4,23%.¹⁴ Rahvamajanduse plaanipärane arendamine võimaldab välja selgitada liigsed kauba kulgemise teed, vähendada kaupade liikumise lüüsid ja lühendada kaupade liikumise aega tootjalt tarbijani. On võimalik välja selgitada ühiskonnale mittevajalikud kulud, et neid siis järgnevalt likvideerida.

Kahjuks aga praktikas ringlemiskulude analüüsi teostamisel ei arvestata nende jaotamist täiendavaiks ja puhasteks ringlemiskuludeks. NSVL Ministrite Nõukogu juures asuv Statistika Keskvallitsus ja Riiklik Plaanikomisjon, rääkimata kaubandusorgani-

¹¹ Paul L. Brown and William R. Davidson, Retailing. Principles and Practices, New York 1953, tabel 27.

¹² Советская торговля. Статистический сборник, М. 1956, lk. 118.

¹³ Eesti NSV Statistika Vallitsuse materjalidest.

¹⁴ Eesti NSV Kaubandusministeeriumi ja ETKVL aruanded 1956. a. kohta (vorm nr. 5).

satsioonidest, ei teosta sellist ringlemiskulude jaotamist. Kogu kauba ringlemissfäär arvatakse materiaalsesse tootmissfääri kuuluvaks.

Praktikas ringlemiskulude analüüsimisel rakendatakse ringlemiskulude tinglikku jaotamist püsivaiks ja muutuvaiks ringlemiskuludeks. Püsivate ringlemiskulude all mõeldakse kulusid, mis ei sõltu otseselt kaubakäibest, nagu administratiivjuhtimiskulud, kulusid, mis on seotud materiaalse baasi eksplaateerimisega kaubanduses. Jaotamine püsivateks kuludeks kannab siin juba tinglikku iseloomu. Ei ole mõeldav, et kaubakäibe pideval suurenemisel võiksid muutumatuks jääda materiaalse baasi kasutamise seotud kulud. Kaubakäibe suurendamine eeldab paratamatult uute kaupluste avamist, täiendava kaubandusinventari muretsemist jne. Muutuvate ringlemiskulude hulka arvestatakse kulud, mis on otseselt mõjustatavad kaubakäibe suurenemisest, näiteks transpordikulud, müüjate palk, krediitprotsendid, kaubakaod. Selline ringlemiskulude jaotus, kuigi ta näitab teatud sõltuvust ringlemiskulude ja kaubakäibe vahel, ei ole veel analüüsiks küllaldane. Selline jaotus ei kajasta õigesti ringlemiskulude olemust rahvamajanduse seisukohalt, samuti ei võimalda välja selgitada võimalikke reserve ringlemiskulude alandamiseks. Viimaste väljaselgitamine omab aga suurt tähtsust meie rahvamajanduse arendamises. Sotsialistlik ühiskond on huvitatud sellisest ühiskondliku töö jaotamisest rahvamajanduses, kus suhteliselt suurem osa oleks hõivatud materiaalses tootmissfääris ja väheneks ühiskondliku töö osa mittetootmissfääris. Sellist ühiskondliku töö jagunemise kontrolli võimaldab puhaste ja täiendavate ringlemiskulude analüüs. Kuigi puhaste ja täiendavate ringlemiskulude mõiste juurutamine praktikas on raskendatud nende funktsioonide tiheda läbipõimumise tõttu, peaks meie statistika vastavate indekse seostamisega ja teatud korrektiivide teostamisega seda võimaldama. Puhaste ja täiendavate ringlemiskulude rakendamise vajalikkus majandusliku analüüsi praktikas on saanud küpsuks.

Ringlemiskulude olemuse väljaselgitamiseks sotsialismi tingimustes on vaja silmas pidada veel ühiskondlikult vajalike puhaste ja täiendavate ringlemiskulude kõrval jagunemist ka ühiskondlikult vajalikeks ja mittevajalikeks kuludeks.

Sotsialismi tingimustes on kogu ringlemissfäär organiseeritud plaanipäraselt. See võimaldab otstarbekalt organiseerida kaupade liikumist tootjalt tarbijani. Kuid see võimalus iseenesest ei likvideeri ühiskondlikult mittevajalikke kulusi, mis on tingitud töö ebaõigest organiseerimisest, tihtipeale kaubandustöötajate lohakusest, vastutustundetust suhtumisest töösse. Kuidas näiteks tõlgendada asjaolu, et Tartu Naha ja Jalatsite Kombinaat müüs 1956. a. suure partii naiste nahkkäekotte Riiga, kust Tartu Kaubastu need tagasi ostis ja vedas sealt Tartu kaubandusvõrku. Kahe kilomeetri

pikkuse teekonna asemel Tartu linna piires, mis oleks olnud normaalne, veeti neid 400 kilomeetrit. Meie kaubastud kui ka tööstusettevõtted lähtuvad sageli veel liialt kitsaist individuaalseist seisukohtadest oma töö organiseerimisel. Või jällegi, kuidas seletada NSVL Kaubandusministeeriumi kultuurikaupade osakonna poolt Eesti NSV «Glavkulttorgi» Hulgibaasile kehtestatud paberi jaotuskava 1957. a. kohta, mille alusel paberivabriku «Kehra» toodangu üldmahust (610 000 rbl. väärtuses) eraldati Eesti NSV-le pakkepaberit 10 000 rbl. väärtuses, ülejäänud osa realiseeriti väljaspool Eesti NSV-d kolmeteistkümmesse eri kohta (Harkov, Rostov, Lvov, Gruusia jne.). Tegelikult aga realiseeriti Eesti NSV-s 1957. a. esimeses kvartalis paberivabriku «Kehra» toodanguga analoogilist pakkepaberit 90 000 rbl. eest. Puudujääv osa veeti sisse Moskvast, Kiievist, Rostovist jne. Selle asemel, et katta eelkõige vabariigi enda nõudmised täielikult ja seejärel jaotada ülejääk teistesse liiduvabariikidesse, sooritati ühiskondlikult mittevajalikke vedusid enam kui 1000 km kaugusele, põhjustades seega suuri transpordikuluseid. Enne ametkondlike barjääride likvideerimist ja tööstuse ning ehitustegevuse uue juhtimissüsteemi kehtestamist esines juhtumeid, kus mõni kohalik ettevõtte, selle asemel et rahuldada kohapealseid nõudmisi, valmistab kaupu näit. Vladivostoki jaoks. Kohalikud kaubandusorganisatsioonid aga pidid oma tarbijate rahuldamiseks vedama kaupu kusagilt Kasahhi NSV-st või isegi Vladivostokist.

Majanduspiirkondade moodustamisega ning kogu liiduvabariigi majanduse allutamiseega rahvamajandusnõukogudele on astutud tähtis samm selliste mittevajalike ringlemiskulude vähendamiseks. On aga arusaadav, et ainult nende abinõude teostamisega ei ole igasugused mittevajalikud kulud veel täiesti likvideeritud. Mittevajalikke vedusid võib esineda ka liiduvabariigi ulatuses. Ühiskondlikult mittevajalikke kuluseid esineb meie kaubanduses ka kaupade vastuvõtmisel, nende sorteerimisel ja säilitamisel.

Tööstusettevõtteis toodetakse tihtipeale neid kaupu, mida ettevõtetel on lihtsam toota, mitte aga selliseid kaupu, mida vajab tarbija. Veel ei ole küllaldasi võitlusvorme tööstusettevõtete vastu, kes ei pea kinni kaubandusorganisatsioonide sortimendi- ja kvaliteedi-alastest nõudmistest. Kaubandusvõrku satub kaupu, mis ei vasta tarbijate nõudmistele, mis tuleb ümber hinnata või praagina hoopis maha kanda. Need on ühiskonnale mittevajalikud kulud. Nii näiteks tuli 1956. a. Eesti NSV Kaubandusministeeriumi süsteemis 11 kuu jooksul 109-s kaubandusettevõttes teostatud kontrolli tulemusena 33-l juhul tunnistada kaup mittekvaliteetseks, kusjuures praagina kanti 1956. a. 10 kuu jooksul riiklike kaubandusorganisatsioonide arvelt maha 2,6 miljoni rubla väärtuses kaupu.¹⁵ Sortimendi- ja kvaliteedialaste nõudmiste mitteametamise tõttu

¹⁵ Eesti NSV Kaubandusministeeriumi tööstuskaupade osakonna aruannete andmed 1956. a.

maksid tekstiilikäitised «1. Detsember» ja «Punane Koit» 1956. a. kolme kvartali jooksul Tekstiilkaupade Hulgikaubanduse Peavalituse Eesti Vabariiklikule Baasile rohkem kui 1 300 000 rbl. trahvi.¹⁶ Tartu Kaubastus 1956. a. 10 kuu jooksul esitatud pretensioonid hankijate vastu seoses mittekvaliteetsete kaupade suunamisega kaubandusvõrku ulatusid 1956. a. 625 200 rublani.¹⁷ Need on täiendavad, ühiskonnale mittevajalikud kulud. Kuid samuti esinevad ühiskonnale mittevajalikud puhaskulud ka näiteks juhtimisaparaadi paisutamise korral, samuti arvestus- ja kontrollaparaadi paisutamise puhul.

Nõukogude kaubandus areneb pidevalt ja täieneb koos kaubakäibe kasvamisega. Viimane toob paratamatult kaasa meie kaubandusvõrgu spetsialiseerimise vajaduse. Viimasel ajal toimub isegi kaubastute spetsialiseerimine, et luua tingimusi kaubastu töötajate spetsialiseerumiseks ja kindlustada tarbijate nõudmiste paremat tundmaõppimist. Kaubastute spetsialiseerimise puhul tuleb meie vabariigi piires rangelt arvestada nende majanduslikku otstarbekust. Viimane jääb aga küsitavaks. Näiteks 1953. a. organiseeriti Tallinna Leivakaubastu, kusjuures kaupluste võrgu moodustavad leiva- ja saiakauplused, mis võeti üle Tallinna Toidukaubastult. 1956. a. oli Leivakaubastul 35 kauplust üldise kuu käibeplaaniga 4 milj. rbl. ja neis töötas 200 kaubandusala töötajat. Kaubastu keskuses töötas 22 administratiivtöötajat, kelle ülesandeks on 35 kaupluse juhtimine. Seega tuleb iga 10 kaupluse kohta 7 administratiivtöötajat. Tallinna Toidukaubastus tuleb aga iga 10 kaupluse kohta 1,5 administratiivtöötajat. Seega on Leivakaubastu administratiivkaader liigselt paisutatud ja sellega seoses suurenevad paratamatult ka administratiivkulud. Kui Tallinna Toidukaubastu ühele kauplusele langes kvartalis administratiivkulud 500 rbl., siis Leivakaubastus moodustasid administratiivkulud 2000 rbl., seega 4 korda rohkem.

Meil on vaja kõigepealt võidelda nende kulude vastu, mis ei õigusta end rahvamajanduse kui terviku seisukohalt. Ringlemiskulude taseme alandamine peab toimuma kõigepealt ühiskonnale mittevajalike kulude arvel, mis tekivad töö ebaratsionaalse organiseerimise tagajärjel.

See muidugi ei tähenda, et me ei peaks alandama ka puhtaid ringlemiskulusid ja taotlema nende osatähtsuse edasist vähendamist ringlemiskulude üldsummas. Peame võitlema liialduste vastu administratiiv-juhtimisaparaadis, pidevalt võitlema selleks otstarbeks kulutatavate summade osatähtsuse alandamise eest ringlemiskuludes. Samuti on täiendavaid ringlemiskulusid võimalik alandada samaaegselt veel töö parema organiseerimisega, s. o. vedude otstarbekama korraldamisega, kaupade hoidmistingimuste paran-

¹⁶ «Rahva Hääle» nr. 9 (4281), 11. jaan. 1957.

¹⁷ Tartu Kaubastu baasi nr. 1 materjalid 1956. a.

damisega, transpordivahendite kasutamise efektiivsuse tõstmisega jne.

NLKP XX kongressi direktiivides on juhitud tähelepanu ringlemiskulude alandamisele. Siin on mõeldud eelkõige ühiskonnale mittevajalike ringlemiskulude likvideerimist, mitte aga nende mehaanilist alandamist, mis kahjustaks nõukogude kaubanduse kultuuri. Kahjuks ei pöörata sellele küsimusele praktikas vajalikku tähelepanu. Seda on soodustanud ka rea väärisseisukohtade levik, nagu oleks sotsialistliku majanduse plaanipärane arendamine likvideerinud kõik mittetootlikud kulud rahvamajanduses. «Sotsialistlikus ühiskonnas on mittetootlikud kulud ringlemissfääris likvideeritud,»¹⁸ kirjutab prof. N. N. Rjazov. Sama seisukohta väljendab ka A. A. Belov: «Sotsialismi tingimustes on kulud ringlemissfääris tootlikud ja langevad kokku ühiskondlikult vajalikega.»¹⁹ Oma kandidaadiväitekirjas «Ringlemiskulude alandamise teed Läti NSV riiklikus jaekaubanduses» väidab P. Strazdina, et «eraomandi likvideerimine tootmisriistadele ja tootmisvahendeile likvideeris ekspluateerimissüsteemi ja võimaldas muuta mitmesugustes rahvamajandusharudes kogu kulutatud töö ühiskondlikult vajalikuks».²⁰ Seisukoht on absolutiseeritud. Ühiskondliku omandi kehtestamine tootmisvahendeile annab selleks võimaluse, kuid ei muuda veel kõiki kulusid ühiskondlikult vajalikeks. Edasi peab Strazdina tunnustama,²¹ et kaubaringluses eksisteerivad ka ühiskonnale mittevajalikud kulud, näiteks trahvid, ja väidab: «Seepeärast, et trahvid pole ühiskondlikult vajalikud, ei saa neid täielikult pidada ringlemiskulude hulka kuuluvaiks.»²² See seisukoht ei ole õige. Trahvide puhul on samuti tegemist ringlemiskuludega, seda tõestab kas või fakt, et trahvid raudteetranspordile, viivised kulutatud elektrienergia arvete mitteõigeaegse tasumise eest ja viivised krediidi mitteõigeaegse tagastamise eest arvestatakse kaubandusorganisatsioonide ringlemiskulude hulka (vaata kaubandusorganisatsioonide bilansi lisa nr. 5 «Ringlemiskulude aruanne jaettevõtteis ja ladudes»). Need on kõikide tunnuste poolest ringlemiskulud, seejuures aga ühiskonnale mittevajalikud kulud.

Õigeks ei saa pidada nende autorite seisukohti, kes arvavad, et ühiskonnale mittevajalike kulude esinemine nii puhaste kui ka täiendavate ringlemiskulude koostises tähendab nende muutumist lihtsaiks realiseerimiskuludeks, et nad sotsialismi tingimustes muutuvad samuti puhasteks ringlemiskuludeks. Sellisel juhul me

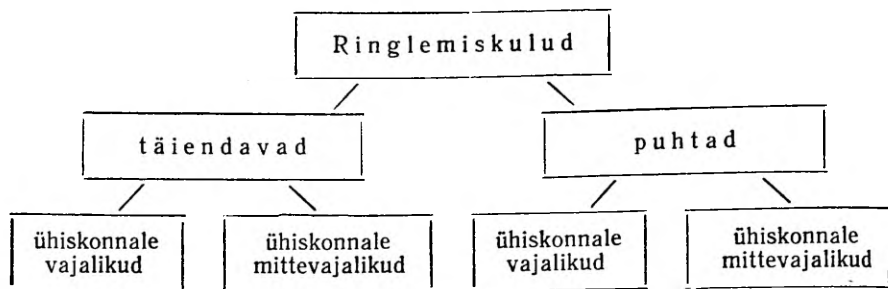
¹⁸ Н. Н. Рязов, Н. А. Тительбаум, Статистика советской торговли, Госполитиздат, М., 1951, lk. 226.

¹⁹ А. А. Белов, Анализ и планирование издержек обращения, Госторгиздат, М., 1951, lk. 13—20.

²⁰ П. Страздина, Пути снижения издержек обращения в государственной розничной торговле Латвийской ССР: (Кандидаадивäitekirj.) Rīga 1955, lk. 18—19.

²¹ Ibid., lk. 150.

²² Ibid., lk. 150—151.

Ringlemiskulude struktuur.

samastaksime nende olemust kapitalistlike ringlemiskulude olemusega. Kahjuks esineb sellist samastamist meie majandusalases kirjanduses. Nii näiteks ühes kaubandusökonoomika õpikus märgitakse: «Kui kaubad on veetud sinna, kus nende järele ei ole nõudmist, ja seepärast tuleb neid vedada teise rajooni, siis muutuvad need kulud lihtsaiks realiseerimiskuludeks.»²³ Kogumikus «Käibekulud NSV Liidus ja nende alandamise teed» viidatakse samuti sellele, et «juhtudel, kui kaupade vedu on ebaratsionaalne (näiteks kui veod on tingitud kaupade ebaõigest viimisest sinna, kus nende järele pole nõudmist, mispärast neid tuleb uuesti vedada teise rajooni jne.), muutuvad sellised kulud lihtsalt realiseerimiskuludeks».²⁴ Sellised seisukohad ei ole õiged. Kaupade ebaratsionaalsete vedude puhul ei ole sotsialismi tingimustes tegemist mitte nende vedude allutamiselega realiseerimise eesmärgile, vaid on mõnikord tegemist töö ebaõige organiseerimisega, mis omakorda on tingitud mõnede majandusmeeste lohakusest ja kaubandusökonoomika mitteküllaldasest tundmisest. Ühiskonnale mittevajalike täiendavate kulude kandmine puhaste ringlemiskulude hulka raskestab ka puhaste ringlemiskulude analüüsi ja võitlust puhaste ringlemiskulude kokkuhoiu eest. Võiks kujuneda arvamus, nagu oleksid puhtad ringlemiskulud juba oma iseloomult sotsialismi tingimustes ühiskonnale mittevajalikud.

Ringlemiskulude olemuse õige mõistmine sotsialismi tingimustes ja nende jaotamine, mis peab silmas ühiskonnale vajalike ja ühiskonnale mittevajalike kulude eristamist puhaste ja täiendavate ringlemiskulude puhul, tagab kõige otstarbekohasema kokkuhoiu-režiimi kindlustamise ringlemissfääris. Sealjuures ühiskonnale mittevajalikud kulud peaks kandma need, kes on süüdi nende tekkimises. Tuleks veelgi tõsta töötajate isiklikku vastutust ringlemissfääris. Sellega kindlustaksime ringlemissfääris ühiskondliku töö parema organiseerimise.

²³ Экономика советской торговли, Госторгиздат, М., 1955, lk. 392.

²⁴ Издержки обращения в СССР и пути их снижения, lk. 19—20.

О ПРИРОДЕ ИЗДЕРЖЕК ОБРАЩЕНИЯ ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ

О. Каазик

Резюме

Автор рассматривает природу издержек обращения и классифицирует их на дополнительные и чистые издержки обращения. Особое внимание обращается на деление издержек обращения на общественно необходимые и общественно ненужные, дополнительные и чистые издержки обращения.

Партия и правительство придают большое значение режиму экономики во всех сферах народного хозяйства, в том числе и в сфере обращения. В директивах XX съезда партии на VI пятилетку предусматривается снижение издержек обращения в государственной и кооперативной торговле. Но при снижении их социалистическое общество не одинаково относится ко всем издержкам обращения. Основное внимание следует обратить на издержки, обусловленные плохим хозяйствованием и которые у нас иногда еще имеют место. В статье показано значение снижения общественно ненужных издержек обращения на примерах государственной торговли Эстонской ССР. Наряду с этими издержками надо сокращать удельный вес чистых издержек и уменьшать дополнительные общественно необходимые издержки путем внедрения прогрессивных форм торговли и торговли техники.

Автор считает неправильной точку зрения, согласно которой общественно ненужные дополнительные издержки обращения в условиях социализма превращаются в чистые издержки обращения. Такая точка зрения отождествляет природу издержек обращения при социализме с издержками торгового капитала. При капитализме, когда целью капиталистов является производство и реализация прибавочной стоимости, издержки, связанные с реализацией товаров, приобретают главное значение и непрерывно возрастают. При капитализме издержки, обусловленные продолжением процесса производства в сфере обращения зачастую имеют специфический характер (издержки с целью повышения цены) и превращаются в чистые издержки. Такое положение исключено в условиях социализма. В советской торговле общественно ненужные издержки обращения являются результатом недостатков в организации и планировании товарооборота.

MÖNINGATEST MAJANDUSLIKU MÖTTE UURIMISE KÜSIMUSTEST *

E. Mikkelsaar

Käesolevas artiklis tahetakse kriitiliselt puudutada olukorda majandusliku mõtte ajaloo uurimise alal ning seoses sellega asetada teadusliku arvamuse ette mõned meie arvates olulised küsimused, mis ühiskonna- ja majandusteaduste edasise arendamise huvides vajavad põhjalikumat kaalumist ja arutlemist ning peatset lahendamist.

NLKP XX kongress kritiseeris teravalt lubamatut mahajäämust teadusliku töö alal ühiskonnateaduste valdkonnas ja tõstis esiplaanile rea tähtsaid ideoloogilis-teoreetilisi ning majanduspoliitilisi probleeme, millede lahendamine on meie majandus- ajaloo-, õigus- ja filosoofiateaduste pakilisemaks ülesandeks. Mõistes otsustavalt hukka marksismi-leninismi olemusele võõra isikukultuse, mis kahjustavalt pidurdas ühiskonnateaduste loovat edasiarendamist ning süvendas dogmatismi, taastas partei XX kongress leninlikud printsiibid ühiskondlikus elus ja avas seega soodsad perspektiivid teaduslikeks uurimusteks ka ühiskonnateaduste alal.

Kongressijärgsel perioodil ilmnebki loomingulise elavnemise ja aktiivsuse suur kasv ühiskonnateaduste arendamise alal.

Viimastel aastatel, seoses grandioosete praktiliste ülesannetega NSV Liidu sotsialistliku rahvamajanduse igakülgtsel arendamisel, sotsialistliku ülesehitustöö tohutute edusammudega rahvademokraatiamaades, millede lahendamine toimub tõusva sotsialistliku ja laguneva kapitalistliku majandussüsteemi kooseksisteerimise ning võistluse tingimustes, tõuseb ühiskonnateadustest objektiivselt esiplaanile marksistlik-leninlik majandusõpetus. Selle kiire arendamise vajadus esitab eriti pakilised nõuded taoliste sotsiaal-majanduslikele teadustele, nagu poliitiline ökonomia, majanduslike õpetuste ajalugu, konkreetset majandusteadused, majandusgeograafia, statistika ja rida teisi.

Tuleb märkida, et vaatamata sotsialismi ehitamise majandusliku külje ja marksistlik-leninliku majandusõpetuse esilekerkimise paratamatuse tunnustamisele kõigi meie ühiskonna- ja majandusteadlaste poolt, ei anna tegelik teaduslik töö praegu veel küllaldaselt neid tulemusi, mida partei XX kongress majandusteadlastelt nõuab. Kui rääkida poliitilisest ökonomiast ja konkreetse ökonoo-

* Avaldame mõttevahetuse korras.

mika väga mitmesugustest teadusharudest, siis tuleb märkida teatud edusammu eeskätt põllumajanduse aktuaalsemate probleemide tõstatamise alal (materიაalse huvitatuse printsiip ja selle rakendamine, kolhoositootmise omahinna ning laiendatud taastootmise küsimused). Mõnevõrra on aktiveerunud ka tööstusökonoomika küsimuste asetamine ja lahendamine, kuid sotsialismi poliitilise ökonoomia probleemide lahendamise valdkonnas esineb seni veel mahajäämus.

Kui aga peatuda olukorral majandusliku mõtte ajaloo uurimise, eriti sotsialismi ajajärgu majandusliku mõtte arengu uurimise valdkonnas, siis torkab sinu silma ja annab end tunda teatud mahajäämus, millel on nii kvantitatiivne kui ka kvalitatiivne, nii üleliiduline kui ka liiduvabariiklik iseloom. Mahajäämus esineb siin selles mõttes, et kui suurem osa ühiskonnateadustest on juba asunud sotsialistliku korra uurimisele, kui sotsialismi viljastavates tingimustes on tekkinud ja on tekkimas rida uusi majandusteaduse harusid, mis edukalt teenivad sotsialismi ehitamise ülesandeid, siis majandusliku mõtte ajalugu kui teadus pole seni veel kahjuks leidnud endale, nagu öeldakse, küllaldaselt liikumapanevaid jõude, et hõlmata ka kogu Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni järgset perioodi.

Seda viimast väidet kinnitab kas või teadusliku töö kvantiteet viimaste aastakümnete kestel majandusliku mõtte ajaloo uurimise küsimustes. Kui siit otsida ulatuslikumaid uurimusi meie maa kohta, siis saab mainida ainult mõningaid teoseid. Siinkohal tuleb märkida, et pärast D. I. Rosenbergi surma (1949) ei tegele ükski teaduslik asutus vajalikul määral majandusliku mõtte ajaloo marksistlik-leninliku etapi uurimisega. Kuigi on ilmunud sellised uurimused, nagu NSVL TA Majandusinstituudi teadlaste kollektiivi teos «Vene majandusliku mõtte ajalugu» I köide (feodalismi ajajärk) ja ENSV TA Majandusinstituudi teaduslike töötajate kollektiivi kirjutatud «Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis 19. sajandil» ning rida teisi monograafilisi uurimusi, siis ei muutu sellega kaugeltki veel normaalseks olukord nõukogude perioodi majandusliku mõtte ajaloo uurimise põhiküsimuste lahendamisel.

Meie ei taha hoopiski eitada mineviku majanduslike vaadete uurimise vajadust ja selle kasulikkust tänapäevale. Tuleb tähendada, et varemate perioodide majandusliku mõtte ajaloo uurimisel on tähtis koht mineviku ühiskondlik-poliitiliste vaadete aluse ja sisu mõistmisel üldse, eriti aga mineviku kultuuripärandi marksistlikul hindamisel ja ümberhindamisel. See on vajalik ülesanne nii NSV Liidu kui terviku, aga samuti ka üksikute liiduvabariikide seisukohalt lähtudes. Tänapäeval majandusala kaadri ettevalmistamise protsessis on sellist eesmärki taotlevatel töödel mitte ainult puhtajalooline, historiograafiline, vaid ka sügavalt praktiline väärtus ning kasvatuslik tähtsus.

Mineviku majandusliku mõtte progressiivse pärandi uurimise

vajaduse alahindamine ja eitamine oleks ekslik. Kuid samasuguseks vääratuseks tuleks pidada ka seda, kui kaldutakse teise äärmusse, s. o. kui hakatakse ülehindama mineviku majandusliku mõtte ajaloo uurimist ja loobutakse nõukogude perioodi majandusliku mõtte ajaloo probleemide uurimisest. Käesoleval momendil on just see oht olemas. Küsimus seisab selles, kas majandusliku mõtte ajaloo alane uurimistöö õigustab ennast täielikult, kui kõik sellealaste teadlaste jõud suunatakse mineviku (peamiselt kapitalismi ajajärgu) probleemide uurimisele, samal ajal aga olevik — sotsialism —, olles tegelikult andnud juba küllaltki soliidse majandusliku mõtte arenemise ajaloo, seisab alles uurimata ja üldistamata.

Kui vaatleme kriitilise pilguga töid, mis on kirjutatud mineviku majandusliku mõtte ajaloo kohta, siis peab kahjuks märkima, et paljudes neist pakutakse majandusliku mõtte uurimise sildi all poliitiliste vaadete arengu ajalugu. Majandusliku mõtte spetsiifilised küljed ei leia sel juhul konkreetset käsitlust ja majandusliku mõtte koht komponendina vaadete üldsüsteemis on väga puudulik. Taolistes töodes on tihti raske jälgida, mis on siis tegelikult uurimisobjektiks olnud, milline on majandusliku mõtte ja majanduslike vaadete koht ja osa ühe või teise ühiskonna pealisehituses. Nii on ilmunud rida artikleid ja brošüüre, kust tõesti on raske leida, millisest mõttest autor jutustab, kas ühiskondlik-poliitilisest, majanduslikust või filosoofilisest. Lugeses mainitud töid ja analüüsides nende puudusi tekib paratamatult mõte, et antud küsimuses valitseb mõningane segasus ning teadusliku organiseerituse puudumine. Pole veel välja töötatud metodoloogilisi printsiipe, mis teaduslikult põhjendaksid eri ühiskondlike õpetuste ajaloo omavaheolist seost ning ühtlasi ka erinevusi, nende konkreetset kohta ja osa ühiskonna pealisehituses. Kuivõrd aga vastavat metodoloogiat pole välja töötatud, siis see viibki just selle paheni, et kirjutistes ühiskondlike õpetuste ja vaadete kohta kaovad selged piirjooned filosoofia ajaloo, majanduslike õpetuste ajaloo ja poliitilise mõtte ajaloo kui teaduste vahel, segatakse ära nende uurimisobjektid. Teaduslikud töötajad ühe või teise ühiskonnateaduse ajaloo alal aga dubleerivad üksteist ja käivad jahil võrastel jahimaadel. Metodoloogiliste printsiipide puudumisel on veelgi kaugemale ulatuvad tagajärjed. Need tagajärjed avalduvad loendamatu näidetes, kus ühtedele ja samadele mõttemaailma esindajatele antakse vastuolulised hinnangud ajaloolaste, filosoofide, majandus- ja õigusteadlaste poolt. Sealjuures esineb arvukalt ka juhtumeid, kus viimaste poolt antakse ühiskondliku mõtte arenemise erinev perioodiseering, mis veelgi suurendab antud küsimustes juba olemasolevat segadust.

Teaduslike töötajate töö kokkuhoiu mõttes ja nende jõupingutuste asjatu kulutamise vältimiseks on tarvis eelkõige kõrvaldada puudujääk metodoloogia alal. Selleks aga on kõigepealt vaja

konkretiseerida iga konkreetse ühiskonnateaduse ajaloo, sealhulgas ka majandusliku mõtte ajaloo uurimisobjekt. Samuti tuleks igal uurijal rangelt sellest objektist kinni pidada. Sel viisil on võimalik kiiremini uurimistööga välja jõuda kaasajani ning likvideerida mahajäämus eriti majandusliku mõtte ajaloo alases uurimistöös. Üldiste metodoloogiliste printsiipide väljatöötamise kiirendamine, samuti ka uurimisobjektide konkretiseerimine iga üksiku ühiskonnateaduse ajaloo osas nõuab senisest suuremat loominguulist koostööd ajaloolaste, majandusteadlaste, filosoofide ja õigusteadlaste vahel, antud juhul eriti ühiskondlike õpetuste ja ühiskondliku mõtte ajaloo uurimise valdkonnas. Selline koostöö ja vastastikuse mõttevahetuse laiendamine likvideeriks dubleerimise võimalused, ühtlustaks tunduvalt ühiskondliku mõtte arenemise ajaloo periodiseerimist ning lähendaks oleviku probleemidele.

Siinkohal tahetakse eriti rõhutada seda asjaolu, et just mahajäämus oleviku probleemide osas on tekitanud real juhtumeil arvamusi, mis on igapäevases elus küllaltki levinud, nagu oleks majandusliku mõtte ajalugu ainult minevikulise tähtsusega distsipliin ja nagu ei omaks ta teadusena erilist kaalu tänapäeva aktuaalsemate majandusteoreetiliste küsimuste lahendamisel. Selline hoiak, olukord ja arvamused vajavad aga õige tõsisrevideerimist, sest nad on kahjulikud nii sotsialistliku majanduse kui ka marksistlik-leninliku majandusliku õpetuse edasiarendamisele. Meie arvates pole mõeldav ükski arenev majandus ilma majandusliku mõtte arenemiseta, järelikult ka ilma viimase arenguloota ning selle õpetlike, kasulike tulemusteta. Nii on ka sotsialismi ülesehitamise käigus NSV Liidus ja rahvademokraatia maades arenenud ja areneb rikkalik majanduslik mõtte ning tal on oma seaduspärasused ja iseärasused. Sotsialismi perioodil on kujunenud rikkalik majandusliku mõtte alane materjal, mis kahjuks pole leidnud teoreetilist üldistust. Niisiis peab majandusliku mõtte ajalugu muutuma mineviku mõtete arenemislugu seletavast teadusest sotsialismi otseselt teenivaks teaduseks.

Sotsialismi vajadusi otseselt teenivaks teaduseks võib majandusliku mõtte ajalugu muutuda siis, kui tema uurijad pühendavad oma peatähelepanu sotsialismi majandusliku mõtte arenemisele ning annavad oma uurimiste tulemused sotsialistliku ülesehitustöö tänapäeva aktuaalsemate küsimuste lahendamiseks. Praktika näitab, et selle järele tunneb vajadust nii majanduse kui ka majandusteaduste arenemine. Tooksime siinkohal vaid ühe olulise ja ühtlasi elulise näite. Meil ilmus hiljuti juhtivate majandusteadlaste kollektiivi poolt koostatud poliitilise ökonomia õpiku kolmas trükk. Teatavasti on senistele trükkidele ette heidetud deklaratiivsust sotsialismi probleemide käsitlemise osas ja see kriitika on õige. Mainitud õpiku deklaratiivsuse üheks põhjuseks tuleb pidada ajaloolis-kriitilise sisu puudumist selle töö sotsialismi poliitilist ökonomiat käsitlevas osas. Muidugi pole see

antud osa deklaratiivsuse ainus, kuigi meie arvates küllaltki oluline põhjus. Uurides poliitilise ökonomia õpiku sotsialismi käsitlevat osa on ilmselt näha, et autoritel pole kasutada sotsialismiperioodi kohta ajaloolis-kriitilise iseloomuga töid. Selle põhjuseks on sotsialismiperioodi majandusliku mõtte arengu uurimatus. On üldiselt teada, et K. Marx pühendas kapitalismi põhilise majandusseaduse — lisaväärtuse seaduse avastamiseks kapitalistliku majanduse otsese uurimise kõrval erilist tähelepanu oma eelkäijate ja oma kaasaegsete majandusteadlaste vaadete kriitilisele analüüsile («Lisaväärtuse teooriad»). Marx nimetas seda oma uurimise kriitilis-ajalooliseks osaks ja omistas sellele osale erilise tähtsuse kogu oma uurimistöös kapitalismi poliitilise ökonomia alal. Sama tuleb tähendada V. I. Lenini kohta, kes samuti selleks, et kirjutada uurimust monopolistliku kapitalismi kohta «Imperialism kui kapitalismi kõrgem staadium», tegi ära hiiglasliku ajaloolis-kriitilise iseloomuga töö, mis kannab pealkirja «Vihikud imperialismi kohta». Kahjuks seda, mis osutus vajalikuks K. Marxile ja V. I. Leninile uurimistöö edukaks kulgemiseks, ei hinnata meil sotsialismi poliitilise ökonomia arendamise protsessis veel küllaldase tõsidusega. Sotsialismi poliitilise ökonomia alastes uurimustes ei ole poliitökonoomidel seni olnud kasutada selliseid ajaloolis-kriitilise iseloomuga töid. Antud asjaolu aga pidurdab tunduvalt poliitökonoomia ja ka konkreetsete majandusteaduste edasist tõhusat arenemist.

Resümeerides eespool esitatut tuleb pidada vajalikuks asuda majandusliku mõtte arenguloo sotsialismiperioodi uurimise metodoloogia väljatöötamisele. Antud ülesanne nõuab eelkõige majandusliku mõtte ajaloo uurimisobjekti täpsustamist, eriti aga sotsialismiperioodi majandusliku mõtte arenguloo uurimisobjekti ja periodiseerimise teaduslikku põhjendamist. Selle probleemi lahendamise vajab aga üldse ühiskonnaõpetuste sotsialismiperioodi arengu ajaloo uurimisobjekti ja periodiseerimise teaduslikku põhjendamist. Seda pole siiani ühiskonnateadlaste poolt kahjuks tehtud, kuid see oleks ühiskonnateaduste edasise arendamise huvides hädavajalik.

О НЕКОТОРЫХ СОВРЕМЕННЫХ ВОПРОСАХ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

Э. Миккельсаар

Резюме

В данной статье делается попытка дать критический анализ изучения истории экономической мысли. Интересы экономической науки требуют обсуждения некоторых вопросов, затрагиваемых в работе.

Изучение вопросов истории экономической мысли в настоящее время представляет собой наиболее отстающий участок по сравнению с другими экономическими и историческими науками. Объектом исследования обычно являлась лишь экономическая мысль досоветского периода. Поэтому создавалось ложное представление, что после Великой Октябрьской социалистической революции не было дальнейшего развития экономической мысли.

Глубокое научное исследование и обобщение исторического развития экономической мысли в условиях диктатуры пролетариата помогает дальнейшему развитию политической экономии социализма, а также созданию всесторонней истории советского общества. История экономической мысли в Советском Союзе дает ценный материал для идеологической борьбы в современных условиях против ревизионизма, оппортунизма и других антиленинских извращений.

История экономической мысли должна стать наукой, непосредственно служащей интересам социалистического общества.

HANS PÖÖGELMANNI MAJANDUSLIKEST VAADETEST

A. Kõrna

Marksistliku majandusliku mõtte ajaloos Eestis on väljapaistval kohal Hans Pöögelmann (1875—1938) — eesti tööliikumise üks juhte 1905.—1907. a. ja 1917 a. Oktoobrirevolutsioonis, nõukogude võimu aktiivsemaid rajajaid Oktoobrirevolutsiooni järgsel perioodil Eestis.

Hans Pöögelmann oli mitte ainult revolutsionäär, poliitika- ja ühiskonnategelane, vaid ka viljakas ajakirjanik ja poeet. Olles omandanud majandusteadusliku hariduse, on ta avaldanud ka rohkearvulisi töid majandusteaduse valdkonnast.

Käesolevas artiklis peetaksegi silmas H. Pöögelmanni majanduslikke vaateid, tema osatähtsust marksistliku majandusõpetuse levitamisel ja populariseerimisel, eriti käesoleva sajandi esimesel aastakümnel, samuti ka kodanliku Eesti majanduse marksistlikul analüüsimisel ja hindamisel kodanliku diktatuuri perioodil Eestis.

H. Pöögelmann oli laialdaselt haritud marksist, kes põhjalikult tutvus marksistliku kirjandusega, marksismi-leninismi klassikute töödega. Tema marksistlike majanduslike vaadete kujunemine toimus 1905.—1907 a. revolutsiooni eelsel perioodil. Sel ajal kirjutatud majandusteaduslikud tööd, nagu «Majandusteaduse õpetus», peegeldavad autori marksistlike vaadete keerukat kujunemisprotsessi. Nende teoste mõningane analüüs antud artiklis ei pea silmas mitte ainult H. Pöögelmanni majanduslike vaadete arenemise selgitamise eesmärki, vaid heidab valgust ka marksistliku majandusõpetuse levimisele sel perioodil Eestis ning H. Pöögelmanni tähelepanuväärsele osale marksistliku majandusteooria populariseerimisel, selle viimisel eesti töörahva hulkadesse.

* * *

Käesoleva sajandi esimestel aastatel kujutas Eesti endast Vene sõjalis-feodaalse imperialismi tööstuslikult enam-vähem arenenud ääremaad, kus kapitalistlikule majandusele omased sisemised vastuolud olid äärmiselt teravad, tingituna eesti tööliiklasi majandusliku ekspluateerimise intensiivsusest, mida süvendas veelgi rahvuslik rõhumine ja ebavõrdsus. Kapitalismi põhilise vastuolu teravnemine Eesti majanduses väljendus üha hoogsamas

tootmise kontsentratsioonis, suurtootmise arengus. Niisugustes tehastes, nagu «Dvigatel», «Volta», Balti Puuvillamanufaktuur jt. töötas tuhandeid töölisi. Samal ajal koondus kapital suuremate tööstus-, kaubandus- ja finantsmagnaatide kätte. Tsentraliseeritud kapitali abinõud tööliste ekspluateerimise tugevdamiseks suuremate kasumite saamise eesmärgil põhjustasid klassivõitluse teravnemist. Kapitalistlike agraarsuhete valitsemine Eesti põllumajanduses tähendas kehv- ja kesktalurahva diferentseerumist, nende rohkearvulist majanduslikku laostumist, millega eesti külas oli tekkinud suur tööjõureserv linnas arenevale suurtööstusele. Agraarne ülerahvastus muutus tõsiseks probleemiks, mis paelus mitmesuguste klasside huve kaitsvate teoreetikute tähelepanu ja põhjustas rahulolematust tsarismi isevalitsusliku korraga, valitsevate majanduslike suhetega.

Kapitalistlik ekspluateerimine maal, põimudes läbi feodaalse ekspluateerimise jäänustega, teravdas stiihilist klassivõitlust ja sotsiaalseid vastuolusid külas. Üle poole Eesti külaelanikkonnast oli ilma maata.

Nendes majanduslikes ja sotsiaalsetes tingimustes küpses pind, millele teadusliku sotsialismi seemne langemine põhjustas kiiresti revolutsiooniliste võrsete sirgumist.

Juba möödunud sajandi viimastel aastatel tutvutakse illegaalsetes töölisringides marksistliku teooriaga. Tekib marksistlik ring intelligentsi hulgas (1893. a. üliõpilasring Tartu ülikoolis). 1899. a. tekkis marksistlik grupp Pärnus.¹ Demokraatliku intelligentsi esindajad õpivad tundma materialistliku maailmavaate aluseid. Kuid marksism ei olnud veel seotud töölisliikumisega, selle ülesande täitmisele asus 1902. a. loodud VSDTP Tallinna organisatsioon.

Nendes ajaloolistes tingimustes alustab avalikku kirjanduslikku tegevust Hans Pöögelmann.

Pöögelmann avaldas rea artikleid ajalehtedes «Sakala» ja «Olevik», esinedes andeka ja lootustandva ajakirjanikuna. Intensiivsem kirjanduslik tegevus algab alates 1899. aastast, mil ta siirdub tööle ajalehe «Postimees» juurde Tartusse. See oli eesti rahvusliku kodanluse nn. eduerakonna, kelle eesotsas oli J. Tõnisson, häälekandja.

Oma esimestes kirjanduslikes töodes orienteerib autor lugejat nende sotsiaalsete klassivastuolude mõistmisele, mis olid sel ajal välja kujunenud eesti külas ja linnas. Näiteks artiklis «Sõnakene töölistele» kirjeldab autor tööstustööliste viletsaid elu- ja töötingimusi vabrikutes. Ta paljastab kapitalistlikku ekspluateerimist, tõi küll, veel mitte teadusliku sotsialismi positsioonidelt. See oli stiihiline kapitalistliku majandussüsteemi pahede kriitika.

Selleks et leida teadusliku vastust sel ajal väga aktuaalsetele majanduselu küsimustele, otsustab Pöögelmann täiendada oma

¹ H. Moosberg, Võitlus VSDTP organisatsiooni loomise eest Eestis (aastad 1895—1904). «Eesti Kommunist» nr. 9, 1956, lk. 63.

teadmisi ja asub 1903. a. sügisel õppima Leipzigi kaubandusülikooli. Siin tutvub ta üksikasjaliselt kodanliku majandusteadusega üldse, eriti aga laialdaselt levinud saksa ajaloolise koolkonna majandusteadlaste (Kleinwächter, List, Hildebrand, Schmoller) vaadete ja teooriatega.

Valitsevate kodanlike majandusteooriatega tutvumine ei saanud rahuldada kriitiliselt mõtlevat Pöögelmanni. Saksa ajalooline koolkond ei lahendanud töörahva olukorra, kapitalistliku ekspluateerimise jms. probleeme. Majanduslikku ja sotsiaalset olukorda Pöögelmanni kodumaal iseloomustasid aga üha enam teravnevad majanduslikud ja sotsiaalsed vastuolud kodanluse ning töölisklassi vahel. Kõpsesid tingimused sotsiaalseks revolutsiooniks, millest oma majandusliku olukorra tõttu valmistus kõige aktiivsemalt osa võtma töölisklass nii linnas kui ka maal. Ka rahvusvaheline tööliikumine oli muutunud võimsaks ja sellele kõigele tuli vastust otsida sotsialistlikust kirjandusest.

Pöögelmann tutvub sotsialistliku majandusteadusliku ja poliitilise kirjandusega, uurib erilise tähelepanuga Marxi—Engelsi töid. Marksismi uurimine, põhjalik tutvumine selle teoreetiliste alustega muudab Pöögelmanni marksistliku teooria veendunud pooldajaks. Marksistlikus poliitilises ökonomias leiab Pöögelmann vastuse põletavaile päevaküsimustele oma kodumaal.

Oleks ebaõige arvata, nagu oleks Pöögelmann Leipzигis õppimisega otsekohe muutunud järjekindlaks marksistiks. Esialgu on Pöögelmanni majanduslikes vaadetes veel tunda saksa sotsiaaldemokraatia reformistlikku mõju (kuigi Pöögelmann ei läinud reformistlikku teed, vaid asus aktiivselt osa võtma 1905. a. revolutsioonilistest sündmustest); samuti esineb Pöögelmannil ka üksikutes majandusteoreetilistes küsimustes, nagu näeme allpool, veel võõraid seisukohti ja üksikuid vulgaarmajandusteaduse elemente. Kuid tähtsamates ja põhilistes poliitilistes küsimustes on Pöögelmann, pöördudes 1905. a. sügiseks tagasi Tallinna, marksistlikel positsioonidel ja asub energiliselt VSDTP Tallinna organisatsiooni revolutsioonilise tiiva ridadesse.

Leipzигis olles asub Pöögelmann kirjutama suuremat eestikeelset teost poliitilise ökonomia alal — «Majandusteaduse õpetus»², mis ilmus 1907 a. Peterburis ja oli marksistliku majandusliku mõtte ajaloos Eestis sel perioodil üheks põhjalikumaks teoseks, milles marksistliku majandusõpetuse propaganda põimub läbi autori isiklike subjektiivsete majanduslike vaadetega. Teoses käsitleb Pöögelmann kõige olulisemaid poliitilise ökonomia probleeme ja annab vastavalt ka lühiülevaate majandusõpetuste ajaloost nendes küsimustes. Peale Marxi tööde kasutab Pöögelmann teoses laialdaselt mitmete saksa kodanlike majandusteadlaste töid, kellele mõningaid seisukohti ta omaks võtab, kuid suurema osa aadressil avaldab ta tõsist kriitikat marksistlikelt positsioonidelt, mis-

² H. Pöögelmann, Majandusteaduse õpetus, Peterburi 1907.

tõttu teos oli selleaegsetes tingimustes Eestis kahtlematult olulise tähtsusega, seda enam, et raamatus kritiseeritakse ka sel ajal sagedamini eesti keeles ilmuma hakanud kodanlike majandusteadlaste töid. Tuleb silmas pidada, et teaduslik majanduslik mõte Eestis oli laiemates rahvahulkades suhteliselt nõrgalt arenenud. Tartu ülikoolis õppinud intelligents oli põhiliselt tuttav majandusõpetustega, kuid laiemate rahvahulkadeni need teadusalased teadmised ei jõudnud ja ettekujutus neist oli udune.

Teose esimeses osas, kus Pöögelmann iseloomustab poliitilise ökonoomia põhimõisteid ja uurimisobjekti, esineb veel palju ebaselgust ja vulgaarmajandusteaduse elemente. Selliste põhimõistete, nagu «majandusliku tegevuse eesmärk ja stiimul», inimeste «tarvidused» ja «varad» seletamisel abstraherub autor tootmissuhete iseloomust ja konkreetsetest ajaloolistest tingimustest. Eemaldudes konkreetsest ajaloolisest olustikust ja tootmissuhete iseloomust satub ta ekslikele seisukohtadele. Nii näiteks toob ta majandusliku tegevuse stiimulina inimeste «omakasü», «ühiskonna tulu», milles väljenduvat iga indiviidi kui ühiskondliku olevuse «omakasü». Tegelikult sõltuvad majanduse iseloom ja stiimul valitsevatest tootmissuhetest. Tõsi, teisel, rääkides tootmise stiimulist, milleks ta peab inimestel oma vajaduste rahuldamist, väidab Pöögelmann juba, et pole mingisugust ühist «tarvidust» kapitalistlikus ühiskonnas, kus «tugevam seltskond» (s. o. klass) nõrgema töövilja omastab.

Hinnatav on aga Pöögelmanni poolt ühiskonna majanduse arengu protsessi iseloomustamine seaduspärase protsessina. Ta heidab kõrvale vaated, nagu areneks majandus «loomusunnil», «isevoolu», ja kinnitab, et majanduses kui kogunähtuses esineb «kord» (s. t. seaduspärasus). Seega lähtub autor õigetest alustest ja vaatamata mitmetele ebaselgetele poliitilise ökonoomia kui teaduse definitsioonidele, nagu «majandus on korraldatud varade muretsemine» või «täpsemalt nimetatakse majanduseks inimeste plaanipärast tegevust endi vajaduste rahuldamiseks», peab ta siiski poliitilise ökonoomia uurimisobjektiks majandusseadusi, majanduses esinevaid seaduspärasusi. Selline seisukoht on autoril võetud aluseks ka tähtsamate majanduslike kategooriate ja nähtuste analüüsimisel. Kuigi Pöögelmann oli lähedal poliitilise ökonoomia marksistliku definitsiooni mõistmisele, segasid teda nähtavasti kodanliku poliitilise ökonoomia kontseptsioonid, saksa majandusteadlaste-professorite õpetus, kelle loenguid ta Leipzigi ülikoolis oli kuulanud. Võrreldes aga sel ajal Eestis üldiselt levinud vaadetelega antud küsimuses, tegi Pöögelmann suure sammu edasi. Eri-nevalt kodanlikest majandusteadlastest vaatleb ta majanduslikke kategooriaid enamasti ajalooliselt, nende kujunemise, arenemise ja hukkumise protsessis. Ta võtab aluseks marksistliku teesi, et ühiskonna majanduse arenemise võtit ei tule otsida mitte inimpeades, vaid tootmisviiside arenemises.

Pearõhk on teoses asetatud kapitalistliku majanduse analüüsimisele. Pöögelmann on kirglik kapitalismi paljastaja. Ta näitab, et kapitalismi aluseks, s. o. kapitalistlike tootmissuhete aluseks on tootmisvahendite eraomand. Viletsuse, hädade ja pahede põhjuseks peab ta eraomandit, mis tuleb autori arvates asendada ühiskondliku omandiga. Autor leiab, et kapitalism on paratamatu ajalooline arenemisaste, mida inimkond peab läbima, kuid niisama paratamatult viib ühiskonna areng sotsialismi.

Iseloomustades kapitalismi Venemaal, hüüab Pöögelmann: «Venemaad rõhub tagurline revolutsioonivastane vool ja kohutav tööpuudus sammub tal kaasas. Sajad tuhanded töölised kannatavad nälga; röövimised, näljasurm, enesetapmised on sagedad nähtused. Ja seda kõike rõhutakse töölisklassile tulega, tinaga ja rauaga peale ühe seltskonna-korra nimel, mille olusid ainuõigeks ja pühaks nimetatakse, mida ajaloos jäädavaks peetakse!»³

Teoses käsitletud tähtsamad probleemid: väärtusteooria, kapitalistliku tootmisprotsessi kaksikiseloome — tööprotsess ja väärtuse kasvu protsess — on esitatud marksistlikult. Sellega andis Pöögelmann suure panuse eestikeelsesesse majandusteaduslikku kirjandusse ja aitas kaasa Eesti töölisklassi marksistlike majandusteaduslike vaadete kujundamisele.

Teoses esitatakse marksistliku väärtusteooria alused ja kaitsakse neid vulgaarmajandusteadlaste rünnakute eest. Peatükis «Varade valmistamine» näitab autor, et materiaalsete hüvede loojaks on töö. Töök nimetab ta inimese jõu kulu füsioloogilises mõttes, mille eesmärgiks on tarbeesemete valmistamine, vahetamine ja tarbimine. Selle definitsiooni kohaselt võib muidugi kõiki ühiskonna liikmeid lugeda töötajateks, sest vahetamine kui kaupmeeste tegevusala, söömine kui tarbimine jne. osutuvad autori järgi tööks. Antud definitsioon näitab Pöögelmanni mitte veel küllaldast teoreetilist (marksistlikku) ettevalmistust.

Autor on seisukohal, et väärtuse loob inimtöö. Polemiseerides nendega, kes peavad loodust ainsaks rikkuse allikaks, väidab autor: «... kätte ei muretse loodus inimesele midagi; see talitus jääb inimese enese hooleks.»⁴ Eelnevalt osutab ta sellele, et loodus on inimtöö vajalikuks tingimuseks. Teravalt kritiseerib autor vulgaarse koolkonna üht tähtsamat majandusteadlast Say'd, kes pidas väärtuse loojateks tööd, kapitali ja maad. Pöögelmann nimetab niisugust vaadet «meeletuks».

Samuti kummutab autor mahajäänud tööliste hulgas kodanlike majandusteadlaste poolt levitatud vaateid, nagu looksid väärtust, materiaalseid hüvesid masinad. Teoses näidatakse, et «ilma inimtööta ei ole nad midagi. Nad on ise inimtöö saadused». Pöögelmann kritiseerib marksistlikelt seisukohtadelt Smith'i, Ricardo, Rodbertuse ja Böhm-Bawerck'i vaateid väärtuse küsimuses.

³ H. Pöögelmann, op. cit., lk. 27.

⁴ Sealsamas, lk. 82.

Kauba olemuse, ta omaduste — tarbimisväärtuse ja väärtuse analüüsi osas on Pöögelmann põhiliselt Marxi õpetuse positsioonil.

Neis tingimustes, milles ilmus «Majandusteaduse õpetus», oli raamatul suur tähtsus mitte ainult intelligentidele, vaid ka laialdastele töölisringkondadele, sest esmakordselt andis Pöögelmann eesti keeles tööliste käsutusse Marxi lisaväärtuse teooria, võimaldas töölistel jõuda teoreetilisele arusaamisele kapitalistliku ekspuaterimise olemusest, kapitalistliku tootmisviisi põhilisest eesmärgist, kapitalistide rikastumise tõelistest teedest ja vahenditest. Pöögelmann andis eesti lugejale ülevaate Marxi õpetusest kapitali kohta.

Kapitali ja lisaväärtuse teooriale pühendatud osas ründab ta ägedalt «kodanluse advokaate», nagu ta nimetab kodanlikke majandusteadlasi, kes seletavad nii kapitali esialgset akumulatsiooni kui ka kapitalistlikku akumulatsiooni kokkuhoidlikkusega. «Pettus ja vägivald — need kaks on kapitali hälli ääres seisnud, need mõlemad kosutavad ja kasvatavad teda tänapäevani edasi,»⁵ vastab neile Pöögelmann.

Pöögelmann analüüsib mitmesuguste majandusteaduslike koolkondade kapitaliteooriaid, näidates merkantilistide ja füsiokraatide vaadete ajaloolist piiratust; energiliselt polemiseerib ta vulgaarse koolkonna esindaja Say'ga, sest viimase vaated olid laialdaselt levinud ka eesti kodanluse ringkondades. Tsiteerides Say'd, kes pidas kapitaliks kõike, mis on inimesele kasulik, ja sissetulekuks seda, mida inimene välja ei anna, ütleb Pöögelmann: «Seda-mööda oleks kõige suurem sissetulek — paljasjalgsetel, sest et nemad kõige vähem välja annavad. Niikaugele võivad isegi ... teadusmehed oma mõttekäigus minna.»⁶ Saksa ajaloolise koolkonna majandusteadlastest kritiseerib ta Wagnerit ja Kleinwächterit, kes pidasid kapitaliks tööriistu. Pöögelmann vastab neile Kautsky sõnadega, et kivi, millega ahv pähkli katki lööb, oleks siis ka kapital. Ta tunnistab veendunult õigeks Marxi definitsiooni: «Kapital on seega väärtus, mis selleks tegevusse on pandud, et ta lisaväärtust kaasa tooks.»⁷

Piirdumata ainult definitsiooni esitamisega iseloomustab autor üksikasjaliselt lisaväärtuse tootmise protsessi. Lisaväärtus saab tekkida siis, kui tööjõud on kaup. Nagu autor näitab, sünnib see «... kui ta (s. o. tööline — A. K.) oma tööjõu üle ise peremees on ... ja ... kui tal kõik puudub, mis oma tööjõu iseseisvalt tarvitamiseks vaja läheb».⁸ Analüüsides tööjõu kui kauba kujunemist näitab autor, et rohkearvuliste väiketootjate olemasolu, s. o. niisuguse tööjõu olemasolu, kes on varustatud maalapikesega, takistab Venemaal kapitalistliku suurtööstuse arenemist. Kuid autor

⁵ H. Pöögelmann, op. cit., lk. 162.

⁶ Sealsamas, lk. 141.

⁷ Sealsamas, lk. 153.

⁸ Sealsamas, lk. 155.

on kindel selles, et aegamööda tõrjub kapitalistlik suurtööstus välja väiketööstuse ja käsitöö.

Kapitalistlikus tootmisprotsessis, kus tööjõud tootlikult funktsioneerib, luuakse tööliste poolt suurem väärtus, kui on tööjõu väärtus, ja tekkiv lisaväärtus ongi kapitalistide rikastumise allikas. Kohati Pöögelmann eksleb, olles arvamusel, et kui kapitalist tasuks töölistele tööjõu väärtuse täielikult, siis kapitalist lisaväärtust ei saaks. Teisal, iseloomustades püsiv- ja muutuvkapitali, teeb ta siiski vahet tööjõu väärtuse ja tööjõu poolt loodava väärtuse vahel, sest viimane on suurem, sisaldades peale tööjõu väärtuse veel lisaväärtust.

Esitades niisiis marksistliku lisaväärtuse teooria ja selgitades kapitali olemuse, teeb Pöögelmann järelduse, et kapitalistlik majandussüsteem põhineb palgatööliste ekspluateerimisel. Kuigi tööline on juriidiliselt vaba isik, sõlmides kapitalistiga oma tööjõu müümise kohta lepingu kui vaba, võrdne kaubaomanik, on see «vabadus» näiline. «Sellel vabadusel on aga ka teine külg,» ütleb Pöögelmann, «nälg, mis nimetatud vabaduse nulliks teeb.»⁹ Kapitalistlik distsipliin on näljadistsipliin. Kapitalismi arenemine teravdab antagonistlikku vastuolu töö ja kapitali vahel, proletariaadi ja kodanluse vahel. Seda vastuolu saab likvideerida vaid proletariaadi poolt poliitilise võimu kättevõitmisega, eraomandusliku tootmisviisi asendamisega ühiskondlikuga — niisugusele järeldusele jõuab teose autor.

Suure tähtsusega osaks oli teoses, eriti selle ilmumise aja tingimustes, Marxi poolt avastatud kapitali akumulatsiooni üldise seaduse esitamine. Pöögelmann ei piirdu siin lihtsalt seaduse marksistliku formuleeringu esitamisega, vaid illustreerib selle seaduse toimet faktilise materjaliga. Mitmete arenenumate kapitalistlike maade ja mahajäänud Venemaa ning Eesti kui Vene impeeriumi ääremaa tööliste olukorrast toob ta rohkearvulisi näiteid tööliste keskmise eluea lühenemise, töö intensiivsuse ja tööaja pikkuse kohta, professionaalsete haiguste ja tööõnnetuste kohta. Iseloomustades mitmesugustes kapitalistlikes maades tööliklassi olukorda teeb Pöögelmann järelduse, et vaesus, viletsus ja tööpuudus ei ole mitte lokaalsed nähtused, vaid üldised.

Palga küsimuses on Pöögelmann veendunudult Marxi õpetuse pooldaja. Palgaks loeb ta väärtusesummat, mis tasutakse tööjõu eest, kuid mis näib töötasuna. Tööl aga, väidab autor, ei ole väärtust. Väärtus on tööjõul. Analüüsinud palga vorme ja nende mõju tööliklassi elamistingimustele konkreetsete näidete varal (näit. «Dvigateli» tehases), astub Pöögelmann välja nende kodanlike majandusteadlaste vastu, kes püüavad ilustada palgaolusid ja näidata tööliste heaolu tõusu.

Vihaselt ründab ta ka Eesti kodanlikke ja väikekodanlikke ringkondi «Postimehest» «Päevaleheni», kes propageerisid intensiiv-

⁹ H. Pöögelmann, op. cit., lk. 177.

selt töötajate hulgas teesi, nagu tõuseks tööliste palk koos kapitalistide kasumite suurenemisega. Analüüsides töölis perekonna büdžetti näitab Pöögelmann, et Tallinnas 5-liikmelise töölis perekonna tegelikud minimaalsed väljaminekud toiduks, riietuseks ja minimaalseteks kultuurilisteks vajadusteks moodustasid aastas 546,89 rbl. Kvalifitseeritud tööline ei suutnud seega palga arvel kindlustada perekonna isegi kõige minimaalsemate vajaduste rahuldamist.

Pöögelmann tõestab, et proletariaat vaesub nii absoluutselt kui ka relatiivselt. Ta näitab, et tööliste olukord teiste «seltskonna» klassidega võrreldes on halvemaks muutunud, sest tööjõu kulutus kapitalismis on tunduvalt suurem, selle rahuldamise aste varasemate aegadega võrreldes aga tõusnud ei ole. Tööliste olukorra parandamine on saavutatav vaid tööliklassi revolutsioonilise võitlusega, sest kapitalistid, juhindudes lisaväärtuse suurendamise eesmärgist, tugevdavad järjest kapitalistlikku ekspluateerimist, millega koos halveneb ka tööliste materiaalne olukord. Pöögelmann märgib, et kapitalistide eesmärgiks on saada järjest suuremat lisaväärtust ja selle saavutamiseks ei vali nad vahendeid. Ekspluateerimine muutub üha tugevamaks. Kodanluse kaitsekõnedele kapitalistide humaansusest ja heasüdamlikkusest vastab ta: «Või näitavad need kümned ja sajad tuhanded, kes niisuguste päratute avalikkude tööde juures, nagu Suetsi kaanali kaevamine... surma, purustatud ja vigastatud saivad või haigustesse lõppesivad — inimsust?»¹⁰ Ja edasi «... ainult inimesed, kes kas kinniste silmadega elu peale vaatavad või variserlikult vagatsevad, võivad kapitalismust ja kristlikku meelt ühendada.»¹¹

Terava kriitika osaliseks saab Pöögelmanni teoses proletariaadi vaesumise küsimuses T. R. Malthus — inglise vulgaarmajandusteaduse üks kõige jultunumaid tegelasi. Peatudes Malthuse teesil, et loodus on valmis seadnud suure söögilaua, mille taga aga kõikidele ei jätku kohta ja et seetõttu juba loodus ise on inimesi ilma jätnud äraelamise võimalustest ning, nagu Malthus küüniliselt kirjutab, loodus käsib neil lahkuda siit maisest elust ja viib täide oma otsuse, paljastab Pöögelmann Malthuse püüdeid õigustada nii puudust, nälga ja viletsust tööliklassil kui ka kapitalistide rikkust ning jõukust. Pöögelmann vastab Malthusele: «Missugune lapsikus. Kõik need, kes seda oma külluses ja rohkuses õigeks peavad, jääksivad oma «loodusega» igal sammul nälga, kui teised nende jaoks tööd ei teeks.»¹² Malthuse moraali nimetab Pöögelmann «täiskõhuliste moraaliks näljaste vastu».

Pöögelmann käsitleb tööpuuduse põhjusi kapitalistlikus ühiskonnas marksistlikult. Ta näitab, kuidas ja millistest allikatest

¹⁰ H. Pöögelmann, op. cit., lk. 384—385.

¹¹ Sealsamas, lk. 395.

¹² Sealsamas, lk. 402.

tekib töötute tööstuslik reservarmee. Konkreetsete näidetega iseloomustab ta tööliste olukorda tööpuuduse ja kriiside tingimustes. Selgitades voolavat ülerahvastusvormi näitab Pöögelmann, et selle suurus oleneb kapitalismi «lainetetaolisest liikumisest», s. o. arenemise tsüklilisest iseloomust. Tööpuuduse likvideerimine, tööliste olukorra parandamine on ainult siis võimalik, «kui majandusline edu töölisteklassi nii tugevaks on kasvatanud, et see ka poliitikalise võimu oma kätte jõuab võtta ja siis niihästi majanduslises elus kui ka selle peal asuvas õiguslises korras, need kitsendused, mis teda ja üleüldist edenemist kammitsas hoiavad, kõrvale heidab».¹³

Sellise lootusega lõpetab Pöögelmann oma raamatu.

«Majandusteaduse õpetus» põhiliselt marksistliku teosena on märkimisväärse tähtsusega selleaegsetes majandusliku mõtte arengu tingimustes Eestis. Teoses on lühidalt iseloomustatud majandusliku mõtte ajalugu, alates orjandusliku korra majanduslikest vaadetest ja lõpetades teadusliku sotsialismi, marksistliku majandusõpetuse esitamisega.

Kuigi teost võib põhiliselt lugeda marksistlikuks, nähtub siiski, et autoril enesel pole rida küsimusi selged ja mõningates küsimustes on ta veel otsija, ekseldes kohati saksa ajaloolise koolkonna majandusteadlaste vaadete küüsis.

1905.—1907 a. revolutsiooni põhiküsimuseks oli Eestis agrar-küsimus. Eesti revolutsiooniline sotsiaaldemokraatia pidi seepärast pöörama erilist tähelepanu talurahva majandusliku olukorra küsimustele ja välja töötama programmi maaküsimuse lahendamiseks revolutsioonilisel teel. H. Pöögelmann pühendab rea artikleid, mis avaldati «Teatajas» 1905. a. ja hiljem ka iseseisva raamatuna pealkirjaga «Majandusteaduslised kirjad põllumeestele», põllumajanduses valitseva olukorra marksistlikuks analüüsiks.

Pöögelmann otsib talurahva raske majandusliku seisundi põhjusi mitte ikaldusaastates, nagu seda tegi ametlik arvamus, vaid näeb neid põhjusi palju sügavamal, agrar-kriisis, mis oli küpsenud pikema aja vältel. Autor näitab, et Venemaal ei kujunenud kapitalistlikud suhted põllumajanduses nii radikaalselt kui näiteks Prantsusmaal. Venemaal sai talurahvas vabaks vaid isiklikult, ilma maata, pärisorjus asendus teorjuse või ostuvõla koormusega. Kapitalismi pikaldane arenemine, tööstuse mahajäämus muutsid talurahva olukorra eriti raskeks.

Pöögelmann esitab «Kirjades» kapitalistlike agrar-suhete ja rendi marksistliku teooria alused. Absoluutsest rendist rääkides põhjendab ta maa eraomandi natsionaliseerimist, sest see tähendaks absoluutse rendi kaotamist ja likvideeriks maaomanikud, kelle kohta ta ütleb: «see inimene, kes õigusliselt ennast veel

¹³ H. Pöögelmann, op. cit., lk. 459.

maaomanikuks nimetab, täiesti ülearuseks liikmeks põllumajanduses on saanud, vahest koguni koormavaks liikmeks.»¹⁴

Uurides Eesti põllumajanduses valitsevat olukorda leiab Pöögelmann, et «maa eraomand ja sellest tulenev absoluutne rent põhjustavadki praeguse põllumajanduslike kitsikuse».¹⁵ «Oleks maa seltskonna üleüldine omandus, siis oleksivad põllupidajad sellest koormast vabad.»¹⁶ Tehnika kasutamine rendimajapidamises on takistatud ja see pidurdab loomulikult põllumajandusliku tootmise arenemist üldse. Raske oli Eesti põllumajanduses põllutöölise olukord. Pöögelmann esitab «Postimehe» juhusliku ülestunnistuse, et «teenija seisukord maal ei ole pärisorjast kuigi kaugel» ja selgitab, et ka suurtalunike püüded nn. kodusoetamise ettekaändel põllutöölisele maalapikesi anda ei paranda põllutöölise olukorda, vaid on lihtsalt suurtalunikele odava tööjõu kindlustamise üheks viisiks.

Pöögelmann annab mõista, et talupoegade võlakoormus seisneb peamiselt maa ostuvõlas ja et see on majandust koormav ning täiesti ülearune ja tuleks seepärast annulleerida.

«Kirjades» puudutab Pöögelmann ka linna ja maa vastuolu ning väike- ja suurtootmise küsimusi, samuti kritiseerib ta teravalt eesti kodanluse poolt levitatavat väiketalumajapidamise püsivuse teooriat.

«Kirjadel» oli 1905. a. revolutsiooni perioodil suur tähtsus eesti töötava talurahva teadlikkuse tõstmisel ja klassivõitluse ülesannete ning põllumajanduse arenguperspektiivide marksistliku valgustamise osas, aga samuti ka revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia programmi teoreetilisel põhjendamisel talurahva ja maa küsimuses.

1905. a. detsembriülestõusu lüüasaamise järel algas revolutsiooni järkjärguline taandumine. Juba detsembri lõpupoole hakkasid Eestis möllama karistussalgad. Kuid ka revolutsiooni taandumise olukorras jätkab Pöögelmann aktiivselt rahvahulkade revolutsioonilist kasvatamist, paljastab eesti kodanluse sõnakuulelikku poliitikat tsaarivõimude suhtes, mõistab hukka revolutsiooni ajutised kaasajooksikud.

1906. a. tegutseb Pöögelmann aktiivselt revolutsioonilise ajalehe «Hommik» veergudel, avaldades rea artikleid ka majandusteaduslikes küsimustes. Peamine tähelepanu on suunatud siin kodanliku «Postimehe» propaganda kummutamisele, kes pidevalt propageeris vaadet, et talurahvas on ühtne mass ja luges eesti töötavate põllupidajate hulka ka hallparunid ja kulakud. Pöögelmann iseloomustab reas artiklis kapitalistlikku ekspluateerimist eesti külas.

¹⁴ H. Pöögelmann, Majandusteaduslised kirjad põllumeestele, Tallinn 1905, lk. 21.

¹⁵ Sealsamas, lk. 23.

¹⁶ Sealsamas, lk. 39.

Tsaarivõimude reaktsiooni ja repressioonide tingimustes muutus avalik revolutsiooniline töö võimatuks. Ajaleht «Hommik» suleti. Pöögelmann on sunnitud end varjama, mistõttu ta siirdus Peterburi, sealt edasi Soome, Pariisi ja Londoni. Seda reisi kasutab ta ühtlasi oma hariduse täiendamiseks. 1909. aastaks on Pöögelmann juba tagasi Tallinnas. Ta on kindlas usus rahva revolutsioonilisse jõusse ja on veendunud revolutsiooni võidus tulevikus.

1. mail 1909. a. tabatakse Pöögelmann ja saadetakse Narõmi asumisele. 1911. a. sügisel õnnestub tal sealt pääseda USA-sse, kus ta jätkab revolutsioonilist tegevust ajalehe «Uus Ilm» toimetajana.

Ameerika tegevusperioodil, mis kestis 1917. aastani, avaldab Pöögelmann kirjutisi rea majandusteaduslike küsimuste kohta ajalehes «Uus Ilm» Ameerika Ühendriikides ja «Kiire» veergudel Eestis.

Pöögelmann iseloomustab Ameerika imperialismi, näitab eestlaste olukorda Ühendriikides. Ajaleht valgustab pidevalt streigiliikumist ja tööpuudust, aga samuti ka tööliselu küsimusi Ameerika Ühendriikides. 1912. a. avaldab Pöögelmann näiteks seeria artikleid «Ameerika paradiis», kus ta paljastab ameerika elulaadi, näitab tööliste rasket majanduslikku olukorda.

Ameerikas olles kogub Pöögelmann andmeid eesti farmerite olukorra kohta Ameerika Ühendriikides ja avaldab hiljem nende põhjal USA agraaroludest rea kirjutisi, milles ta marksistlikult käsitleb kapitalistlikke agraarsuhteid, kapitali kontsentratsiooni ja tsentralisatsiooni seadusi põllumajanduses.

Pärast Veebruarirevolutsiooni võitu 1917. aastal pöördub Pöögelmann tagasi Eestisse. Ta võtab aktiivselt osa Oktoobrirevolutsioonist ja nõukogude võimu kehtestamisest Eestis. Pöögelmann oli Eestimaa Töölise, Talurahva ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täidesaatva Komitee liige, hiljem Eesti Tööraha Kommuuni Majandusvalitsuse juhataja. Sel perioodil teeb Pöögelmann suurt organisatsioonilist tööd. Ühtlasi avaldab ta rea brošüüre ja artikleid, milles iseloomustab neid murrangulisi muudatusi, mida Oktoobrirevolutsioon eesti töörahvale kaasa tõi. Sellistes brošüürides, nagu «Mõned põhijooned majanduselu korraldamiseks Eesti töörahva nõukogude vabariigis», «Ühtlane elamisraha üks kommunismi nurgakividest» ja «Ääremärkused VKP programmi juure» visandab Pöögelmann konkreetse kava nõukogude võimu abinõudest majanduselu ümberkorraldamiseks Eesti Nõukogude Vabariigis. Kuid nendes brošüürides, nagu ka organisatsioonilises töös, Eesti Tööraha Kommuuni majanduspoliitikas, tegi Pöögelmann rea vigu. Ta ei saanud aru väiketootja kaksikiseloost, ta liialdas majanduse juhtimise tsentraliseerimisega. Tööjõu kui kauba kategooria kadumisest sotsialismi tingimustes, kuna tööline ja tootmisvahendid ei ole eraldatud ja tööline ei saa endale müüa oma

tööjõudu, järeldab Pöögelmann, et sotsialismis ei saa esineda ka palka. Palga asendab ta «elamisrahaga». Mis siis määrab elamisraha? Ta vastab, et iga inimese tarbed. Kuivõrd need aga ole- vat enam-vähem ühesugused, siis tuleb määrata kõigile töötajatele ühtlane elamisraha. Sellest ekslikust seisukohast lähtudes antigi Eesti Tööraha Kommuuni dekreet 23. detsembrist 1918. a., mil- lega kõigile nõukogude asutuste ja natsionaliseeritud ettevõtete töötajatele määrati «ühtlane elamisraha» — 500 rubla kuus, tehes erandi neile vastutavatele töötajatele, kel on piiramata tööaeg ja seetõttu suuremad tarbed, ja alaealistele, kelle vajadused on väik- semad.

Selline seisukoht ei arvestanud, et sotsialism põhineb töötajate materiaalsel huvitatusel, kusjuures jaotamisprintsipi saab olla vaid «igauhelt tema võimete järgi, igauhele tema töö, s. o. töö hulga ja kvaliteedi järgi».

Eesti kodanlusel läks korda välismaiste imperialistide abiga tööraha revolutsioonilist liikumist maha suruda ja kehtestada oma diktatuur. Neis tingimustes jätkas Pöögelmann võitlust nõukogude võimu eest. Nõukogude Liidus töötas ta pidevalt edasi Eesti majandusliku ja poliitilise elu marksistlikul valgustamisel. 1920. a. õpe- tas Pöögelmann poliitilist ökonoomiat Eesti Tööraha Kommuuni Ülikoolis. 1925. a. alates töötas ta Lääne Rahvaste Kommunistlikus Ülikoolis ning hiljem professorina A. Herzeni nimelises Pedagoogilises Instituudis. Mõnda aega töötas ta Kommunistliku Akadee- mia Majanduse Instituudis. Pöögelmann tegi suure töö marksismi-leninismi klassikute tõlkimisel eesti keelde. Tema tõl- kes ilmusid 1918. a. «Kommunistlik manifest», 1920. a. Lenini töö «K. Marx», 1923. a. Lenini teos «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium», 1935. a. Engelsi «Perekonna, eraomandi ja riigi tekkimine». Pöögelmann tõlkis ka K. Kautsky teose «Karl Marxi majanduslikud õpetused». H. Pöögelmann oli rea ajakir- jade ja ajalehtede toimetaja. Nii toimetas ta ajakirja «Klassivõit- lus», ajalehte «Edasi» ja «Torgovo-Promõšlennõi kurjer», kus ta perioodiliselt avaldas artikleid kodanliku Eesti majanduse mark- sistliku kriitikaga.

Ajakirjas «Klassivõitlus» 1920. a. avaldatud artiklis «Pärast sõda» käsitleb Pöögelmann kodanliku Eesti majandusliku olu- korda pärast Tartu rahu sõlmimist. Eesti majandus elas üle kriisi. Korda tehaseid ja vabrikuid suleti, töölisi vallandati. Tööpuudus oli massiline. Töötajate materiaalne olukord oli masendav. Tarbe- esemete ja toiduainete hinnad tõusid pidevalt, õitses spekulatsioon. Pöögelmann näitas, et niisugused pahed on kapitalistlikule majandussüsteemile omased nähtused. Eesti kodanluse ja välis- maiste imperialistide poliitika Eestis süvendas veelgi majandus- kriisi ja raskendas töötajate majanduslikku olukorda.

Reas artiklites vastandab Pöögelmann antagonistlikes vastu- oludes siplevale kapitalistlikule majandussüsteemile sotsialist-

liku majanduse ülesehitamise edusamme noores Nõukogude riigis. 1920. a. avaldatud artiklis «Revolutsiooni majanduslikud tagatised» iseloomustab Pöögelmann vastandlikult imperialistlike riikide tarvnevatele sisemistele majanduslikele vastuoludele, kriisile jne. revolutsioonijärgse Nõukogude Venemaa majandusliku ülesehitustöö edusamme ja perspektiive.

Ulatuslikumates artiklites, nagu «Kriis, nõiarang ja fascism Eestis»¹⁷, «Stabilisatsiooni lõpp ja majanduskriis Eestis»¹⁸ analüüsib Pöögelmann kodanliku Eesti põllumajanduses ja tööstuses valitsenud kriisi. 1929.—1933. a. majanduskriis hõlmas kogu kapitalistliku maailma, sealhulgas ka kodanliku Eesti majandust. Kapitalismi üldkriisi olukorras, kus kapitalismiga kõrvuti eksisteerib üheaegselt sotsialistlik ühiskondlik-majanduslik süsteem, on kapitalismi vastuolud enneolematult teravad. Kriis oli seepärast eriti purustava ja pikaajalise iseloomuga. Ka kapitalistlikus Eestis oli kriis pikaajaline ja mõjus laostavalt Eesti majandusele, töörahva materiaalsele olukorrale. Tööstus- ja agraarkriis põimusid teineteisega läbi.

Põhjalikuma analüüsi kapitalistliku majanduse arengule Eesti kodanliku diktatuuri tingimustes ja eriti 1929.—1933. a. kriisiperioodil annab Pöögelmann ulatuslikumas eraldi ilmunud töös «Majanduskriis Eestis»¹⁹ Mainitud teoses, iseloomustades Eesti majandusliku arenemise iseärasusi, näitab Pöögelmann, et revolutsioonieelne Eesti oli majanduslikult väga tihedasti seotud Vene imperialismiga, kuulus koostisosana sellesse ja etendas seejuures tähtsat osa tsaari-Venemaa majanduslikes suhetes lääneeriikidega.

Pärast Tartu rahu, eraldumisega Nõukogude Venemaast, jäi Eesti tööstus äärmiselt ebasoodsasse olukorda. Ta kaotas laialdase turu ja toorainete (metall, vill, mets jne.) baasi. Kodanliku Eesti majandus sattus sõltuvusse välismaisest kapitalist. Kapitalistide kasumiahnus, tunduva osa kapitali suundumine spekulatsioonile ja kaubanduse sfääri, tootmise ebakindlus, isolatsioon Vene turust — kõik see muutis Eesti majanduse ebakindlaks. Kuigi pärast 1924. a. Eesti majandus stabiliseerus, juba 1927/28. a. lõpuks see äärmiselt ebakindel stabilisatsioon lõpeb. Kriis ilmnis eelkõige põllumajanduses, mis oli maailmaturuga kõige enam seotud. 1928. a. lõpuks paiskub kriis ka teistele rahvamajandusharudele.

Pöögelmann analüüsib ülalmainitud kriisi põhjusi ja näitab, et see oli ülemaailmne majanduskriis, mis arenes kapitalismi üldkriisi olukorras ja kapitalismi sisemiste vastuolude tõttu pidi haarama ka kodanliku Eesti majandust. Põllumajanduses möllas kriis

¹⁷ «Klassivõitlus» nr. 119/122, 1930, lk. 97—110.

¹⁸ «Klassivõitlus» nr. 159, 1933, lk. 2—10.

¹⁹ Г. Пеэгельманн, Экономический кризис в Эстонии, Партиздат, М. Л. 1932.

eriti tugevasti. Maailmaturul langesid põllumajandussaaduste hinnad katastroofiliselt ja see määras laostumisele sajad ja tuhanded kaubatootjate majapidamised ka Eestis.

1930. a. alates muutus talude oksjonil müümine epideemiliseks nähtuseks. 1927.—1931. a. müüdi sundkorras üle 1000 talu. 1931.—1932. a. süvenes kriis põllumajanduses veelgi. Eesti või ja peekoni hinnad väliseturul aina langesid. Näiteks kui 1929. a. maksis kilo eksportvõid keskmiselt 2,87 krooni, 1930. a. 2,24 krooni, siis 1931. a. detsembris oli see hind 1,45 krooni, mis jaanuaris langes veelgi 30 senti võrra, s. o. 1,15 kroonini. Peekoni hind Londoni turul langes ajavahemikul augustist 1931 kuni veebruarini 1932. a. umbes 50%, lihahinnad 23%.

Tööstust haaras kriis 1930. a. Rida ettevõtteid suleti Tallinnas, Tartus, Narvas. Töötute arv suurenes kiiresti. Ametlikel andmetel, mida tuleb võtta kriitikaga, vähenes 1. sept. 1929 — 1. sept. 1931 suurtööstusettevõtete arv 46 võrra ja tööliste arv neis 4000 võrra. Jalatsitööstuses koondus tööliste arv poole võrra. Paljud suurettevõtted (Kreenholmi Manufaktuur) töötasid tunduva alakoor-musega.

Kriis hõlmas ka kaubandust ja transporti. Kriisiaastail koondus märgatavalt kodanliku Eesti väliskaubanduslik käive. Kriisist olid hõlmatud ka krediidi- ja finantssüsteem.

Üksikasjaliselt käsitleb Pöögelmann tööliklassi olukorda kriisi ajal. Kriisiperioodil tugevnes tööliklassi ekspluateerimine veelgi. Tarbeesemete hinnad tõusid. Korteriseaduse annulleerimise järel tõusis korteriüür. 1931. a. jätkus pealetung palgale. Palk vähenes esialgu 10—25%, seejärel korduvate alandamiste tõttu 35%, suur hulk töölisi vallandati. Raske oli põllutööliste olukord.

Kriisist väljapääsu nägi kodanlus pealetungi süvendamises töötajatele. Riigikassa tulude vähenemist kaeti aktsiisimaksu tõstmisega tubakale 30%, suhkru tolli tõsteti 7,5 senti kilolt, riigiteenistujate palka alandati 2—20%. Aktiviseerus fašistlik liikumine. Ainult fašistlike meetoditega saadi töölisliikumist maha suruda.

Pöögelmann näitab, et Eesti tööliklassile on kriisist väljapääsu teeks revolutsiooniline tee.

1936. a. ilmus Pöögelmanni sulest ulatuslikum uurimus «Kaks aastat fašistlikku diktatuuri Eestis», milles autor tõestab, et eesti kodanlus väljus kriisist töörahva arvel, kelle kanda jäid peamised kriisiraskused. Kriisijärgne elavnemine saavutati linna ja maa töötajate ekspluateerimise tugevdamise teel. Loomulikult oli sellele vastureaktsiooniks töörahva majandusliku ja poliitilise vastupanu aktiviseerumine. Kodanlus, kehtestanud Eestis fašistliku diktatuuri, surus halastamatult maha tööliste katsed saavutada oma majandusliku olukorra parandamist, palkade tõstmist ja tööpäeva lühendamist. Märgitud raamatus paljastab Pöögelmann ühtlasi fašistliku demagoogia, nagu oleks fašistlik diktatuur likvideerinud tööpuuduse, saavutanud tööliste reaalpalga tõusu jne. Kriisi-

järgne elavnemine ei likvideerinud Eestis tööpuudust. Kuigi töötute reservarmee ajutiselt vähenes, oli Eestis 1934. a. suhteliselt väikese tööliste üldarvu juures ometi küllaltki palju töötuid — 40 tuhat inimest, arvestamata pooltöötuid. Elavnemise faasis suurenesid küll kapitalistide kasumid, kuid tõusva tööintensiivsuse tõttu tööliste reaalpalk tegelikult langes.

Fašistlik diktatuur rõhus Eesti töörahvast nii majanduslikult kui ka poliitiliselt. Kuid ka neil fašistliku diktatuuri süngeil aastail ei kaotanud Pöögelmann usku eesti töörahva võidusse. «Vaba Eesti rahvaste vabas liidus» — nii nägi ta Eesti tulevikku.

* *
* *

Marksistliku majandusliku mõtte ajaloos Eestis 1905.—1907. a. revolutsiooni ja sellele järgnenud reaktsiooni perioodil oli Pöögelmann üheks silmapaistvamaks kujuk. Tema teostes on antud marksistlik vastus sel perioodil päevakorras seisnud majandusprobleemidele. 1905.—1907. a. revolutsiooni põhiküsimuses — agraarküsimuses — näitas Pöögelmann töötavale talurahvale marksistlikud teoreetilised alused selle lahendamiseks. Kapitalistliku ekspluateerimise olemuse esiletoomisega Marxi lisaväärtuse teooria alusel aitas Pöögelmann kaasa eesti tööliklassi revolutsioonilise võitluse eesmärkide ja perspektiivide teaduslikule põhjendamisele. Tema majandusteaduslikud tööd olid suure tähtsusega eesti linna- ja maatöötajate poliitilisel, revolutsioonilisel kasvatamisel. Samaaegselt oli Pöögelmanni tegevus suunatud eesti natsionalistliku kodanluse reeturliku tegevuse ja eesti rahva klassihuvide ühtsuse propaganda paljastamisele, eesti menševike ja föderalistide paljastamisele, kes tegelikult takistasid eesti töörahva revolutsioonilist liikumist.

H. Pöögelmanni selle perioodi majanduslike vaadete objektiivsel hindamisel ei tohi aga mööduda nendest eespool esitatud eksi-vaadetest ja vigadest, mis esinesid tema tegevuses. Pöögelmanni teos «Majandusteaduse õpetus» iseloomustab tema marksistlike majanduslike vaadete kujunemise protsessi, näitab tema järkjärgulist jõudmist marksismi järjekindlatele positsioonidele.

Pöögelmanni tööd, milles anti Eesti kapitalistliku majanduse kriitika kodanliku diktatuuri perioodil, olid marksistliku majandusliku mõtte ajaloos Eestis suure tähtsusega. Pöögelmann kõrvaldab loori, millega eesti kodanlikud majandusteadlased ja kodanlik propaganda püüdsid varjata töötajate ekspluateerimise süvenemist Eestis, Eesti majanduse ränka sõltuvust välismaisest kapitalist, süvenevaid vastuolusid majanduses. Nendes teostes näeme Pöögelmanni järjekindla marksistliku majandusteadlasena.

ОБ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ ГАНСА ПЕЭГЕЛЬМАННА

А. Кээрна

Резюме

В статье дается характеристика экономических взглядов одного из виднейших революционных деятелей и руководителей Коммунистической партии Эстонии Г. Пеэгельманна (1875—1938).

Пеэгельманн был одним из виднейших пропагандистов марксизма в Эстонии, в особенности марксистской экономической теории, начиная с 1905 года. В статье показан процесс перехода Пеэгельманна на позиции марксистской политической экономии в период перед революцией и во время революции 1905—1907 годов. Подвергнуты анализу ранние экономические работы Пеэгельманна: «Экономическое учение», «Экономические письма крестьянам» и др. В период революции 1905—1907 гг. Пеэгельманн провел огромную работу по распространению марксистского экономического учения среди трудящихся Эстонии.

Пеэгельманн, являясь с 1911 по 1917 год ответственным редактором газеты эстонских рабочих в США «Уус ильм», показывает в серии статей «Американский рай» на конкретных фактах обострение внутренних экономических противоречий американского империализма. В ряде статей дается марксистский анализ капиталистических аграрных отношений в США. Значительное место в работах Пеэгельманна в этот период занимает марксистский анализ положения рабочего класса США, его экономическая и политическая борьба против усиления капиталистической эксплуатации.

В статье кратко освещается также эволюция экономических взглядов Пеэгельманна в условиях Октябрьской революции в Эстонии и в период Эстонской Трудовой Коммуны.

После того как эстонской буржуазии удалось при помощи иностранных империалистов установить в Эстонии свою диктатуру, Пеэгельманн продолжает революционную и теоретическую деятельность. В Ленинграде издаются работы Пеэгельманна (в

периодической печати и отдельными изданиями). Большинство экономических работ он посвящает марксистскому анализу экономики буржуазной Эстонии. Одной из наиболее значительных работ является «Экономический кризис в Эстонии», в которой показывается зависимость экономики буржуазной Эстонии от иностранного капитала, губительное действие экономического кризиса на производительные силы и материальное положение трудящихся Эстонии. В этих работах Пеэгельманн выступает как последовательный марксист-ленинец.

KRIISIDE JA TÖÖPUUDUSE PROBLEEMI DEMAGOOGILISEST KÄSITLUSEST EESTI KODANLIKE MAJANDUSTEADLASTE TEOORIADES

V. Krinal

Vaadeldes kriitiliselt kodanliku Eesti majandusteadlaste vaadeid ja nende praktilist tegevust, eriti 1929.—1932. aasta majanduskriisi perioodil, ilmneb, et nad kas maskeeritult või avalikult kaitsevad kapitalistlikku tootmissüsteemi. Nõukogude Eesti majandusteadlaste ülesandeks on uurida kodanliku Eesti majandusteadlaste vaadete evolutsiooni, paljastada nende ilusõnalise vormi taha peidetud klassisisu ja näidata nende rahvavaenulikkude olemust. Nendest ülesannetest on lähtunud dissertatsioonis, mille üks osa esitatakse alljärgnevalt.

Kriisi ja tööpuuduse küsimused kerkisid eriti teravalt kodanlike majandusteadlaste ette seoses 1929. a. alanud ülemaailmse majanduskriisiga. Nimetatud majanduskriisi tagajärgedest kirjutas Inglise panga president Montague Norman oma kirjas Prantsuse panga presidendile M. Moret'le: «Kui kapitalistliku majandussüsteemi päästmiseks ei võeta appi kõige drastilisemaid abinõusid, siis hävineb kapitalistlik süsteem kogu tsiviliseeritud maailmas juba aasta kestel.»¹ Samuti märgiti Rahvaste Liidu väljandes, et kriisid peitub väga suur oht «ühiskondlikule rahule ja olemasolevale poliitilisele korrale».²

Kodanlus mõistis seega, millised ohud peitusid kriisinähtustes kodanlikule korrale. Seepärast püüdis ta kasutusele võtta mitmesuguseid abinõusid majanduskriisi mõjude pehmendamiseks (Inglismaa loobus kullastandardist, tõsteti kaitsetolli, laiendati hädaabitöid jne.). Väga oluline osa oli ka kodanlikel majandusteadlastel, kelle ülesandeks oli maskeerida kriisi ja tööpuuduse tõelisi põhjusi ja otsida demagoogiliselt teid nende küsimuste lahendamiseks. Millist osa töölisklassi-vastases võitluses etendasid eesti kodanlikud majandusteadlased kriisi ja tööpuuduse küsimuste käsitlemisel, seda vaatleme järgnevas.

¹ Vt. Kapitalismi tupik. «Päevalet» nr. 273, 7. okt. 1931.

² Vt. Towards a better economic world. League of Nations, Geneva 1939, lk. 53.

1. Kriisi ja tööpuuduse «põhjused» Eesti kodanlike majandusteadlaste vaadetes

Majanduskriiside peapõhjuseks on kapitalismi põhivastuolu, vastuolu tootmise ühiskondliku iseloomu ja erakapitalistliku omastamise vahel. Kapitalismi põhivastuolu väljenduseks on vastuolu maksimaalse kapitalistliku kasumi saamiseks arvestatud kapitalismi tootmisvõimaluste hiiglasuure kasvu ja töörahvahulkade ostujõulise nõudmise suhtelise vähenemise vahel. Konkurentsivõitlus sunnib kapitaliste tõstma oma ettevõtete tootmisvõimalusi viimse piirini. Kuid turg, tööliste ja talupoegade miljoniliste hulkade ostuvõime jääb madalale tasemele. Tagajärjeks on ületootmise kriis. Ületootmine kriisi perioodil ei ole seega absoluutne, vaid suhteline, sest kaupade ülejääk esineb ainult võrreldes maksejõulise nõudmisega. Samal ajal, kui ühel poolusel esineb kaupade «küllus», esineb tööliste poolel tööjõu «küllus».

Järelikult peitub majanduskriiside põhjus kapitalistlikus tootmises endas ja on kõrvaldatav kapitalistliku tootmissüsteemi likvideerimisega. Seda marksistlikku, ainsat teaduslikku analüüsi kriiside kohta asusid ründama kodanlikud majandusteadlased.

Vaatleme kõigepealt, milles eesti kodanluse esindajad majandusteaduse alal nägid kriisi põhjusi.

Mis puutub «ametlikku» arvamusse, siis seal püüti otsesest vastusest kõrvale hiilida. «Eesti entsüklopeedias» märgitakse, et mitmesugused kriiside teooriad olevat osutunud ühekülgeteks ning «moodsas majandusteaduses», s. t. kodanlikus majandusteaduses, on nad asendatud konjunktuuriteooriaga.³ Viimase puhul aga kirjutab E. Poom: «Konjunktuuriliikumise põhjused on senini alles teaduslikult rahuldavalt selgitamata.»⁴ Toodud väitele tuginedes toob E. Poom esile mitmesuguseid «teooriaid», ühelegi hinnangut andmata. Selline «objektiivsus» on omane kodanlikule majandusteadusele. Kapitalistide taskuhuvidest lähtuvail teadlastel pole võimalik uurida majanduslikke nähtusi teaduslikelt alustelt ning masside petmiseks esitatakse siis igasugust demagoogiat.

Kriisi põhjuste suhtes puudus kodanlusel ühtne arvamus, ka eesti kodanlikud majandusteadlased esitasid väga erinevaid seisukohti. Ühe naiivsema väitega kriiside kohta tuli välja H. Nieländer, kes kirjutas:

«Majanduslikud kriisid ei ole sugugi ainult uuema aja nähe. Kriise on olnud alati, külluse ja heaolu ajad on vaheldunud nälja ja viletsusega. Madala arengu aegadel olid majanduse kriisid veelgi vapustavamad, kuna inimesed siis rohkem rippusid ära looduse ürgjõududest. Keskajal valitsesid hirmsad näljahädad, mis olid esile kutsutud ikaldustest.»⁵

³ Vt. Eesti entsüklopeedia IV, Tartu 1934, veerg 1166.

⁴ Sealsamas, veerg 999.

⁵ H. Nieländer, Majanduse algmõisted, Tallinn 1931, lk. 74.

Arusaamatuks jääb siin vaid see, kas on tegemist äärmise naiivusega või loodab autor veel XX sajandil kultuuriliselt küllalt arenenud maal leida inimesi, kes ei eralda majanduskriise keskajal esinenud näljaaegadest. Erinevus on siin märgatav kõige pealiskaudsemalgi vaatlemisel: keskajal ja varem nälgisid inimesed sellepärast, et ei jätkunud toiduaineid, kapitalismi tingimustes aga seetõttu, et neid on liiga palju ega ole neid võimalik realiseerida. 1929.—1932. a. majanduskriisi ajal, kui miljonid töölised kannatasid alatoitluse all, põletati Ameerika mandril vilja, kartuleid ja teisi toiduaineid. Seda tehti selleks, et hoida kõrgel hindu, kindlustada monopoolselt kõrgeid kasumeid. Midagi sellist ei olnud kapitalismi-eelsel ajal esinenud näljaperioodide puhul. Neid erinevusi arvestades võib esimeseks majanduskriisiks lugeda 1825. a. puhkenud kriisi. Seega on majanduskriis ainult kapitalistlikule tootmisviisile omane nähtus ning kriiside tembeldamine kõigile formatsioonidele omaseks nähtuseks on püüe puhtaks pesta kapitalismi vastuolusid.

Samalaadilisi avaldusi esines veel teisigi. Nii näiteks avaldas «Päevaleht» 9. märtsil 1930. a. artikli, milles kriisi ja tööpuuduse põhjusena tuuakse esile Esimese maailmasõja tagajärjed. Samuti nagu suurtööstuse allakäiku püüti põhjendada sõjast saadud haavade, püüti ka kriisiraskuste tekkepõhjused ajada juba 12 aastat tagasi lõppenud sõjale. Sellise demagoogia eesmärgiks oli kapitalistliku korra kaitsmine, kodanliku Eesti majanduse sisemiste vastuolude kinnimätsimine.

Kriiside ja tööpuuduse põhjuste otsimisel kasutasid kapitalistlikud apoloogeid ära kõik vulgaarse poliitilise ökonoomia tagavarad. Oma eelkäijate eeskujul esitasid eesti kodanluse teoreetikud A. Horm ja N. Kõstner teooriakese, et majanduselus esinevate «konjunktuuriliste nähtuste» põhjuseks olevat kliimatilised muutused.⁶ A. Horm refereerib seejuures küll teiste vaateid, kuid kuna ta ei anna neile mingit vastulööki, tuleb järeldada, et ta ühineb nende seisukohtadega. N. Kõstner väljendab aga otseselt, et üheks majanduskriisi tähtsamaks põhjuseks Eestis olevat olnud 1928. a. halb viljasaak.⁷

Muidugi, on õige, et kapitalistlik tootmine areneb tsükliliselt, kuid ei saa nõustuda sellega, nagu oleks see tsüklilisus tingitud kliimast ja nagu oleks kriisi põhjuseks vaid kliima muutus. Autorid, kes asetavad kapitalistliku tootmise sõltuvusse kliimast, ajavad segi tööstuse ja põllumajanduse osatähtsuse kaasajal. Imperialismi ja sotsialismi perioodil määrab tööstus kogu rahvamajanduse taseme, sealhulgas ka põllumajanduse taseme, mitte aga vastupidi. Rääkida kliima mõjust kapitalistliku tootmise tsükli-

⁶ Vt. A. Horm, Kavamajanduse probleemistikust. «Akadeemia» nr. 2 (6), 1938, lk. 105.

⁷ Vt. «Uus Eesti» pank ja meie majanduslik kriis. «Päevaleht» nr. 48, 18. veebr. 1930.

lisele arengule tähendab jällegi kriiside segiajamist keskajal esinenud näljaaegadega, millal tõesti kliimaatilised muutused omasid otsustavat tähtsust ja millal esines puudus toiduainetest.

N. Kõstneri väide, et majanduskriisi põhjuseks olevat 1928. a. halb viljasaak, ei ole rajatud faktilise materjali analüüsile. Kuigi 1928. a. oli kodanlikus Eestis halvem teraviljasaak, ei olnud see Eestit haaranud majanduskriisi põhjuseks. Kõigepealt oli 1929. a. alanud majanduskriis ülemaailmne ega saanud sugugi alguse kodanlikust Eestist, Eesti majandus moodustas vaid kübemekese imperialistliku majanduse süsteemist ning allus kõigile kapitalistliku maailma konjunkturi muutustele. Mis puutub aga Eestisse, siis oli siin võimalus igal ajal teravilja sisse vedada. Et seda ka tehti, näitab teravilja tarbimise hulk. Kui 1929/30. a. oli teravilja tarbimine kodanlikus Eestis 6 481 264 tsentnerit (kvintaali), siis 1930/31. a. oli see 6 810 041 tsentnerit (sellest toiduteravilja vastavalt 2 944 082 ja 3 038 045 tsentnerit) ja alles 1931/32. a. langes teravilja tarbimine 5 444 940 tsentnerile (toiduteravilja tarbimine 2 407 373)⁸. Teravilja tarbimise langemine ei olnud nüüd aga tingitud mitte vilja puudusest, sest 1931. a. teraviljasaak suurenes, vaid elanikkonna ostujõu langusest kriisiperioodil. Teravilja sissevedu kriisiperioodil pidurdasid ka kõrged tollid.

1928. a. halb viljasaak võis küll majanduskriisi kodanlikus Eestis raskendada, kuid ei olnud mingil juhul selle põhjuseks. Kriisi põhjus peitus kogu kapitalistlikus tootmissüsteemis.

Samuti nagu muude küsimuste puhul, nii ka kriisi ja tööpuuduse selgitamisel võeti kasutusele subjektivistlikke seisukohti.

«Põhjus, et sääraestesse raskustesse sattunud oleme, ei ole majanduslik kriis, vaid see põhjus seisab rõhkem ka mujal, see on osalt ka meie vaimlik kriis,» ütles 1930. a. Riigikogu istungil tööerakondlane A. Anderkopp. «Üheks raskuseks on see, et meil on maad võtnud poliitiline relativism, poliitiline oportunism. See relativism on söönud ennast majanduslikku ellu ja ei lase tihti leida neid majanduse alusmüüre ja põhimõtteid, millele ennast toetades võidakas majanduslikest raskustest üle saada.»⁹

A. Anderkopi järgi mitte kodanlikus Eestis väljakujunenud raske majanduslik olukord ei põhjustanud klassivõitluse teravnemist, vaid vastupidi — klassivõitlus halvendas majanduslikku olukorda. Siit tehti aga järeldus, et kui see «poliitiline oportunism», mille all mõisteti kodanlusevastast võitlust, ei segaks end majandusellu, küll siis kodanlus ise likvideeriks kõik raskused. Töölisklassile kinnitati, et võitlusega kodanluse vastu ta ainult halvendab oma majanduslikku olukorda.

Peale eeltoodute märgiti eesti kodanlike autorite poolt veel

⁸ Vt. Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 51.

⁹ Vt. Riigikogu protokollid, III istungjärk, 1930, lk. 764 (A. Anderkopp).

kriisi põhjustena «üleproduktiooni ja alakonsumtsiooni»¹⁰, krooni kunstlikku kõrgel hoidmist¹¹, tehnika kiiret arengut¹² jne.

Mingil juhul ei nõustunud marksistliku seisukohaga majanduskriiside põhjuste suhtes. Näiteks Tartu ülikooli üliõpilane V. Paul oma diplomitöös ei ole nõus K. Marxi väitega, et kriisi puhkemise vahetuks põhjuseks on põhikapitali uuendamine. Ta kirjutab, et « see Marxi mõte on täiesti puudulik perioodiliste ökonoomiliste kriiside selgitamiseks .»¹³ Õigemaks peab diplomand Tugan-Baranovski seisukohta, kelle arvates kriisi põhjus peitub tootmise eaproportsionaalses jaotamises, öieti laenukapitali liikumises. Kapitalide ja tootmise õige paigutamise puhul ei esineks ka kriise. Järelikult veeretatakse jällegi kriiside põhjus kapitalismi põhivastuolult inimestele endile. Tuleb ainult leida tootmise õige proportsioon.

Mõnevõrra teisiti läheneb kriisi küsimusele majandusteadlane E. Poom. Ameerika Ühendriikide statistika põhjal näitab ta, et ületootmine kapitalistlikus ühiskonnas on suhteline. Tema arvates aga ületootmisest « selle sõna tõelises mõttes (s. o. kus tõesti oleks hüviseid enam kui neid jäksataks tarvitada ka siis, kui nad oleksid käes hinnata) võiks juttu olla ainult siis, kui kõigi inimeste hädatarbed oleksid täiesti rahuldatud; selline olukord on praegu mõeldav ainult mingisugusel unistusmaal».¹⁴

Kuigi E. Poom õigesti kirjeldab ületootmist, teeb ta siiski oma klassihuve teeniva järelduse, näidates, et majanduskriisid on paratamatud nähtused. Poomi arvates on kriise võimalik likvideerida alles siis, kui on rahuldatud «kõigi inimeste kõik tarbed». Sotsialistlikus ühiskonnas seda veel ei suudeta ja nii lootis Poom kõigutada inimeste usku sotsialistlikku ühiskonda. Autor jätab aga arvestamata asjaolu, et kuigi sotsialistlikus ühiskonnas ei suudeta veel kõiki vajadusi rahuldada, toimub seal tootmine kogu ühiskonna huvides. Seetõttu ei esine sotsialistlikus ühiskonnas ka suhtelist ületootmist, sest koos tootmise laienemisega tõuseb ka elanikkonna ostujõud, pidevalt tõuseb töötajate reaalpalk.

Samuti nagu kriiside kohta, nii esines ka tööpuuduse põhjuste kohta väga erinevaid seisukohti. Eriti küünilisi avaldusi töötute ja tööpuuduse suhtes tegid suurkodanluse esindajad. Nii näiteks väljendas omaaegne teedeminister A. Jürman (hiljem Jürima), et töötute puhul on tegemist ainult laiskusega.¹⁵ Ajalehes «Päevaleht» kirjutati aga, et «harilikult võib märkida, et paljud tööpuu-

¹⁰ Vt. Riigikogu protokollid, VI istungjärg, 1931, lk. 169 (O. Suursõõt).

¹¹ Vt. Riigikogu protokollid, II istungjärg, 1932, lk. 169 (A. Laur).

¹² Vt. Töötaolu. «Päevaleht» nr. 240, 4. sept. 1931; N. Kõstner, Kriis ja Eesti majanduspoliitika nõiaring. «Päevaleht» nr. 263, 28. juulil 1930.

¹³ V. Paul, Tugan-Baranovski kriisi teooria võrreldes Karl Marxi õpetusega. Diplomitöö, 1937, lk. 3 (TRÜ Pearaamatukogu).

¹⁴ E. Poom, Moodne töötehnika ja majanduskriis, Tartu 1932, lk. 101.

¹⁵ Vt. Riigikogu protokollid, III istungjärg, 1930, lk. 566 (M. Martna).

duse all kannatajaist osutuvad saamatuiks ja kehaliste defektidega isikuteks »¹⁶

Äärmiselt küüniliste avaldustega — töötud kannatavat vaimsete või füüsiliste defektide all ja seega olevat neil töö mitteleidmine tingitud juba nende isiklikest omadustest — tahtsid kodanluse esindajad väita, et töötud polegi enamikus töövõimelised. Need seisukohad on vastuolus tegelikkusega. Ei pea paika väide, nagu oleks 80 000-st töötust 1932. a. enamik olnud füüsiliste ja vaimsete defektidega või lihtsalt laisad. Seisid ju iga päev tööbörside uste taga sajad terved tööd soovivad isikud.

Suureks puhuti kodanluse poolt ka elanike maalt linna siirdumise fakt, mis on iseloomulik mitte ainult imperialismi perioodile, vaid ka sotsialistlikule ühiskonnale. Elava töö osa vähenemine põllumajanduses, samuti tööstuses ei ole tingitud mitte majanduslikust formatsioonist, vaid tehnika arengust. See on ajaloo arengu käik, progressi käik. Maal järjest enam tarvitusele võetavad masinad tõrjuvad põllumajandusest välja osa tööjõudu. Seevastu tekib aga uusi tööstusharusid, laieneb tarvidus vanade tööstusharude toodangu järele. Ka põllumajandus nõuab järjest uusi masinaid ning aitab nii kaasa masinatööstuse arenemisele. Seega tööjõu nõudmise vähenemine põllumajanduses ei tähenda, et osa inimesi peaks jääma tööta. See tähendab vaid inimeste ümberpaigutamist uutele või vanadele, kuid teistele tootmisaladele. Kapitalismi tingimustes aga, kus ei arvestata inimese heaolu ning kus tootmise laienemist püütakse saavutada töö intensiivsuse kasvu ning masinate suurema kasutamise abil, suurendab loomulikult tööliste maalt linna siirdumine töötatööliste armeed. See omakorda vähendab küll tööliklassi ostujõudu, kuid pole kriisi ja tööpuuduse algpõhjuseks, nagu seda eesti kodanluse esindajad püüdsid näidata.¹⁷

Eelnevast selgub, et nii puhtkodanlikud majandusteadlased kui ka nende huvide truud kaitsjad sotsid püüdsid kriisi põhjustena näidata juhuslikke nähtusi. Midagi uut neis vaadetes ei olnud, korralditi vaid tuntumate kodanlike autorite seisukohti, neid veidi kohandades. Kõrvalise tähtsusega pealispinnaliste nähtuste esitamine kriiside ja tööpuuduse põhjustena on omane kodanlikule apoloogia. Nii näiteks seletab imperialismi ja fašismi apologeet Sombart majanduskriisi kui juhuslikkuste kogumit. Ta kirjutab: «... perioodilised kriisid, mida silmas pidas ainult Marx, ei kujuta endast üldse mitte kapitalistliku majanduse immanentseid nähtusi, vaid ainult oma olemuselt juhusliku õitsengu perioodidest tingitud olukordade juhuslikku kokkusattumist.»¹⁸

Pidades kriise juhuslike nähtuste kokkusattumiseks, jutlustas Sombart ka kriiside põhjustena juhuslikke nähtusi, nagu krediidi-

¹⁶ Töö ja tööpuudus. «Päevaleht» nr. 71, 13. märtsil 1930.

¹⁷ Vt. Riigikogu protokollid, V istungjärk, 1930, lk. 1618 (A. Oinas).

¹⁸ W. Sombart, Sozialismus und soziale Bewegung, Jena 1905, lk. 89.

suhted, rahvamajanduse suur sõltuvus saagist, ettevõtlikkuse suur vabadus jne.

Selline pealispinnaliste nähtuste esilekergitamine kriisi põhjustena oli omane ka teistele kodanlikele autoritele (J. Keynes ja tema koolkond).

2. Kodanlik demagoogia majanduslike raskuste «ületamisest»

Kapitalismi apoloogia oleks poolik, kui kriisi põhjuste «analüüsimisele» ei lisanduks lahenduste otsimine. Kodanliku Eesti kapitalistide huve teenivad majandusteadlased lähtusid kriisist väljapääsu otsimisel teatud konkreetse kodanluse grupi majanduslikest huvidest. Ühiseks neile kõigile oli kapitalismi kaitsmine, eraomandi säilitamise nõue.

Seoses 1929. a. alanud majanduskriisi süvenemisega püüdsid kodanlikud majandusteadlased seda seletada ebakindla majanduspoliitikaga ning otsisid demagoogilisi retsepte majanduspoliitika muutmiseks. Sama teed läksid ka eesti kodanlikud autorid. Nii kirjutati 1932. a. augustis «Tartu näituse albumis»: «Hakkame tähele panema, et me majanduspoliitikat aetakse liiga siiru-viiruliselt, kord rabatakse siia, kord sinna, seda õiget suuna poleks nagu veel leitudki.»¹⁹

Kriisiraskustest väljapääsu otsimisel majanduspoliitika muutmisega esines põhiliselt kaks seisukohta: ühed pooldasid riigi suuremat vahelesegamist majandusellu, teised soovitasid aga veelgi suuremat vabadust eraalgatusele. Alustame esimestega.

Kriisi perioodil nõudsid kõik kodanluse grupid üldiselt riigi suuremat vahelesegamist majandusellu. Erinevad olid aga nende eesmärgid «plaanimajanduse» ärakasutamisel. Suurkodanluse esindajatest propageerisid kava- ehk plaanimajanduse ideed E. Poom²⁰, A. Joasalu²¹, K. Einbund²², J. Taklaja²³, M. Pung jt. Nende poolt propageeritud planeerimine ei sarnanenud sotsialistlikus riigis teostatava planeerimisega, vaid see lähtus kodanluse huvidest. Kõige selgemini tulevad suurkodanluse huvid esile M. Punga arutluses. Tema järgi põhjustavad kriise ja ettevõtete krahhe konkurentsivõitlus ja ettevõtete asutamise vabadus. M. Pung arvas, et kriise on võimalik kui mitte ära hoida, siis vähemalt nende mõju pehmenendada kitsenduste tegemisega uute ettevõtete rajamisele.²⁴ M. Pung ja teised tema vaateid pooldanud

¹⁹ Tartu näituse album, 1932, lk. 28.

²⁰ Vt. E. Poom, op. cit., lk. 104/105.

²¹ Vt. A. Joasalu, Riik ja eramajandus. «Uus Eesti» nr. 82, 24. märtsil 1936.

²² Vt. Riigikogu protokollid, II istungjärg, 1932, lk. 28 (K. Einbund).

²³ Vt. J. Taklaja, Minimaalpalkade küsimusest. «Päevaleht» nr. 102, 16. aprillil 1936.

²⁴ Vt. Majandusministri eelarve-kõne. «Päevaleht» nr. 86, 28. märtsil 1931.

autorid tegid ettepaneku mitte lubada asutada uusi ettevõtteid, kui sama toodangut valmistav ettevõte on juba olemas. Seda seisukohta ka arvestati ning edaspidi keelati uute ettevõtete asutamine üldse või uusi ettevõtteid võis asutada vaid Majandusministeeriumi loal.

Mida siis taotlesid sellised seisukohad ja milliseid tagajärgi tõid nad praktikas? Vastus on siin ainult üks: suurendasid töösturite kasumeid. Saavutanud riigivõimu kaasabil monopoolse seisundi turul, võis tegutsev ettevõte määrata hinnad oma toodangule enda äranägemisel. Seda soodustas veel asjaolu, et tööstussaaduste sissevedu välismaalt piirati ning tehti propagandat «rahvusliku» tööstuse saadustele. Suurkodanluse planeerimis-ettepanekute ellurakendamisest toome mõningad näited. 1938. a. jaanuaris esitati Majandusministeeriumile taotlus uue aktsiaseltsi avamiseks laki tootmiseks. Sellest kuulda saades esitasid olemasolevate lakivabrikute — Gustav Laurentsiuse Lakivabriku ja Keemiatahase, lakivabriku «Pluto», laki- ja keemiavabriku O/ü. «Uus Mars» jt. — omanikud Majandusministeeriumi tööstusosakonnale avalduse mitte lubada avada sellist uut ettevõtet. Tööstusosakonna arvamusest loeme:

«Meil on rida lakitööstusi, need suudavad sisemaa tarvidust rahuldada ja võistluse tõttu on hinnad rahuldaval tasemel. Uue lakitööstuse asutamisega saaks sisemaa piiratud turg liialt killustatud ja olemasolevad tööstused võivad läbimüügi languse tõttu raskustesse sattuda.»²⁵

Samadel motiividel keelati 1937. a. novembris ka elektritarvete aktsiaseltsi «Aglo» asutamine²⁶ ning valitsuse dekreediga 1937 a. keelati uute makaroni- ja kummitehaste asutamine. Tänu monopoolsele seisundile siseturul said olemasolevad tööstusettevõtted suuri kasumeid. Näiteks sai kummitehas «Põhjala» 1927.—1937 a., s. o. 10 aasta jooksul 72 tuhande krooniselt põhikapitalilt 339 464 krooni kasumit.²⁷

Seega M. Punga, K. Einbundi ja teiste nende mõtteosaliste seisukohad riigi vahelesegamise küsimuses «konkurentsivõitluse likvideerimiseks» tähendasid vaid olemasolevatele ettevõtetele turu kindlustamist, suuremaid kasumeid töösturitele. Kodanlusel oli nüüd võimalus valida, kellel lubada asutada uusi tööstusettevõtteid, kellel mitte. Kitsendused tööstusettevõtete rajamisel ei puudutanud niivõrd suurkodanlust kuivõrd just «väiksemaid vendi». Näiteks pooldas riigi Majanduskomitee 1939. a. M. Punga ja O. Suursöödi avaldust Tallinnasse uue vineeritööstuse asutamiseks.²⁸ Järelikult oli kodanlikus Eestis teostatud «planeerimine»

²⁵ ORKA, F 969, N. 1, T. 427, l. 125.

²⁶ Sealsamas, l. 92.

²⁷ Vt. O. Sepre, Kummimonopoli võimutsemisest kodanlikus Eestis. «Edasi» nr. 2, 3. jaan. 1956.

²⁸ Vt. ORKA, F. 3628, N. 1, T. 1, l. 34 ja 39.

igati soodne suurtööstureile. See toetas nende ettevõtteid. Sama märkis ka kodanluse apostel A. Joasalu, kes rahustas vabamajanduse pooldajaid sellega, et riigi vahelesegamine majandusellu on kaugel sotsialismist ja kommunismist. Ta kirjutab: «Kui õigus tameraigi korraldava käe tarvitamist majanduses, siis ei mõtle me sugugi eitada vaba algatuse tähtsust. See jääb endiselt mõõduandvaks kogu majanduse arengus, samuti kui püsib kapitalistlikes mais eraomanduse põhimõtte au sees.»²⁹ Jäi alles kapitalistlik eraomand ning tootmise organiseerimisel arvestati vaid kodanluse huve, tema kasumeid.

Eesti suurbodanlus läks oma majanduse «reguleerimisega» veelgi kaugemale. Nimelt nende häälekandjas «Päevaleht» 13. maist 1931. a. soovitati riikidevahelist liitu tootmise reguleerimiseks. Nimetatud artiklis märgiti, et igale riigile kirjutatakse ette reaks aastateks tööstusaladja produktsiooni suurus. Samas ajalehes jutlustas Euroopa riikide vahelisest majanduslikust liidust, veel A. Tooms. Seesama küsimus tõsteti üles ka «Rahva Sõnas» 8. jaanuaril 1937. a. Kõik see sarnanes Euroopa ühendriikide loomise loosungiga, millele juba V. I. Lenin oli andnud purustava vastulöögi. Seetõttu poleks nimetatud küsimust olnud vaja siin käsitledagi, kui mitte ka praegu, mil kriisitont jälle kummitab kapitalimaid, poleks organiseeritud üks selline liit, nn. Euroopa turg. Euroopa turg, samuti nagu kogu kodanlik majanduse «reguleerimine» on loodud kapitalistide huvides. Euroopa turg on monopolide kokkulepe ning kokkuleppele allakirjutanud kuue maa valitsused ei juhindunud rahva huvidest. Euroopa turu loomise põhjuseks oli monopolistide püüe liita imperialismi jõud sotsialismi ja koloniaal- ning sõltuvate maade rahvaste vabadusvõitlusliikumise vastaseks võitluseks, kindlustada rahvusvahelise riiklik-monopolistliku ühenduse abil kapitalismi positsiooni.³⁰ Seega on Euroopa turg kapitalistide kokkulepe tööliste veelgi julmemaks eksploateerimiseks. Ta on kapitalistide liit töölisliikumise-vastases võitluses. Sama eesmärki taotlesid ka eesti suurbodanluse esindajad Euroopa riikide vahelise majandusliku liidu propageerimisel.

Kriisi ja tööpuuduse likvideerimist riigi suurema vahelesegamisega majandusellu propageerisid ka eesti maakodanluse esindajad. Sellel eesmärgil nõudsid nad asundustegevuse laiendamist³¹ ning töötute maale saatmist.³² Nende arvestuse järgi oleks riik pidanud rajama maale veelgi juurde väikesi asundustalusid, mis ei andnud tööd ega toitu kogu perekonnale ning sundisid otsima abiteenistust. Teiselt poolt aga sidusid need väikesed talud nende

²⁹ A. Joasalu, op. cit.

³⁰ Vt. О создании «общего рынка» и Евратома. «Коммунист» № 9, 1957, lk. 89.

³¹ Vt. E. Ant, Asundustegevus töötuse vältimise abinõuna. «Agronoomia» nr. 5, 1934, lk. 206.

³² Vt. «Kaja» nr. 116, 21. aug. 1934; «Postimees» nr. 294, 15. dets. 1931.

omanikke kindla paigaga, kindlustades seega suurtalunikke tööjõuga.

Veelgi avalikum suurtalunike huvide kaitsmine esines töötatöölise maale saatmise nõudes. 1932. a. soovitas Riigikogu rahaasjanduse komisjon tööpuuduse likvideerimiseks, «et töötatöölisi püütaks paigutada maale põllupidajate juurde eeldusega, et põllupidajad töölistele annaksid korteri ja söögi kuna tasu maksaks riik».³³ Ka Põllutöökoda soovitas töövõimalusi luua «sisekoloniasatsiooni teel». Ta tegi ettepaneku töötatöölise kohustuslikus korras maale saatmiseks. «Tuleb sisse seada tööpassid ja ära hoida töötute valgumist linnadesse, kuna maal tööliste puudus,» kirjutati Põllutöökoda arvamuses.³⁴

Ei saa olla enam selgemat ühe ekspluataatorliku klassi huvide väljendust majanduslikus mõttes. Nn. töötute maale saatmine ei olnud seega mõeldud mitte niivõrd kriisi lahendamiseks kui just suurtalunikele tasuta tööjõu muretsemiseks.

Ka väikekodanluse esindajad Eestis, eriti sotsid, pooldasid majanduse reguleerimist kriisi ja tööpuuduse «lahendamiseks».³⁵ Väikekodanlus lootis majandusliku reguleerimise abil saavutada endale suuremat eluõigust võitluses monopolide vastu, paremaid teid haljale oksale jõudmiseks. Mis puutub sotsidesse, siis nende teooriakased teenisid kõigepealt maskeerimise eesmäärke. Nende eesmärgiks oli masside petmine. Sotsid püüdsid tõestada, et olemasoleva korra tingimustes on võimalik likvideerida kriise ja tööpuudust. Seda taotlesid muidugi ka suurtalunike esindajad, kuid nad pidasid seejuures silmas rohkem oma kasumit, seda, kuidas vähemate kahjumitega ise kriisist pääseda.

Kõige tähtsamaks küsimuseks on aga kapitalistliku majanduse reguleerimise ja riikidevaheliste majanduslike liitude puhul see, kas ettevõtetud abinõud aitavad likvideerida majanduskriise kapitalismi tingimustes. Kas muutuvad mingil määral tootmissuhted? Muidugi mitte. Kapitalistlike tootmissuhete alus — eraomand — jääb püsima. Töösaadused omastab endiselt tootmisvahendite omanik ning järelkult säilib täielikult erakapitalistlik omastamine. Seejuures tuleb aga märkida, et riigi suurenev sekkumine majandusellu ning riikidevahelised majanduslikud liidud suurendavad riigikapitalismi tendentse majanduses. Kuid ka see ei muuda veel kapitalismi olemust. Kodanlik riik kui kapitalistliku baasi pealiskaitse saab kaitsta ja kaitseb ainult kodanluse huve. Riigi abil saavutab suurtalunike üha suurenevaid kasumeid. Tulud riiklikelt ettevõtetelt jaotatakse samuti suurtalunike huvides, kuna töötavate hulkade sissetulekud aga suhteliselt vähenevad. Endise monopolistliku kapitalismi asemele astub monopolistlik riigikapitalism.

³³ Riigikogu IV koosseis. Täielikud protokollid, IX istungjärk, 1932, lk. 3733.

³⁴ ORKA, F 1112, N 1, T 35, l. 79.

³⁵ Vt. «Rahva Sõna» nr. 35, 5. mail 1934; «Rahva Sõna» nr. 34, 1. mail 1934 jne.

talism. Teiselt poolt tootmise kontsentreerumise ja tsentraliseerumise kasvuga monopolistliku kapitalismi tingimustes kasvab ka tootmise ühiskondlik iseloom. Järelikult majanduskriiside põhjus — kapitalistlik tootmisviis oma vastuoludega — jääb püsima ning seetõttu jääb püsima ka majanduskriiside paratamatus.³⁶

Eeltoodu aga tähendab, et eesti kodanluse vaated majanduse «reguleerimisele» ei taotlenud rahva üldist heaolu, vaid aitasid eelkõige kaasa kapitalistide kasumite kindlustamisele. Kodanluse majandusteoreetikud otsisid teid, kuidas kriisi ajal tekkinud majanduslikke raskusi veeretada töötajate õlgadele. Riigilt tahtsid toetust nii töösturid, suurtalunikud kui ka pisikaupmehed. Maksta tuli aga tööliklassil. Näiteks väidetakse Põllutöökoja juhatuses arvamuses põllumeestele makstavate preemiade kohta, et «palgaliste reaalne ostuvõime» olevat vähenenud hoopis vähem kui põllumeestel. Järeldus tehakse sellest suurpõllumeeste huvides. «Tasakaalu jaluleseadmiseks» tulevat suurendada põllumeestele makstavaid preemiaid.³⁷ «Päevalehe» rahvamajandusosakonna toimetaja Jaan Taklaja soovitas aga valitsusele, et töolistelt ja töösturilt hakataks võtma maksu «kriisi vältimiseks» reservfondide loomiseks. Nimetatud reservfondid pidid olema ette nähtud investeeringute suurendamiseks rasketel aegadel. Samas ei jätnud J. Taklaja märkimata:

«Plaanimajandusest lähevad mainitud moodused lahku seepoolest, et eraalgatusele jäetakse vabad käed, kuid tagasilöökide puhul suurendatakse jälle riiklikku initsiatiivi ja riiklikke investeeringusi.»³⁸

Riigi kaasabil loodeti leevendada ka tööpuudust. Sel eesmärgil asus riik korraldama teenistusvahekordi Riigikogu poolt 24. märtsil 1932. a. vastuvõetud seaduse alusel. Nimetatud seaduses kirjutatakse: «Tööpuuduse vastu võitlemise otstarbel antakse Vabariigi Valitsusele õigus vallandada riigi või omavalitsuse teenistusest isikuid, kelle abikaasa saab palka kindlapalgalisest teenistusest riigi- või omavalitsuse asutustes . . .»³⁹

Nagu näitab tolelaegne praktika, viidigi mainitud seadus ellu. Majandusministri ettepanekul vallandati riigivanema poolt terve rida ministriumide teenistujaid, kooliõpetajaid ja ka ülikooli õppejõude.⁴⁰ Kuid need vähesed, kes said tööle vallandatute asemele, ei vähendanud veel töötatöölise kümne tuhandetesse küündivat armeed. Samuti nagu hädaabitööd, olid ka eelkirjeldatud vallandamised vaid hädaabinõu, näilisuse loomine, nagu püüaks

³⁶ Vt. И. Кузьминов, Государственно-монополитический капитализм, Москва 1955, lk. 52 jj.

³⁷ Vt. ORKA, F 1112, N 1, T 70, l. 29.

³⁸ J. Taklaja, Majanduslik seisukord 1937. a. Eesti Kroonika 1937. a., Tartu 1938, lk. 41.

³⁹ Tööpuuduse vastu võitlemise otstarbel teenistusvahekordade korraldamise seadus. Riigi Teataja 1932, nr. 30, lk. 405.

⁴⁰ Vt. ORKA, F 969, N 1, T 123, l. 57 ja 58.

kodanlus midagi teha töötute olukorra parandamiseks. Vallandamistega saavutati küll sissetulekuid suuremale arvule perekondadele, kuid mingil määral ei tõusnud rahva heaolu, tema ostujõud. Turu laiendamiseks tarbeesemetele aitasid kodanluse poolt ette võetud abinõud vähe kaasa.

Niisiis riigi vahelesegamist, õieti suuremat riiklikku toetust vajab eesti kodanlus just kriisi ajal. See torkab silma ka tegeliku olukorra jälgimisel. 1930-ndate aastate algul esitati kodanlike autorite poolt enamik «plaanimajandust» nõudvaid seisukohti.

Pärast 1929.—1932. a. kriisi möödumist hakati aga nõudma suuremat vabadust eraalgatusele. Selline ajaline piiritus, mis oli tingitud kriisi peegeldumisest kodanluse majanduslikes vaadetes, ei tähenda, et see oleks olnud absoluutne. Ka kriisi ajal esines eraalgatusele veelgi suuremat vabadust nõudvaid seisukohti ja vastupidi, kuid jutt on sellest, millised seisukohad olid suunda andvad. Kui näiteks «Päevaleht» kriisi perioodil propageeris «plaanimajandust», siis juba 1936. a. kirjutati veebruari «Päevalehes»: «Rahvamajandus ei saa õitseda seal, kus riigivõim salvab ja häirib kodanike vaba enesetegevust.»

Üheks suuremaks organisatsiooniks, kes nõudis eraalgatuse avardamist ja lootis sel teel ületada majanduslikud raskused, oli Kaubandus-Tööstuskoda. Esinedes 1933. a. Tartu kaupmeeste ja töösturite koosolekul nõudis koja juhatuse esimees J. Puhk täielikku vabakaubandust, vabadust eraalgatusele.⁴¹ Kuni kodanluse võimu lõpupäevini propageeris Kaubandus-Tööstuskoda, kes esindas peamiselt suurtööstureid, eraalgatuse tunnustamist, selle laiendamist. Koja üldkoosolekul 1938. a. deklareeriti: «Jäädes truuks oma ülesseatud põhimõttele, tahab Kaubandus-Tööstuskoda endiselt taotleda eramajanduse täielikku ja väärikat tunnustamist.»⁴²

Jälgides konjunkturi muudatusi on sellised kõikumised arusaadavad. Alates 1933.—1934. a. avardusid majanduselu võimalused. Üha enam vajab Eesti tööstustoodangut ja põllumajandussaadusi sõjaks valmistuv Saksamaa. Üha enam kasumeid andis põlevkivitööstus, põllumajandussaadused leidsid turge. Sellises olukorras hakkas suurbodanlus nõudma suuremat tegevusvabadust. Nõuti tollimüüride kaotamist või siis tollide alandamist. Tollide alandamist ja sisseveo suurendamist nõudis suurbodanlus eeldusel, et imperialistlikud suurriigid vajaksid sõjaks ettevalmistumisel Eesti tööstus- ja põllumajandussaadusi ning olid huvitatud sinise majanduselu normaalsest kulgemisest. Muidugi olid selliste nõudmiste puhul mängus ka väliskapitali huvid.

Eesti kodanlike majandusteadlaste osa kriisi «põhjuste» ja selle «lahenduse» otsimisel ei piirdunud ainult riigi kui majandusliku

⁴¹ Vt. Kunas laheneb kriis? «Postimees» nr. 44, 22. veebruaril 1933.

⁴² Majandusliku elu korrastamine õigluse printsiibil. «Esmaspäev» nr. 1, 8. jaanuaril 1938.

teguri osa suurendamise või vähendamise nõudmisega. Esitati mitmeid seisukohti, millede autorid lootsid kriise ja üldse kapitalismi vastuolusid likvideerida rahasüsteemi ümberkorraldamisega. Levinenumad neist olid Ed. Tennmanni «teooria» ja nn. kaduraha pooldajate seisukohad.

3. Usumees majandusteadlasena

Eduard Tennmann oli Tartu ülikooli usuteaduskonná professor, kuid omas ka majandusalast keskharidust. Eriti agaralt hakkas ta majandusküsimusi käsitlema 1929.—1932. a. kriisi ja sellele järgnenud depressiooni perioodil. Ta esines mitmesugustel koosolekutel, kirjutas artikleid ja raamatuid, kus propageeris oma «uut süsteemi». Tema majandusteaduslikest teostest tuleks siinkohal nimetada «Usk ja majandus» ning «Rahavõimu saladused»

E. Tennmann sai aru, et ei ole võimalik mööda minna kapitalistliku ühiskonna majanduslikest raskustest. Ta isegi tunnistas, et esineb «süsteemi kriis». Küsimus kerkib aga sellest, mida prof. Tennmann peab selle «süsteemi kriisi» põhjuseks. Tennmanni arvates oli «süsteemi kriisi» põhjuseks kehtiv rahasüsteem, mis «ei täida oma ülesannet». ⁴³ Kogu viga peituvat selles, et meie raha on seotud võõra kullaga, sest endal kulda ei ole. Käibel olevale rahale tuli Tennmanni arvates leida uus alus. Tennmanni sellised järeldused tulenevad raha olemuse mittemõistmisest. Tennmannile oli raha ainult «väärtuste hinnaline väljendis arvudega» ja seda ainult «teatud väärtuse ühikutes». ⁴⁴ Kuid millistes siis? Mispärast raha on väärtuste väljenduseks ja lõpuks, mis on siis väärtus? Neile küsimustele Tennmann ei vasta või ajab demagoogiat. Tennmann läheb mööda sellest, et kaubad kui väärtused on eelkõige inimtöö kehastused, asjastatud inimtöö hulgad. Ainult see teeb nad väärtusteks, et neile on kulutatud teatud hulk tööd, mis peale väärtuse annab kaupadele ka tarbimisväärtuse. Kuid Tennmann, rääkides väärtusest, mõistab seda kui tarbimisväärtust.

«Väärtuse ainuke alus on tarvidus,» kirjutas ta. «Väärtuse hinnang on ikka isiklik, liikuv. Leiva väärtus on enne söömist suurem kui peale söömist.» ⁴⁵

Pidades väärtust subjektiivseks hinnanguks lülitab Tennmann siit välja igasugused objektiivsed mõisted ning korrutab vulgaarse poliitilise ökonoomia seisukohti väärtuse suurusest olenevalt inimeste vajadusest. Kaubaühiku väärtus on siiski objektiivne suurus ja ta sõltub ühiskonna tootlike jõudude tasemest. Olenemata sellest, kas inimesel on kõht täis või tühi, jääb ühe leiva väärtuseks

⁴³ Vt. Otsitakse retsepte majanduskriisi lahendamisele. «Päevaleht» nr. 305, 8. novembril 1931.

⁴⁴ Vt. E. Tennmann, Rahavõimu saladused, Tartu 1931, lk. 19.

⁴⁵ Sealsamas, lk. 17.

ikka see hulk ühiskondlikult vajalikku tööd, mis kulub tema tootmiseks. Seoses pakkumise ja nõudmise vahekorraga võib muutada küll leiva hind (kapitalistlikus ühiskonnas; sotsialistlikus ühiskonnas kolhoositurul), kuid tema väärtus seetõttu ei muutu. Väärtuse ebaõige mõistmine viis Tennmanni ka raha olemuse mittemõistmisele. Raha, kuld saab ainult seetõttu teiste kaupade väärtuse mõõtjaks, et tema tootmiseks on kulutatud abstraktset inimtööd. Järelikult mitte raha ei tee kaupu võrdseks, vaid kõik kaubad, kõik asjastatud inimtöö hulgad on iseenesest ühismõõtsed ning võivad oma väärtusi mõõta spetsiifilises kaubas — kullas. Ainult seetõttu, et kõik kaubad mõõdavad oma väärtust kullas, kujunebki see kaup väärtusmõõduks ehk rahaks. Tennmannile on aga raha «liikuvate väärtuste hinnangu väljendus arvudega» ja sellest lähtudes teeb ta oma demagoogilised järeldused. Et kodanliku professori arvates «o s t u j õ u e t u s» pole muud kui r a h a - p u u d u s» ja «r a h a p u u d u s e» õige alus on «k u l l a - p u u d u s», siis rahamärkide sidumine kulla-alusega ainult kitsendavat ostujõudu.⁴⁶

«Ostetakse vähem kaupmehelt. Kaupmees ostab vähem suurkaupmehelt, suurkaupmees vabrikust, vabrikutöö väheneb, töölisi vallandatakse. Ostjate arv ja rahahulk langeb jälle. Ring tõmbub koomale. Häda kasvab.»⁴⁷ Ja nii saabuvatki kriis.

Kuid mida siis teha? Ka sellele küsimusele vastab E. Tennmann. Ta soovib raha aluseks võtta mitte kulda, vaid hoopis loodusjõude, kinnisvarade väärtusi ja isiklikku krediiti.⁴⁸ Sellega saavutatavat seda, et raha ei ole enam kaup, vaid ainult väärtuse mõõt, samuti nagu meeter on pikkuse ja kilogramm tungi mõõt. Tennmann arvestab järgmiselt: Eestis olevat jõuühikuid 3,291 miljonit.

Autor arvestab iga ühiku väärtuseks kümme krooni ja saab seega:

loodusjõud	33 000 miljonit krooni
kinnisvarad	10 000 " "
isiklik krediit	10 000 " " ;
Kokku:	53 000 miljonit krooni. ⁴⁹

Nii saab Tennmann väärtuse kogusummaks Eestis 53 miljonit krooni, mida ta arvestab raha alusena ning soovib võtta krediidina riigi eelarve koostamisel. Tennmann soovib riigil välja anda eelnimetatud summa ulatuses pangatšekke. Tema arvates olevat sel teel võimalik saavutada riigi sõltumatust, sest riik ei toetuvat siis enam «võõrale finantskapitalile», vaid «asutab ise oma finantskapitali».⁵⁰

On õige, et kui riik vabaneb väliskapitali mõju alt, muutub ta

⁴⁶ Vt. E. T e n n m a n n, op. cit., lk. 17.

⁴⁷ Sealsamas, lk. 14.

⁴⁸ Vt. sealsamas, lk. 32 ja 34.

⁴⁹ Vt. sealsamas, lk. 32.

⁵⁰ Vt. sealsamas, lk. 34.

sõltumatuks. Kuid Tennmanni poolt soovitatud meetodid selleks siiski kaasa ei aita. Kogu Tennmanni arutluste ebateaduslikkus seisab jällegi väärtuse mittemõistmises. Nii peab ta «riiklikuks krediidiks» riigis esinevaid «jõuühikuid», mis teiste sõnadega tähendab looduslikke ressursse. Kuid neist looduslikest ressurrssidest oli kodanlikul ajal kasutusele võetud alles väike osa. Kasutamata seisvad looduslikud ressursid ei oma aga veel väärtust, enne nende kasutusele võtmist tuli teha tööd. Töö nende kättesaamiseks loob alles neile väärtuse. Seega soovitas prof. Tennmann raha ehk «pangatšekkide» aluseks võtta väärtusetä asju. Muidugi osa neist «jõuühikuist» oli rakendatud inimese teenistusse, nad omasid väärtust, samuti omasid väärtust kinnisvarad ja isiklik krediit, kuid nende väärtus oli hoopis väiksem kui 53 000 milj. krooni. Et paber raha saab olla ainult väärtuse esindajaks, ise aga väärtust ei oma, siis lõppkokkuvõttes soovitas Tennmann kodanlusele minna inflatsioonipoliitikale: anda välja rohkem raha, kui oli väärtusi selle tagamiseks. See omakorda oleks tähendanud töölisklassi reaalpalga langust ja kodanluse kasumite suurendamist. Vastuolu suurenemine töö ja kapitali vahel ei likvideeri aga kriisinähtusi, vaid süvendab neid veelgi. Tennmanni «teooria» oli välja mõeldud vaid klassivastuolude maskeerimiseks, kodanluse kaitseks. Kõik kodanlikus Eestis esinenud kapitalistlikule tootmisviisile omased pahed veeretab Tennmann krediidisüsteemile, siin esinenud «rahapuudusele».⁵¹

Tennmanni ekslikud vaated rahale kui kõigi kapitalistliku süsteemi raskuste põhjusele pole muidugi uued mõtted. Ameerika majandusteadlased otsisid juba enne I maailmasõda kriisidest väljapääsu raharingluse ja krediidi sfääris.⁵² Ka tuntud inglise apologet J. Keynes pidas kriiside põhjuseks rahapuudust. Kui Keynes'il oli rahapuuduse põhjuseks inimese liigne «kokkuhoid», siis prof. Tennmannil oli selleks «võõras finantskapital». Olenevate esitamise vormist oli mõlemate eesmärk sisuliselt üks — petta töötava rahva hulki.

Sama eesmärki teenis ka Tartus asutatud «Kodutöö-abi» ühingu poolt propageeritud «tööraha» ning nn. kaduraha teooria.

4. Töö- ja kaduraha teooria reaktsiooniline olemus

Tartus kriisiperioodil loodud «Kodutöö-abi» ühingu organiseerijad loobusid omavahelistes arveldustes raha kasutamisest. Nad kehtestasid omavahel ise maksevahendina töökrooni, millel pidi olema «Tartu linna müüritöölise kahe töötunni väärtus» (võrdus ühe krooniga).⁵³ Väljaspool ühingut teostati arveldusi sularaha

⁵¹ Vt. E. Tennmann, Usk ja majandus, Tartu 1938, lk. 148.

⁵² Vt. L. Moore, Economic Cycles. Their Law and Cause, New York 1914.

⁵³ Vt. «Kodutöö-abi» kodukord ja põhikiri, Tartu 1931.

abil. Vastavalt põhikirjale oli ühingu põhimõtteks kaotada raha kui kõige kurja juur. Töölise nn. hüvitusse kanti temal saadaolev summa ja vastavatešt, muidugi ka ühingusse kuuluvatest kauplustest võis ta saada endale vajalikke kaupu. Kuigi raha ei tahtud kasutada, toimusid kõik teised arveldused raha abil, mille aluseks pidi olema töö. Seega kehtestati juba Karl Marxi poolt dogmaatiliseks ja ebateaduslikuks tunnistatud «tööraha». ⁵⁴

Kaubatootmise, eriti aga kapitalistliku kaubatootmise tingimustes ei ole võimalik raha ringlusest kõrvaldada. Ajaloolise arengu käigus on raha kujunenud üldiseks ekvivalentiks, mille abil eratöölisele antakse ühiskondlik iseloom. Nii kaua kui esinevad kaubad, peab eksisteerima ka nende ekvivalent — raha. «Töörahad» käikulaskmine käibel oleva raha kõrval ei lahenda mingil määral kapitalistliku süsteemi vastuolusid. Jääb ju püsima kaubatootmine ning mis peamine — tööjõud jääb kaubaks. «Töörahad» kehtestamine teatud ringkonnas ei vii edasi ühiskonna arengut, vaid isegi pidurdab seda, otsides kaupadele raha kõrval teist üldist ekvivalenti. «Töörahad» leiutamine ei anna seega midagi ühiskonna arengule. Sellega püütakse lihtsalt varjata esinevate vastuolude põhjusi ning seetõttu on «töörahad» teooria reaktsiooniline.

Pealegi võeti «tööraha» aluseks täiesti väärtusetu mõõt — töö. Töö kui protsess ei oma mingit väärtust, sest väärtuseline suhe on ühiskondlik suhe, inimestevaheline suhe. Tööprotsessis on inimene suhtlemises loodusega. Kui aga müüritöölise 2 töötundi loeti võrdseks ühe krooniga, siis arvestati tööprotsessi kui väärtuse loomise protsessi, s. t. arvestati tööjõu väärtust. Viimasel juhul jõuab ringkäik ikkagi tagasi kaubatootmise juurde, tööjõud loetakse kaubaks. Et igasuguse kauba, samuti ka tööjõu üldiseks väljenduseks on välja kujunenud kuld (raha), ei ole mingit vajadust hakata otsima uut ekvivalenti. Ei ole võimalik kaotada mingi majandussüsteemi ühte olulist elementi, hävitamata kogu süsteemi. Sellisel manöövri ei saa olla mingit praktilist tähtsust ning «tööraha» teooria teenis oma demagoogilise iseloomuga vaid kodanluse huve, ta oli ebateaduslik.

Lähedane «tööraha» eesmärkidele, kuid veelgi reaktsioonilisem oli Tartus ja Tallinnas levinud kaduraha teooria. Tallinnas nimetati neid «töötähtedeks», Tartus aga «kriisirahadeks». «Kaduraha» pooldajad kodanlikus Eestis võtsid täielikult omaks saksa kaupmehe Silvio Geselli vaated ning arvasid, et kriisid tekivad raha aeglase ringlemise tõttu. Raha kogunevat inimeste kätte, kes seda ei lase ringlusesse, ei pane tootmisse. ⁵⁵ Selleks aitavat kaasa ka kõrge laenuprotsent. Samu mõtteid propageeris tol perioodil Inglismaal J. Keynes. A. Kaera ja L. Volmeri arvates just rahapuuduse tõttu

⁵⁴ Vt. K. Маркс, К критике политической экономии, 1949, lk. 77 jj.

⁵⁵ Vt. A. Kaera, L. Volmer, Kaduraha — võimne relv majanduskriisi frondil, Tartu 1934.

polevat normaalset olukorda majanduslikus elus. Rahapuuduse tõttu «... on takistatud ka kõige õilsamate kavatsuste teostamine, kestab kriis, hindade ja palkade langus, toodangu piiramine, mis kõik kokku omakorda mõjutab tööpuuduse ja üldise vaesustumise kasvu».

Niinimetatud töö- ja kriisirahade autorite arvates tulevat kriisi likvideerimiseks rakendada vahendeid, mis ei nõua uut kapitali investeerimist. Nad kirjutavad:

«Üheks sarnaseks võimaluseks on töötähtede väljaandmine omavalitsuse poolt, riiklike rahamärkide osaline asendamine linna maksu läbikäikudes linna poolt väljaantavate töötähtedega. Need töötähed tuleksid esitatud kava kohaselt kaduprotsendiga.» A. Kaera arvates saavutatavat sellega majanduslik elevus, mis polevat kunstlik. Kaduprotsent tähendas seda, et ühe kuu jooksul raha kaotas 1% oma väärtusest. Selle kao tõttu ei taha keegi teda enda käes pidada ja raha pidi ringlema kiiremini. Seda kiiret liikumist peetigi kaduraha võruseks.

Pealiskaudsel vaatlemisel paistab tõesti, nagu oleks «kaduraha» eesmärgiks raharinglemise kiirendamine. Vaadeldes asja sisuliselt selgub aga midagi muud. Nagu eelnevalt juba märgitud, ei seisa kriisi põhjus mitte rahapuuduses, vaid kapitalistlikus tootmises endas. Kaduraha käibelelaskmine oleks olnud ainult inflatsiooni varjatud vorm. Suurendatakse raha hulka ilma teda tagavate väärtuste suurenemiseta, s. t. käibele oleks tulnud vääristustunud raha. Töötajad oleksid saanud palka endises suurus, kuid vääristustunud rahas. Tegelikult nende reaalpalk oleks vähenenud. Kaduraha teooria oli aga veelgi reaktsioonilisem, sest see nägi ette peale vääristustumise veel «kaduprotsentide» maksmist markide ostmise näol, selleks et raha «väärtus» ei langeks. Näiteks Tartus soovitas L. Volmer lasta kadurahasid välja 100 000 krooni ulatuses, s. t. et iga kuu tuli neile marke peale osta 1000 krooni (1%) eest. Et aga kadurahadega pidi tasutama hädaabitööde ja linnavalitsusele tehtud töö eest, siis on ka selge, kelle õlgadele taheti veeretada kriisi raskused.

Kaduraha teoreetikud viitasid ka sellele, et on võimalik kaduraha ümbervahetamine pangas enne tema väärtuse langust. Sel juhul oleks aga arvestatud maha 2% summast kriisifondi heaks⁵⁶ ning kannataja oli sel juhul jällegi raha omaja. Peale selle pöörduv raha sinna tagasi, kust ta välja lasti, ja teda asendab üldiselt käibelolev raha.

Seega ka kaduraha teooria eesmärgiks ei saanud olla töötajate olukorra parandamine ega kriisi likvideerimine ning selle teooria propageerimine jäi kodanluse apologetide monopoliks. Rahvahulkades ei leidnud kaduraha ega teised kodanlike apologetide kriisiteooriad kõlapinda. Nad olid vaid väikekodanlikud katsed kaitsta kapitalistlikku tootmisviisi.

⁵⁶ Vt. E. H., Kriisiraha — tuline süsi. «Vaba Sõna» nr. 13, 18. jaan. 1934.

Eelnevast võib teha järgmise kokkuvõtte.

1. Kriisi põhjustena esitasid kodanlikud autorid pealispinnalisi, tähtsusetuid ja juhuslikke nähtusi, tungimata majanduskriisi olemusse.

2. Kriisi likvideerimise õpetused olid mõeldud töötajate petmiseks, teenisid kodanluse huve. Nad olid seetõttu reaktsioonilised ja ebateaduslikud ning rahvahulkades need teooriad ei levinud.

ДЕМАГОГИЧЕСКИЕ ИЗВРАЩЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ КРИЗИСОВ И БЕЗРАБОТИЦЫ ЭСТОНСКИМИ БУРЖУАЗНЫМИ ЭКОНОМИСТАМИ

В. Кринал

Резюме

В условиях общего кризиса капитализма, при резком обострении противоречий капиталистического общества, буржуазные экономисты считают своей главной задачей извращение действительной причины и сущности экономических кризисов перепроизводства. В борьбе против буржуазной идеологии большое значение имеет разоблачение апологетических теорий кризисов.

В данной работе подвергаются критическому анализу экономические «теории» кризисов эстонских буржуазных экономистов. Показывается, что их «теории» были только приспособлением положений буржуазной вульгарной экономики к эстонским условиям.

В первой части работы разоблачаются лженаучные взгляды эстонских буржуазных экономистов Х. Нилендера, А. Хорма, Н. Кестнера, К. Эйнбунда и др. на причины экономических кризисов. Они пытались скрыть основную причину кризисов — основное противоречие капитализма. Возникновение кризисов объяснялось внешними и случайными обстоятельствами, различными субъективными факторами.

Во второй части дается критика теорий преодоления кризисов в условиях буржуазной Эстонии. Эстонские буржуазные экономисты пропагандировали возможность ликвидации экономических кризисов на базе капитализма. В этих целях они широко заимствовали положения пресловутых теорий «планового» капитализма (К. Эйнбунд, И. Таклая, М. Пунг и др.), так называемого «свободного» капитализма (И. Пухк), «государственного долга» (Э. Теннманн) и др.

Апологетические теории кризисов широко использовались буржуазными националистами в целях политической демагогии и обмана трудящихся масс.

В работе на основе марксистско-ленинской политической экономики разоблачаются взгляды эстонских буржуазных экономистов и показывается их теоретическая и практическая несостоятельность.

NATSIONAALSE TULU JAOTUS JA TÖÖLISKLASSI RELATIIVNE VAESUMINE KODANLIKUS EESTIS

G. Rekker

Kodanliku Eesti kodanlus ja kodanlikud majandusteadlased püüdsid varjata kapitali ja töö vaheliste suhete olemust. Püüd varjata tõe töötava rahva eest, kartus töölisklassi revolutsioonilise jõu ees sundis kapitaliste ja nende esindajaid hoolikalt maskeerima kapitalistlike eksploateerimissuhete «medali» kaht külge — rikkuse akumulereerumist valitseva klassi, kodanluse poolel ning vaesuse kasvu töötava rahva poolel. Antud eesmärki teenis ka natsionaalse tulu käsitus ja arvutamise meetodika kodanlikus Eestis.

Natsionaalse tulu probleem kodanlikus Eestis, võrreldes teiste kapitalistlike riikidega, oli vähem uuritud. Natsionaalse tulu mõningaid küsimusi käsitlesid kodanlikud majandusteadlased E. Poom, J. Janusson ja A. Horm.¹ Ulatuslikumaks tööks sellel alal tuleb pidada A. Hormi tööd, mis kõrvuti natsionaalse tuluga vaatleb ka elatusstandardit. Kodanliku Eesti majandusteadlased käsitlesid natsionaalset tulu peamiselt kapitalistlike suurriikide majandusteadlaste J. Keynes'i I. Fischer'i ja C. Clark'i «teooriate» valgusel.² Nagu C. Clark määratles ka A. Horm natsionaalset tulu kui hüvede ja teenuste juurdevoolu teatud ajavahemikul, väljendatuna «rahaväärtuses».³

A. Hormi poolt⁴ aastate 1928—1930 andmete alusel arvatud natsionaalne tulu võrdus 482 miljoni krooniga.⁵ Natsionaalse tulu arvutamisel kasutas autor kodanluse apologetidele omast võtet — kõikide isikute netotulude liitmist. Sellega püüdis ta varjata natsionaalse tulu sisu, kaitsta kapitalistliku palgaorjuse aluseid. Autor

¹ Vt. E. Poom, Eesti majanduselu 1932, Tartu 1933; J. Janusson, Eesti majanduslik areng, Tallinn 1932; A. Horm, Eesti elatusstandard, Tartu 1940.

² Дж. М. Кейнс, Общая теория занятости, процента и денег, Москва, 1948; I. Fischer, Elementary Principles of Economics, New York 1919; C. Clark, National Income and Outlay, London 1938, lk. 5.

³ Vt. C. Clark, op. cit.

⁴ A. Hormi arvestus põhineb J. Janussoni viidatud töö andmetel, milledele ta liidab tulu kaubanduslikust tegevusest, tulu intellektuaalselt ja ühiskondlikult alalt, teenused — 111 miljoni krooni suuruses.

⁵ A. Horm, op. cit., lk. 18.

tuli järeldusele, et natsionaalse tulu väiksusest on tingitud rahva vaesus. Ta kirjutab: «Eesti on vaene, kuna ta vähe toodab. Ta toodab aga vähe, kuna hüviste minev (s. o. müük — G. R.) on piiratud. Minev aga on piiratud, kuna rahvas on vaene.»⁶ Tegelikult natsionaalse tulu arvutamise statistiline meetod, mille järgi liideti hüved ja teenused, varjas asjaolu, et kapitalistide rikkuse akumuleerimise allikaks oli töötava rahva hulkade ekspluateerimine ja paljaks riisumine, s. o. varjas natsionaalse tulu sisu. Kõlavad fraasid «rahva vaesusest» teenisid valitsevate klasside huve, sest viimased olid huvitatud palgatöö ekspluateerimise varjamisest. Püüti näidata, et eesti rahvas, nii töötav rahvas kui ka kapitalistid, olid vaesed ning selle tõttu pole Eestis klassidevaheliseks antagonismiks pinda. Rahvusvaheliselt oli kodanliku Eesti natsionaalne tulu ühe elaniku kohta maailmas riikide järjestuses 23. kohal.⁷

Natsionaalse tulu jaotust kodanlikud majandusteadlased ei näidanud. See on ka arusaadav, sest kodanlus ja kodanlikud majandusteadlased ei olnud huvitatud ebavõrdsuse näitamisest riigis, kus «kõik rahvas pidi olema vaene».

Natsionaalse tulu analüüs kodanliku statistika andmete korrigeerimise alusel võimaldab paljastada kodanluse ja tema esindajate katseid tööliklassi tegeliku olukorra varjamisel ning koos sellega näidata eesti tööliklassi elutaseme liikumise tendentsi kodanliku korra ajal.

Selle küsimuse analüüs lubab selgitada mõningaid tööliklassi olukorda määravaid tegureid kodanlikus Eestis.

Tabel 1⁸

Monopolistlike liitude — aktsiaseltside ja osäühingute kapitalide kasv
kodanlikus Eestis aastatel 1927—1937

Aasta	Asutatud	Kapitali suurendatud	Kapitali likvideeritud	Kapitali vähendatud	Juurdekasv
1927—1928	605	195	160	155	485
1929—1933	655	341	428	145	423
1934—1937	1368	722	135	169	1786
Üldse	2628	1258	723	469	2694

⁶ A. Horm, op. cit., lk. 39.

⁷ Vt. C. Clark, Internationaler Vergleich der Volkseinkommen. Weltwirtschaftliches Archiv, Januar 1938, lk. 51—76. (Kodanliku Eesti natsionaalne tulu ühe elaniku kohta põhineb aastate 1925—1934 keskmisel näitajal. Arvutus on dollarites Ameerika hindade alusel; Eesti kroon võrdub 0,268 dollariga. C. Clark on kodanliku Eesti natsionaalse tulu absoluutsuuruseks võtnud Dresdeni Panga hinnangu — 95 miljonit dollarit.)

⁸ Eesti Statistika, Tallinn 1939, lk. 281.

Milles väljendus siis eesti töölisklassi relatiivne vaesumine?

Kapitalistide rikastumist peegeldas ilmekalt monopolistlike liitude kapitalide kasv kodanlikus Eestis.

Toodud andmed (tabelis 1) näitavad, et aastatel 1927—1937 võrdus aktsiaseltside ja osaühingute kapitali «puhas juurdekasv» ligi 3 miljoni krooniga. Ajavahemikul 1934—1937 kasvasid monopolistlike liitude kapitalid ligi 3,8 korda kiirema tempoga kui aastatel 1927—1928. Viimasel perioodil ületas kapitali aastase juurdekasvu tempo baasiperioodi üle 3 korra ning ajavahemikul 1929—1933 üle nelja korra. Monopolistliku kapitali kasv jätkus ka edaspidi. Üksnes 1940. aasta jaanuarist kuni märtsini kasvasid monopolistlike ühenduste kapitalid («puhas juurdekasv») 655 000 krooni⁹ võrra ehk 1,5 korda kiiremini kui kogu 1929. aasta vältel. Seega toimus monopolistlike ühenduste kapitali kasv kiires tempos 1930.—1933. aasta majanduskriisi järgsel perioodil, mil kodanliku Eesti majandus oli agraar-tooraineripatsina allutatud fašistliku Saksamaa sõjamajanduse huvidele. Monopolistliku kapitali kasv, mis toimus eriti kiires tempos fašistliku diktatuuri perioodil, oli seotud ka väliskapitali mahutustega. Seejuures on iseloomulik see asjaolu, et väliskapitali investeringute aluseks oli oluliselt eesti töölisklassi paljaksriisumine maksude abil riigi poolt ning ekspluateerimisest kapitaliseeritav lisaväärtuse üks osa. Aktsiaseltside «eestistamine», s. o. aktsiaseltside juhatusse eesti kodanlusest sissevõime ei vähendanud kodanliku Eesti majanduse sõltuvust väliskapitalist. Majanduse juhtpositsioonid jäid endiselt väliskapitali kätte. Aktsiaseltside «eestistamine» vaid tugevdas riigi allutatavust väliskapitalile, tugevdas monopolistlikku riigikapitalismi kodanlikus Eestis.

Monopolistliku kapitali kasv peegeldas kodanluse rikastumist. Palgatöölise ekspluateerimine kapitalistide poolt «vaeses» riigis teenis viimaste kasumitaotlusi ja kindlustas kasumite kasvu.

Balti Püvyilla Ketramise ja Kudumise Vabriku aktsiaselts sai 1932. aastal 20 130,26 krooni puhaskasumit.¹⁰

Riigi tulud riiklikest ettevõtetest ja varandustest suurenesid 21,8 miljonilt kroonilt 1932/33. aastal 35,5 miljonile kroonile 1939/40. aastaks.¹¹

A/S-i «Esimene Eesti Põlevkivitööstus» kasumid kasvasid 1922. aastast kuni 1939. aastani rohkem kui 10-kordseks.¹²

A/S Puhk ja Pojad said peale rukkimonopoli kehtestamist rukki kokkuostust ja realiseerimisest ligi 5 miljonit krooni tulu.¹³

⁹ ORKA, F 969, N 1, T 487, l. 21—34.

¹⁰ 15 aastat Eesti tööstust, kaubandust, Tallinn 1933, lk. 42.

¹¹ Eesti entsüklopeedia täiendusköide, lk. 266.

¹² A/S Esimene Eesti Põlevkivitööstus endine Riigi Põlevkivitööstus 1918—1938, Tallinnas 1938, lk. 116.

¹³ Vt. «Rahva Hääl» nr. 18, 10. juulil 1940.

ETK kasum kasvas 17 000 kroonilt 1920. aastal 681 000 kroonile 1936. aastaks, s. o. ligi 14-kordseks.¹⁴

A/S «Laferme'i» (prantsuse kapital) kasumid kasvasid 3,8 miljonilt kroonilt 1929. aastal 4,2 miljonile kroonile 1939. aastaks.¹⁵

Riigi Statistika Büroo andmeil oli 1936. aastal isikuid, kes «teenisid» aastas üle 10 000 krooni, 511.

Kogu võim oli Eestis koondunud väliskapitali finantsoligarhia kätte, kes kodanluse väikese kliki — Pätsi, Laidoneri, Jürima jt. kaudu kindlustas endale soodsad tingimused looduslike ressursside kasutamiseks ning valdamiseks ja palgatöölise ekspluateerimiseks.

Statistika andmed näitavad pankade valitsemisõiguste pidevat suurenemist, maa majanduse allutamist välismaiste monopolide kasumeid taotlevatele huvidele. See on ka arusaadav, sest imperiaalsi ja kapitalismi üldkriisi perioodil finantsoligarhia võim tugevneb ning mässib väikeriigid finantsilistesse ja diplomaatilistesse võrkudesse.

Pank G. Scheel & Ko, olles saksa ja inglise finantskapitali esindaja, kontrollis metalli-, tselluloosi-, põlevkivi- ning paberitööstust ja kaubandust.¹⁶ Tartu Pank kuulus inglise kapitalile ja valdas osa rahvamajanduse juhtpositsioonidest, kontrollides väliskaubandust, eriti metsakaubandust. Pangad G. Scheel & Ko ja Tartu Pank olid saksa ja inglise kapitali esindajad¹⁷ ning kontrollisid kogu kodanliku Eesti majandust.

A/S pankade (1940. a. mais oli neid arvuliselt 15) puhaskasum suurenes 519 000 kroonilt 1935. aastal 1 002 000 kroonile 1938. aastaks. Tähtsamate ühispankade puhaskasum kasvas 1936. aastast kuni 1938. aastani 209 000 krooni võrra; riiklike pankade osas kasvas Pikalaenu Panga puhaskasum perioodil 1934—1939 ligi 300 000 krooni võrra; Eesti Panga puhaskasum kasvas 548 000 kroonilt 1934. aastal 696 000 kroonile 1938. aastaks.¹⁸

Kapitalistide kasumite kasvu peegeldab ilmekalt kasuminormi liikumine kodanliku diktatuuri aastail. (Vt. tabel 2.)

Kasuminormi kasv peegeldas kapitalistide kasumite kasvu, kapitalistide rikastumist. Seejuures oli rikkuse akumulatsiooni iseärasus selles, et osa tööliste poolt loodud lisaväärtusest läks välismaiste monopolistide krukutesse.

Välismaised monopolid, ekspluateerides kodanliku Eesti majandust ja odavat tööjõudu, kindlustasid oma kasumite pideva kasvu. Ainult aastate 1928—1932 kestel oleksid väliskapitali (35 ettevõtte) tulud kodanlike statistikute teoreetiliste arvestuste järgi

¹⁴ Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 239.

¹⁵ ORKA, F 969, N 1, T 1106, l. 139 ja 198.

¹⁶ Vt. ORKA, F 969, N 1, T 556, l. 154; Eesti entsüklopeedia VII, lk. 593.

¹⁷ Eesti entsüklopeedia VIII, lk. 1250.

¹⁸ Eesti Majandus, Tallinn 1939, lk. 130, 133; Eesti Statistika, Tallinn 1940, lk. 316; Konjunktuur, Tallinn 1935; lk. 334; Konjunktuur, Tallinn 1940, lk. 302.

Kasuminorm kodanliku Eesti suurtööstuses (ilma ehitustööstuseta) •

Kodanliku perioodi aastad	Toodangu väärtus	Lisaväärtuse mass	Avanseeri- tud kapital (lahter 2 — 3)	Kasuminorm (lahter 3:4 × 100)	1924 = 100
1	2	3	4	5	6
miljonites kroonides					
1924	82,6	16,2	66,4	22,4	100
1929	119,0	31,1	87,9	35,4	158
1938	174,9	53,4	121,5	43,9	196

kuulunud maksustamisele tulumaksu näol 2 076 500 krooni eest.²⁰ Osa väliskapitali ettevõtteid varjas oma kasumeid sel teel, et arvas maha %%% oma välismaal asuvatele ettevõtetele näilise võla-summa näol.²¹ Ametlike andmete alusel olid 1930. a. säärasteks ettevõteteks alljärgnevas tabelis esitatud.

Tabel 3²²

Väliskapitali poolt varjatud kasumid 1930. aastal

Jrk. nr.	Ettevõtte nimetus	Varjatud summa kroonides
1.	O/U Raf. Haarla (soome kapital)	2 867
2.	A/S Vennad Popov (läti)	3 042
3.	A/S Eesti AGA (rootsi kapital)	7 714
4.	A/S Vennad Kimberg (läti)	10 000
5.	Kreenholmi Pauvillasaaduste Manufaktuur (Knoop Co-le Oslos)	21 480
6.	A/S Siegel (saksa kapital)	26 248
7.	Singer Saving Madrike Company (New York)	91 860
8.	A. Le Coq (Londoni A. Le Coq'ile)	208 098
9.	The British Overseas Bank	311 820
10.	G. Scheel ja Ko (Londoni Baltic Trust Co-le)	346 008
Kokku		1 029 137

¹⁹ Koostamiseks kasutatud: Eesti Majandus, Tallinn 1936, lk. 65, 66; Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 119; Konjunktuur, Tallinn 1939, lk. 553 ja 554; J. Janusson, op. cit., lk. 34 ja 37; K. Kask, Tööstustöölise majanduslikust olukorrast kodanlikus Eestis, Tallinn 1957, lk. 60 ja 64.

Lisaväärtuse massi arvutamiseks on lahutatud toodangu väärtusest tarvitatud materjalide, kütuse, elektrienergia väärtus ja amortisatsioon ning töölis-tele väljamakstud aastane palgasumma.

²⁰ Vt. ORKA, F 969, N 1, T 144, l. 149.

²¹ Vt. sealsamas.

²² ORKA, F 969, N 1, T 144, l. 153.

Toodud andmetest (tabel 3) näeme, et kasumid koondusid peamiselt inglise ja saksa kapitali kätte, kellede erikaal ka kasumite varjamisel oli määrav. Tuleb arvestada, et osa läti, soome ning rootsi firmasid oli tihedalt seotud saksa ja inglise kapitaliga vastavate riikide filiaalide kaudu nimetatud siseriikides. See kinnitab järjekordselt, et rahvamajanduse juhtpositsioonid Eestis olid Saksa ja Inglise monopolistide käes.

Väliskapital, kontrollides kodanliku Eesti majandust, sai kasumeid nii orjastavate laenude andmisega kui ka tootliku kapitali realiseerimisega. 1939. aastal võlgnesid ainult nn. riigiettevõtted Saksamaale, Inglismaale, Rootsile ja Soomele jm. seadmete eest üle 1,6 miljoni krooni.²³ Kodanliku Eesti riigivõlad ulatusid kodanliku diktatuuri lõpuaastail ligi 150-le miljonile kroonile.²⁴ Seejuures olid riigi välisvõlad kasvanud 1922. aastast kuni 1939. aastani ligi 90 miljoni krooni võrra, s. o. üle kahe korra. Rõhuva enamiku välisvõlgadest moodustasid «sõjavõlad», mis kodanlus oli teinud töötava rahva võimu kukutamiseks ja kodanliku diktatuuri kehtestamiseks Eestis. Nad moodustasid $\frac{2}{3}$ välisvõlgadest. Seetõttu kontrollisid maa majandust Saksa, Briti, osalt USA ja Rootsi kapitalistid. Rahvamajanduses valitsesid osalt ka säärased monopolid, nagu «Svenska Tändsticks Aktiebolaget», «The Royal Exchange Assurance», «Vickers Limited».²⁵

Tabel 4²⁶

Välismaiste monopolistlike liitude kasumid

Jrk. nr.	Ettevõtte	Aastad	Kasumi suurus kroonides
1.	A/S «Eesti Siid» (rootsi kapital)	1932 1935	12 753 79 791
2.	A/S A. Le Coq (inglise kapital)	1927/28 1936/37	1 247 122 007
3.	A/S A. M. Luther (inglise kapital)	1929 1938	95 650 250 879
4.	A/S «Tuletikumonopol» (rootsi kapital)	1928 1935	179 671 329 039
5.	A/S Tartu Telefonivabrik (saksa ja taani kapital)	1932 1939	326 449 811 676
6.	A/S «Port Kunda» (rootsi ja saksa kapital)	1929 1938	2 068 497 2 209 215

²³ ORKA, F 969, N 1, T 503, l. 23.

²⁴ Eesti Statistika, Tallinn 1939, lk. 327.

²⁵ Vt. ORKA, F 969, N 1, T 185, l. 61—62.

²⁶ ORKA, F 969, N 1, T 1038, l. 68, 83; T 923, l. 40, 125; T 690, l. 194, 221; T 658, l. 10, 147; T 912, l. 50, 76, 113; T 997, l. 30, 39.

Eesti töötava rahva higi ja vaeva arvel tasus kodanlus aastas umbes 4—5 miljonit krooni välisvõlgadena ja protsentidena.²⁷ Asjaolu, et see summa võrdus ligikaudu 5000 aastatöölise palgaga, räägib ilmekalt sellest, millist koormust töölisklass kandis oma turjal. Kõik see näitab, et välismaised monopolid, ekspluateerides eesti töötavat rahvast ja majandust, said aastas kümnete miljonite kroonide ulatuses kasumit.

Seega kodanliku Eesti majanduse sõltuvus, majanduse arendamine odava tooraine ja tööjõu allikana kindlustas välismaistele monopolidele monopolsete kasumite kasvu, väljendas kapitali kätte rikkuse kuhjumise omapära, välismaiste monopolide rikastumist eesti töötava rahva arvel.

Kui seni analüüsisime rikkuse akumulatsiooni kapitalistide kätte, siis nüüd vaatleme töölisklassi elutaseme muutumist kodanliku diktatuuri perioodil Eestis.

Töölisklassi elutingimuste muutumist peegeldab relatiivpalk, mis põhineb tööjõu hinna ja lisaväärtuse vahekorral. «Kapitali kiire kasv on võrdne kasumi kiire kasvuga. Kuid kasum võib ainult siis kiiresti kasvada, kui töö hind, kui relatiivpalk niisama kiiresti väheneb. Relatiivpalk võib langeda isegi siis, kui reaalpalk tõuseb ühes nominaalpalgaga, ühes töö rahalise väärtusega, kui ta aga ei tõuse selsamal määral nagu kasum.»²⁸

Relatiivpalga langust kodanlikus Eestis peegeldas ka lisaväärtuse normi kasv, mis suurenes 1924. aastast kuni 1938. aastani (suurtööstuse andmete põhjal) üle 50%. Sel ajavahemikul kasvas lisaväärtuse mass 37,2 miljoni krooni võrra. Töölise palga kasv aga jäi maha lisaväärtuse massi kasvust.

Tabel 5²⁹

Relatiivpalga dünaamika kodanliku Eesti suurtööstuses

Aasta	Töölise palk (milj. kr.)	Kasvu %	Lisaväärtuse mass (milj. kr.)	Kasvu %	Relatiivpalk (lahter 2:4 × 100)
1	2	3	4	5	6
1924	14,5	100	16,2	100	89
1933	13,6	94	23,6	146	58
1938	32,5	224	53,4	330	61

Toodud andmetest võime järeldada, et relatiivpalgal oli languse tendents. Kui 1924. aastast kuni 1933. aastani töölise palk langes 6%, kasvas kapitalistide kasum 46%. Töölise palga kasv jäi

²⁷ Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 199.

²⁸ K. M a r x, Palgatöö ja kapital, Tallinn 1951, lk. 40.

²⁹ Tabeli koostamiseks kasutatud: Eesti Statistika, Tallinn 1939, lk. 598; Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 119; Konjunktuur, 1940, lk. 329; tabeli 2 andmeid.

maha kapitalistide kasumite kasvust. Selle tulemusena langes relatiivpalk $\frac{1}{3}$ võrra. Tõsi küll, aastatel 1933—1938 relatiivpalk kasvas, kuid kapitalistide kasumite kasv ületas tunduvalt tööliste palga kasvu, mis peegeldab töölisklassi olukorra halvenemist. Eesti tööline, võrreldes kapitalistide rikastumisega, sai suhteliselt üha vähem ja vähem. Kuid töölisklassi relatiivpalgaga pole veel ammendatud küsimus töölisklassi relatiivsest vaesumisest kodanlikus Eestis. Selleks on vaja analüüsida ka natsionaalset tulu ja selle jaotamist.

Natsionaalse tulu analüüsiks kasutame kodanliku statistika andmeid teatud korrektuuridega puhastoodangu osas. Tööstuse puhastoodangu väärtus (brutotoodang miinus kasutatud materjalid) haarab kõiki tööstusharusid (ka ehitustööstuse), sealhulgas samuti riiklike ettevõtete toodangu. Riiklike ettevõtete toodang ei haara mittetootmissfääri ega nõua sellepärast täiendavat vähendamist. Puhastoodangust on vaja lahutada amortisatsioon, mis marksistliku natsionaalse tulu arvutamise metodoloogia järgi peab olema lahutatud tööstuse puhastoodangust. Korrigeerimisel saadud tööstuse puhastoodangu summa oli aastate lõikes järgmine:³⁰

1929. a. —	78	miljonit	krooni
1933. a. —	68	„	„
1936. a. —	99	„	„

Põllumajanduse puhastoodangu väärtuse arvutamisel on kasutatud andmeid ka talundite kõrvaltöö kohta. Põllumajanduse puhastoodangusse on haaratud ka riigi majandamisel olevad põllumajanduslikud majandid, põllumajandussaaduste ümbertöötamine ja kalandus. Põllumajanduse puhastoodang kujunes järgmiseks:³¹

1929. a. —	232	miljonit	krooni
1933. a. —	143	„	„
1936. a. —	174	„	„

Transpordi puhastoodangu väärtus haarab auto- ja raudteetranspordi ning laevanduse. Puhastoodangu täpsustamiseks oleme lahutanud raudteetranspordi tulud reisijate veolt (1928/1929. aastal 5,4 milj. krooni, 1932/1933. aastal 3,9 milj. krooni, 1935/1936. aastal 4,6 milj. krooni³²), sest need pole seotud materiaalse tootmissfääri teenindamisega. Pärast amortisatsiooni lahutamist kujunes transpordi puhastoodang järgmiseks:³³

1929. a. —	7,0	miljonit	krooni
1933. a. —	7,0	„	„
1936. a. —	19,0	„	„

³⁰ Koostatud järgmistel andmetel: Konjunktuur, Tallinn 1937, lk. 136.

³¹ Sealsamas.

³² Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 157.

³³ Konjunktuur, Tallinn 1937, lk. 136; Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 157.

Kaubanduse puhastoodangu näitaja leidsime baasiperioodil aastate 1928—1932 keskmise ja järgnevatel aastatel põllumajanduse, tööstuse ning transpordi puhastoodangust vastava erikaalu tuletamise kaudu.³⁴ Kaubanduse puhastoodang võrdub ringlemis- kulude selle summa osale, mis väljendab tootmisprotsessi jätku- mise tulemusel ringlemissääris loodud väärtust. Vastavate and- mete puudumise tõttu kaubanduse osas ei ole võimalik antud mee- totid kasutada ning tuleb piirduda kodanliku statistika ja majandusteadlaste poolt avaldatud ja võltsitud näitajatega. See tingib teatud ebatäpsuse. Kodanliku statistika ja majandusteadlaste andmetest tuletatud kaubanduse puhastoodangut kasutame tingi- musi, sest teised andmed kaubanduse puhastoodangu kohta puu- duvad. Kaubanduse puhastoodangust lahutasime amortisatsiooni. Kaubanduse puhastoodang oli järgmine:³⁵

1929. a. — 47 miljonit krooni
 1933. a. — 32 " "
 1936. a. — 41 " "

Arvestades toodud andmeid saame natsionaalse tulu kohta järg- mise pildi.

Tabel 6³⁶

Kodanliku Eesti natsionaalne tulu

Rahvamajandusharud	1929. a.	1933. a.	1936. a.
	miljonites kroonides		
Põllumajandus	232	143	174
Tööstus	78	68	99
Kaubandus	47	32	41
Transport	7	7	9
K o k k u (jooksvates hindades)	364	250	323
Protsentides 1929. a. suhtes	100	94	114
Hulgimüügihindade indeks	100	73	78
K o k k u (võrreldavates 1929. a. hindades)	364	342	414
Kodanliku statistika korrigeerimata näitajate alusel (jooksvates hindades)	482	324	408

³⁴ 1929. aastal oli kaubanduse puhastoodang 15% põllumajanduse, tööstuse ning transpordi puhastoodangu kogusummast; antud erikaalu (15%) tuletasime ka järgnevatel aastatel ja lahutasime täiendavalt amortisatsiooni.

³⁵ A. H o r m, op. cit., lk. 18.

³⁶ Koostatud eelnevate andmete alusel; hulgimüügihindade osas: Eesti Sta- tistika, Tallinn 1939, lk. 284.

Tabel näitab:

1) et natsionaalne tulu muutus sõltuvalt kapitalistliku taastootmise tsüklilisest iseloomust (natsionaalne tulu vähenes kriisiperioodil, kriisijärgsel [alates 1933. aasta lõpust] perioodil tootmise elavnemisega sõjalis-inflatsioonilise konjunktuuri mõjul aga kasvas, ületades baasiaasta taseme 14% võrra);

2) et kõige suurem erikaal natsionaalses tulus oli põllumajandusel, mis on iseloomulik agraarriikidele, nagu seda oli ka kodanlik Eesti;

3) et kodanlik statistika tootmise roiskuva tendentsi varjamise eesmärgil püüdis võltsida puhastoodangu näitajaid ning koos sellega suurendada natsionaalset tulu.

Pärast seda kui natsionaalne tulu on toodetud, läheb ta jaotamisele kapitalistliku ühiskonna klasside — tööliste, talupoegade ning kapitalistide ja suurmaaomanike vahel. Kodanliku Eesti majandusteadlased ei toonud andmeid natsionaalse tulu jaotamise kohta. Kodanlikud majandusteadlased püüdsid igati varjata natsionaalse tulu tegelikku jaotust kodanlikus Eestis.

On teada, et natsionaalse tulu loomise allikas kapitalismi ajal on palgatöölise töö, tehnilise intelligenti töö, kes töötavad materiaalses tootmissfääris, ning väiketootjate töö. Seega luuakse natsionaalne tulu kõigi ühiskonna liikmete tööga, kes töötavad materiaalses tootmissfääris. Seoses sellega, et kodanlikus Eestis, nagu teisteski kapitalistlikes maades, eksisteeris eraomand tootmisvahenditele ja palgatöölise eksploateerimine, jagunes natsionaalne tulu kaheks antagonistlikuks osaks: a) üks osa kujutas endast materiaalses tootmissfääris rakendatud palgatöölise palku; b) teine osa kujutas endast kapitalistide poolt omastatavat lisaväärtust. Seega jaguneb natsionaalne tulu: v pluss m, — muutuvkapital pluss lisaväärtus.

Võttes arvesse arvutatud natsionaalse tulu ja töötajate, väiketootjate osa selles, kujuneb natsionaalse tulu esialgne jaotus selliseks, nagu näitab tabel 7.

Töötava rahva osa natsionaalses tulus ulatus 1929. aastal 33,5%-le ja 1936. aastal 30,6%-le. Kui töötava rahva tulud antud aastate kestel vähenesid 2,9%, siis kapitalistide osa natsionaalses tulus kasvas ligi 70%-le. See peegeldab tööliklassi relatiivset vaesumist. See näitab ühtlasi, et natsionaalsest tulust lõviosa kuulub eksploatatorlikele ja parasiitlikele klassidele. Natsionaalne tulu elaniku kohta kasvas 331-lt kroonilt 1929. aastal 376-le kroonile 1936. aastaks.

Nii kodanlikule Eestile kui ka teistele kapitalistlikele riikidele oli iseloomulik natsionaalse tulu aeglane kasvutempo. Kui kodanliku Eesti natsionaalne tulu aastatel 1929—1936 kasvas 14%, siis NSV Liidus kasvas natsionaalne tulu aastatel 1929—1937 ligi neljakordseks.³⁸ See näitab, et sotsialistlikus süsteemis on toot-

³⁸ NSV Liidu rahvamajandus. Statistiline kogumik, Tallinn 1956, lk. 36.

Kodanliku Eesti natsionaalse tulu esialgne jaotus

	1929. aastal miljonites kroonides	%-des natsionaal- sest tulust	1936. aastal miljonites kroonides	%-des natsionaal- sest tulust
A. Materiaalses tootmissfääris tööliste ja teenistujate palgasumma (kaasa arvatud põllutöölised)	74,7	20,5	82,4	19,9
B. Väiketootjate tulud	47,3	13,0	44,4	10,7
K o k k u	122,0	33,5	126,8	30,6
C. Kapitalistlike ettevõtete tulud (kasum, maarent, %%, kõrgemate ametnike tulud)	242,0	66,5	287,2	69,4
D. Kogu natsionaalne tulu (võrreldavates 1929. a. hindades)	364,0	100,0	414,0	100,0
E. Natsionaalne tulu elaniku kohta kroonides võrreldavates 1929. a. hindades)	331		376	
F. Natsionaalse tulu kasv elaniku kohta (%-des)	100		114	

mise lakkamatu arengu baasil loodud kõik võimalused töötajate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste igakülgseks rahuldamiseks.

Natsionaalse tulu kasvu teguriteks on olemasolevate ressurside ratsionaalne kasutamine ja töötootlikkuse tõus. Kapitalistlikus ühiskonnas piirab kapitalistliku tootmisviisi antagonistlik iseloom nende tegurite kasutamise ulatust. Selle iseloomulikuks jooneks on alaline tööpuudus ja ettevõtete alakoormus, mis esinesid kodanliku Eesti majanduses krooniliselt.

Natsionaalne tulu kasvas kodanlikus Eestis peamiselt palgatööliste «seotuse» kasvu baasil, osalt ka töötootlikkuse tõusu alusel — äärmiselt vastuolulise arengu tulemusena. Töötootlikkuse madalat kasvutempot väljendas ka natsionaalse tulu aeglane kasv ning kriisiperioodil (1930—1933) natsionaalse tulu vähenemine. Toodangu juurdekäsk saavutati osalt tootmise ekstensiivsete mee-

³⁷ Koostamiseks kasutatud: Eesti Statistika, Tallinn 1939, lk. 598; Konjunktuur, Tallinn 1937, lk. 324; Konjunktuur, Tallinn 1940, lk. 326; Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 90.

todite kasutamise, osalt, nendes tööstusharudes (põlevkivi-, tselluloositööstuses jne.), mis olid Saksamaa sõjatööstuse erilise huvi objektiks, töötootlikkuse tõusu alusel, mille peamiseks kasvuteguriks oli töö intensiivistamine. Tootmisvahendite tootmise vähene mine kodanliku diktatuuri perioodil, rasketööstuse laostumine ja viirelemine avaldasid samuti olulist vastumõju natsionaalse tulu kasvule ning peegeldasid kodanliku Eesti majanduse sõltuvust väliskapitalist.

Kodanlus kasutas riigi eelarvet natsionaalse tulu ümberjaotamiseks kodanliku diktatuuri kindlustamise, töötava rahva revolutsioonilise liikumise mahasurumise eesmärgil. Kodanlikus Eestis ulatusid kulutused riigi eelarvete järgi fašistlike rühmituste, näiteks Kaitseliidu toetamiseks üle 500 000 krooni aastas. Militaristlikud kulud kasvasid riigi eelarves 20%-lt 1929/30. aastal 33,1%-le 1939/1940. aastaks³⁹ (s. o. kuni nõukogude võimu kehtestamiseni — G. R.). Sõjaliste kulude erikaal natsionaalse tulu suhtes kasvas 5,1%-lt 1929. aastal 5,4%-le 1936. aastaks. Sõjaliste kulude kasvus peegeldus kodanliku Eesti majanduse roiskumine ja parasitism.

Natsionaalse tulu ümberjaotamine kodanlikus Eestis toimus maksusüsteemi, laenude ja paberraha inflatsiooni teel. Tulumaks kasvas keskmiselt maksja kohta 1925. aastast kuni 1930. aastani 1,4%.⁴⁰ Kodanliku diktatuuri perioodile oli iseloomulik maksukoorma kasv. Nii kasvas igale elanikule langev tulumaks 1924. aastast kuni 1938. aastani 49%, kaused maksud 75%.⁴¹ Ja nii rõhusid töötavat rahvast riigiaparaadi ülalpidamise kulud, kulud seoses rahvavastase diktatuuri kehtestamise ja kindlustamisega.

Kodanliku diktatuuri perioodil iseloomustas natsionaalse tulu jaotamist ja ümberjaotamist asjaolu, et osa sellest läks väliskapitali käsutusse. Üksnes 1936. aastal moodustas välisvõlgade erikaal natsionaalse tulu suhtes ligi 36%.

Arvestades väliskapitali juhtpositsioone kodanliku Eesti majanduses võime öelda, et osa natsionaalsest tulust omastasid välismaised monopolid. Et säärane nähtus oli natsionaalse tulu osas iseloomulik, räägivad ka kodanlaste eneste vihjed. Nii näiteks Eesti Panga andmetel valgus iga päev «välismaale» ligi 4 miljonit senti⁴² ehk ligikaudu 15 miljonit krooni aastas.

Seda tunnistas ka J. Janusson, märkides, et osa «kapitalist» on valgunud välismaale «väliskapitali teenistusena».⁴³ Järelikult põhjustas kodanliku diktatuuri perioodil sõltuvus väliskapitalist

³⁹ И. Попов, Эстония, Москва 1940, lk. 39.

⁴⁰ Eesti Statistika, Tallinn 1930, lk. 269.

⁴¹ Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 194 ja 214; ORKA, F 969, N 1, T 186, l. 2.

⁴² Vt. «Kaja» nr. 12, 15. I 1932.

⁴³ Vt. J. Janusson, op. cit., lk. 38.

osa natsionaalse tulu siirdumist välismaiste monopolide kätte, peegeldades rahvamajanduse arengus parasiitliku ja roiskuva joone tugevnemist. See oli üks kapitali akumulatsiooni üldise seaduse toime konkreetne avaldumisvorm kodanlikus Eestis.

Natsionaalse tulu analüüs näitab kodanlikus Eestis töötava rahva madalat elustandardit, ühiskondliku rikkuse koondumist valitseva klassi — kodanluse poolel. Kapitalistlikud tootmissuhted, mille baasil toimib lisaväärtuse seadus, tingisid töötava rahva tulude reeglipärase vähenemise natsionaalses tulus. «Töölise suhteline osa kiiresti rikastuvas kapitalistlikus ühiskonnas väheneb üha enam, sest miljonärid rikastuvad üha kiiremini. Rikkus kasvab kapitalistlikus ühiskonnas uskumatu kiirusega — üheaegselt töölismasside vaesumisega.»⁴⁴

Kui tööliklassi relatiivne ja absoluutne vaesumine oli kodanlikus Eestis objektiivselt paratamatu seaduspärasus, siis Nõukogude Eestis, s. o. sotsialismi tingimustes, kus ekspluataatorite võim on kukutatud ja asendatud sotsialistliku revolutsiooni tulemusel töötava rahva võimuga, toimub natsionaalse tulu jaotamine töötava rahva pidevalt kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste igakülgse rahuldamise kindlustamise eesmärgil, sotsialistliku tootmise laiendamise huvides.

* *
*

Me vaatlesime lühidalt natsionaalse tulu loomist, jaotamist ja kasutamist kodanlikus Eestis. Natsionaalse tulu analüüs peegeldas Eesti tööliklassi madalat elustandardit, tööliklassi vaesumist kodanliku diktatuuri perioodil.

Kodanlikus Eestis toimis kapitali akumulatsiooni üldine seadus. Tema toime iseärasus väljendus selles, et osa kodanliku Eesti natsionaalsest tulust omastati väliskapitali poolt.

Tööliklassi absoluutse ja relatiivse vaesumise seadus toimus ka kodanlikus Eestis. Käesolevas artiklis ei olnud aga võimalik vaadelda kõiki tööliklassi olukorda määravaid ja iseloomustavaid tegureid. Selle tõttu on tööliklassi absoluutse vaesumise analüüs antud artikli raamidest välja jäänud. Kuid ka toodud faktid näitavad ilmekalt tööliklassi olukorda kodanluse võimutsemise perioodil Eestis. Nad tõestavad, et kapitalistlike tootmissuhete valitsemise tingimustes on tööliklassi vaesumine paratamatu seaduspärane protsess, mis kaotab pinna vaid uute, sotsialistlike tootmissuhete tekkimise ja arenemise tulemusel.

⁴⁴ V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., Tallinn 1953, lk. 404.

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ДОХОДА И ОТНОСИТЕЛЬНОЕ ОБНИЩАНИЕ РАБОЧЕГО КЛАССА В БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ

Г. Реккер

Резюме

Автор рассматривает некоторые основные факторы, характеризующие положение рабочего класса в буржуазной Эстонии. Эстонские буржуазные экономисты в своих антинаучных концепциях отрицают наличие процесса относительного и абсолютного обнищания рабочего класса в «исключительных» условиях буржуазной Эстонии.

Буржуазные экономисты и статистики, применяя метод сложения различных доходов и услуг, пытались скрыть важнейший источник национального дохода — эксплуатацию рабочего класса. При этом и составные элементы национального дохода были искажены. В чистый доход включалась амортизация, размеры прибылей были явно уменьшены. Автор, разоблачая попытки буржуазных экономистов и статистиков, стремится дать марксистский анализ структуры национального дохода в буржуазной Эстонии. Автор показывает, что «теории» и взгляды буржуазных экономистов не выдерживают критики.

Анализ фактического материала подтверждает, что в буржуазной Эстонии, как и в других капиталистических странах, действовал закон обнищания рабочего класса. Доля трудящихся в национальном доходе с 1929 г. по 1936 г. уменьшилась на 2,9 процента. Но формы проявления закона относительного обнищания рабочего класса имели в конкретных условиях Эстонии некоторые своеобразия. Распределение национального дохода отражало низкий уровень материального положения трудящихся. В 1936 году доля трудящихся в национальном доходе равнялась приблизительно одной третьей части. Доля капиталистов в национальном доходе достигала приблизительно 70 процентов. Своеобразие относительного обнищания рабочего класса выразилось в том, что прибыли сосредоточивались главным образом в руках иностранного капитала, который эксплуатировал естественные ресурсы и рабочий класс Эстонии. Анализ фактического материала показывает падение жизненного уровня трудящихся в период буржуазной диктатуры.

SISUKORD

V. Türk. Tükipalga rakendamisest Eesti NSV kergetööstuse ettevõtetes	3
В. Тюрк. О применении сдельной заработной платы на предприятиях легкой промышленности Эстонской ССР Резюме	30
H. Эрман. Еще о политике социалистической индустриализации	31
N. Erman. Veel sotsialistliku industrialiseerimise poliitikast. Resüme	46
M. Bronštein. О проблеме дифференциальной земельной ренты в колхозном производстве	47
M. Bronštein. Diferentsiaalrendi probleem kolhoositootmises. Resüme	58
O. Kaasik. Ringlemiskuludest ja nende klassifitseerimisest	59
O. Kaasik. О природе издержек обращения при социализме. Резюме	69
E. Mikkelsoar. Mõningatest majandusliku mõtte uurimise küsimustest	70
Э. Миккельсаар. О некоторых современных вопросах изучения истории экономической мысли. Резюме	75
A. Kõõna. Hans Pöögelmanni majanduslikest vaadetest	76
A. Käärna. Об экономических взглядах Ганса Пеэгельманна. Резюме	92
V. Krinal. Kriiside ja tööpuuduse probleemi demagoogilisest käsitlusest eesti kodanlike majandusteadlaste teooriates	93
В. Кринал. Демагогические извращения проблемы кризисов и безработицы эстонскими буржуазными экономистами. Резюме	111
G. Rekker. Natsionaalse tulu jaotus ja tööliklassi relatiivne vaesumine kodanlikus Eestis	112
Г. Реккер. Распределение национального дохода и относительное обнищание рабочего класса в буржуазной Эстонии. Резюме.	125

Toimetaja M. Bronštein
Korrektorid E. Uuspõld ja A. Ambus

Ladumisele antud 6. V 1958. Trükkimisele antud 27. XII 1958. Paber 60×92, 1/16.
Trükipoognaid 8. Trükiarv 700. Tellimise nr. 1815. Trükikoda «Tartu
Kommunist», Tartu, Ülikooli 17/19. MB 03378.

Hind rbl. 5.70.